

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha, 2010

Jana Šolcová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

ČLOVĚK V LABYRINTU HODNOT

K otázce možností a limitů naplňování smyslu života v dnešním světě

HUMAN BEING IN THE LABYRINTH OF VALUES

Questioning the possibilities and limits of fulfilling the sense of life in nowadays world

Vedoucí práce:

PhDr. Jaroslava Schlegelová, CSc.

Autor:

Jana Šolcová

Praha, 2010

Poděkování

Ráda bych zde vyslovila poděkování zejména paní PhDr. Jaroslavě Schlegelové, CSc., která mě s neutuchajícím zájmem a podporou inspirovala ke stále hlubšímu proniknutí do vybrané tematiky. Společné konzultace doprovázela vždy příjemná atmosféra a osobně mi byly velkým přínosem, čehož si velice vážím.

Ráda bych také poděkovala svým rodičům za trpělivost, slova povzbuzení a podporu při studiu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 16. června 2010

Jana Šolcová

Anotace

Diplomová práce „Člověk v labyrintu hodnot – k otázce možností, a limitů naplňování smyslu života v dnešním světě“, osciluje tématicky a metodologicky na pomezí sociologie, filosofické antropologie, filosofie výchovy, etiky a filosofie kultury.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část artikuluje filosofické předpoklady, tematizuje problémy krize moderního člověka ve světě globalizace, krizi hodnot, postup hledání smyslu lidské existence, nastolení podmínek dialogu.

V Prakticko-empirické části využívá filosofickou reflexi k aplikaci v oblasti výchovy k hodnotám. Tato část také mimo jiné zohledňuje i aspekt vstupu etické výchovy do škol a možná východiska problematiky hodnot mladých lidí.

Klíčová slova

Člověk, globalizace, příroda, víra, dialog, svoboda, hodnota, etika, výchova, média, vzdělání, rodina, dítě

Annotation

The graduation thesis „Human being in the labyrinth of values: Questioning the possibilities and limits of fulfilling the sense of life in nowadays world“ is dealing with philosophical anthropology, philosophy of education, ethics and philosophy of culture.

The thesis consists of a theoretical and a practical part. The theoretical part identifies philosophical premises, analyzes the problem of the crisis of a modern man in the world of globalization, the crisis of values, possible ways of searching for the meaning of human existence or establishment of conditions for a dialogue.

The practical-empirical part uses a philosophical reflection to the application in the field of education for values. This part among others considers also the aspect of the integration of ethical education in schools and possible ways out of young people's problems of values.

Keywords

Human being, globalization, nature, religion, dialogue, freedom, value, ethics, education, media, family, child

OBSAH:

ÚVOD	7
1. ČLOVĚK V LABYRINTU	10
1.1. ČLOVĚK A PŘÍRODA	11
1.2. ČLOVĚK A STROJ	15
1.3. GLOBALIZACE	18
2. SVĚT NA MISCE VAH	22
2.1. ZTRACENÁ VÍRA	24
2.2. ZTRACENÝ DIALOG	30
2.3. HODNOTA SVOBODY	31
3. LABYRINT HODNOT	35
3.1. PROMĚNY HODNOT V DĚJINÁCH	36
3.2. KDYŽ SE ŘEKNE HODNOTA	39
3.3. ČLOVĚK BLOUDÍCÍ – ETIKA NA SČESTÍ	41
4. DĚTI V NAŠEM LABYRINTU	46
4.1. PROČ AGRESIVNÍ DÍTĚ?	48
4.1.1. MÉDIA A JEJICH VLIV NA AGRESIVITU DĚTÍ	49
4.1.2. V ZAJETÍ REKLAMY	52
4.2. JAK NAUČIT DĚTI HODNOTÁM	55
4.2.1. ETICKÁ VÝCHOVA VE ŠKOLÁCH	56
5. CO JE PRO TEBE NEJDŮLEŽITĚJŠÍ?	61
5.1. KONFRONTACE VÝVOJOVÝCH PROMĚN A POSTOJŮ ŽÁKŮ	66
5.2. KDYŽ RODINA SCHÁZÍ	68
ZÁVĚR	70
SEZNAM LITERATURY:	73
SEZNAM PŘÍLOH:	76

ÚVOD

Volba mého tématu „*Člověk v labyrintu hodnot*“ vzešla z mého osobního několikaletého zájmu o problematiku lidských hodnot a postojů. Okrajově jsem se tímto tématem zabývala ve své postupové práci, což ještě více prohloubilo můj zájem o oblast lidských priorit a směřování člověka.

K výběru tohoto tématu mě nevedly pouze osobní důvody. Problematika hodnot, postojů a směřování dnešní společnosti je podle mého názoru velmi aktuální a bohužel i alarmujícím tématem. Dnešnímu světu chybí vize a smysluplné směřování. Již mnoho myslitelů, filosofů, spisovatelů ale i politiků se touto problematikou zabývalo a zabývá a nutí tak své čtenáře přemýšlet nad svým směřováním a místem v životě. Reflektovat dnešní společnost, zájmy a směřování lidí je i cílem této práce.

První část mé práce je vystavěna na teoretickém rozboru postavení člověka ve světě, jeho přístupu k životu, přírodě i sobě samému. Do této první části jsem zahrнула i problematiku globalizace pro její neustálou aktuálnost a problematičnost. Druhou kapitolu jsem věnovala člověku a jeho lidství jako specifické vlastnosti. Reflektuji člověka v rámci celé živočišné říše, jeho projevy a přístup k hodnotám od dob mýtických, přes antiku až po současnost. Pojímám současnou společnost jako chaotickou hodnotami samotnými a jejich významem pro lidský život. V další kapitole se zabývám axiologií jako filosofickou disciplínou pojednávající o hodnotách. Předposlední část jsem věnovala mladým lidem a jejich přístupu k životu. Zabývám se společenskými a výchovně vzdělávacími faktory, které podle mého názoru zřejmě nejvíce ovlivňují vize a směřování mladých lidí, školou, rodinou a masmédií.

Závěrečná část má prakticko-empirický charakter. Pojednává především o výzkumu hodnot mladých lidí, který jsem prováděla na Gymnáziu Elišky Krásnohorské v Praze, ve třídách kvarty, kvinty, sexty a septimy. Cílem mého výzkumu bylo zjistit, jak mladí lidé přistupují ke svému životu, jaké je jejich směřování a případné vize o jejich budoucnosti.

Vodítkem k artikulaci klíčových otázek, ale i inspirací pro další úvahy mi byla filosofická, sociologická a psychologická literatura a reprezentativní studie předních odborníků, z nichž jsem čerpala. V prvních kapitolách jsem se opírala především o dílo Erazima Koháka, jehož knihy *Zelená svatozář*¹, či *Svoboda, svědomí, soužití*² velmi trefně vystihují stav dnešní společnosti. Nejde pouze o kritiku, ale tato literatura nabízí i možné alternativy a řešení v oblasti ekologické a mezilidské etiky. Problematiku globalizace, kterou se okrajově ve své práci zabývám, zpracovává Václav Bělohradský ve svém díle *Společnost*

¹ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998.

² KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998.

nevolnosti³ a Zygmund Bauman v knize Globalizace⁴. Obě dvě knihy mi byly vodítkem pro pochopení základních pojmů v problematice globalizace a v naší postmoderní společnosti, nicméně musím zmínit, že kniha Zygmunta Baumana byla pro mě osobně daleko náročnějším a méně přístupným diskurzem. Václav Bělohradský popisuje problematiku globalizace více přehledně a uvádí mnoho zajímavých prognóz a řešení.

V druhé kapitole, kterou jsem zaměřila více na člověka a jeho vnitřní život jsem se opírala o dílo E. Fromma *Strach ze svobody*⁵, které artikuluje možné mechanismy úniku od dosažené „*míněné*“ svobody člověka, která svobodou vlastně není. Popisuje člověka, který utíká od své vlastní přirozenosti do světa umělých produktů. Reflektuje člověka a jeho hodnoty v kontextu zásadních vývojových procesů a proměn společnosti. Stěžejním dílem byla pro mě dnes již legendární studie Hanse Künga *Světový étos*⁶. Klade důraz především na étos, mezináboženský dialog, náboženský mír a rozvoj ekumeny. Tyto pilíře mohou být jedním z možných východisek problémů dnešního člověka a právě projekt světového étosu H. Künga je jednou z myšlenek, která se o kultivaci těchto východisek zaslouhuje. S většinou jeho myšlenek jsem se osobně naprosto ztotožňovala.

Hodnotami, tématem mé třetí kapitoly, se zabývá ve své literatuře především Naděžda Pelcová⁷, která podrobně reflektuje proměny člověka v dějinách a jeho postavení ve společnosti ve vývojových epochách. Problematiku axiologie jako vědy také velmi pěkně reflektuje Soňa Dorotíková, která zkoumá ve své knize *Filosofické kořeny právního myšlení*⁸ axiologii jako vědu a hovoří o třech mýtech jako třech způsobech pojetí hodnot. Popisuje hodnotu jejíž nositelem je věc, která ale není hodnotou samotnou, hodnotu jako pozitivum, a hodnotu jako ideál.

V problematice týkající se hodnot mladých lidí a dětí jsem se opírala o literaturu Františka Koukolíka a Jany Drtilové⁹, kteří se zabývají původem zla v člověku, lidskou agresí, výchovou, a uvádí i negativní dopady sledování televizního násilí na malé děti. Výsledky výzkumů v této oblasti také najdeme v další zajímavé knize, *Mládež na křižovatce* od Petra Saka a Karolíny Sakové¹⁰. Jejich kniha nabízí průřezovou studii, sleduje působení společnosti na mládež a dopad společenských podmínek na mladé lidi. Dalším velmi přínosným zdrojem v problematice hodnot a potřeb mladých lidí byl pro mě dokumentární

³ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti; Eseje z pozdější doby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.

⁴ BAUMAN, Zygmund. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta, 1999.

⁵ FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993.

⁶ KÜNG, Hans. *Světový étos – projekt*. Zlín: Archa, 1992.

⁷ PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství*. Praha: ISV, 2001.

⁸ DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Filosofické kořeny právního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.

⁹ KOUKOLÍK, František; DRTILOVÁ, Jana. *Život s deprivanty I.; Zlo na každý den*. Praha: Galén, 2001.

¹⁰ SAK, P. SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda servis, 2004.

film *Konzumní děti, aneb komercializace dětství*. Domnívám se, že by měl být pouštěn všem dětem a rodičům. Naprosto výstižně popisuje myšlení, hodnoty a postoje dnešní mladé generace ovlivněné nejrůznějšími technickými vymoženostmi. Připomíná, jakými způsoby může dojít k destrukci přirozených vývojových pochodů u malého dítěte, které je vystaveno nadměrnému množství postmoderních vymožeností. Hovoří o marketingu, reklamě, popisuje děsivé dopady, které konzumerismus způsobuje nejen dětem, ale vlastně všem lidem.

Prostudovaná četba mě osobně velmi obohatila, rozšířila mé obzory v oblasti filosofie kultury, filosofie výchovy ale i filosofické antropologie. Pomohla mi lépe artikulovat a utřídit vlastní myšlenky a názory. Výše uvedenou literaturu bych ráda doporučila každému, kdo má zájem o problematiku hodnot v dnešním světě, vytváření společnosti, vize budoucnosti, či pozitivní směřování mladých lidí. Dále bych také ráda upozornila na existenci Občanského sdružení Etické Fórum České republiky, jehož náplní je právě problematika hodnot, etiky a slušného chování. Vzniklo jako reakce na sílící volání po morální obrodě společnosti, zabývá se mimo jiné i etickou výchovou na školách a pořádá kurzy etické výchovy. Jeho cílem je podporovat etické chování a ovlivňovat společenské klima tak, aby se slušné, poctivé a čestné jednání stávalo samozřejmostí.¹¹ Celou použitou literaturu a všechny zdroje uvádím na konci práce.

¹¹ <http://www.etickeforumcr.cz>

1. ČLOVĚK V LABYRINTU

Proč právě člověk v labyrintu hodnot? V dnešní chaotické a uspěchané době určitě nejen mě provází již dlouhou dobu řada existenciálních otázek. O některých si jen tak osobně hloubám, některé se mi zdají být jasné, ale jsou i takové, na které si ani netroufám hledat odpovědi. Možná odpovědi nemají, nebo nenastal pro mě zatím ten správný čas jejich hloubku odkrýt.

V této práci nechci jednostranně zavrhnout lidské postoje ani paušálně kritizovat různé epochy. Jde spíše o takový můj osobní „odrazový můstek“ pro další úvahy o lidském bytí a směřování lidí zde na zemi, o smyslu lidské existence. Nehledám definitivní závěry, ale spíše se snažím vytýčit směr cesty, kterou se chci dále ubírat. Předmětem mého zkoumání je naše společnost a lidé v ní. Jak vlastně přemýšlíme, jak konáme, do jaké míry si své konání uvědomujeme a jaké si s sebou neseme následky svých činů? Jakým způsobem a do jaké míry přetváříme svět v pozitivním či negativním slova smyslu?

V této práci se také zabývám hodnotovou orientací lidí dnes i v dobách minulých. Studuji dnešního člověka a proměny lidských hodnot na pozadí zásadních společenských procesů v našem sociokulturním kontextu. Jaké má dnešní člověk hodnoty, jakým způsobem se jeho mínění a postoje odrážejí v dětech a jejich jednání. Zda se člověk a jeho lidství nestává na úkor pokroku jaksi polovičatým. Jakým způsobem vlastně dnes můžeme naučit děti hodnotám, předávat jim tradice a jak velkou roli v tomto procesu v dnešní době hraje rodina a škola? Tomuto tématu věnuji v této práci malý výzkum, jehož cílem je ukázat, jaké jsou životní perspektivy dnešních dětí a jaký vliv na jejich jednání a mínění mají rodiče, škola, či sdělovací prostředky.

Zaměřuji se mimo jiné i na téma dialogu jak náboženského, tak čistě mezilidského. Do mého tématu taktéž patří i úvahy o svobodě a jejím pojetí v dnešním světě. Součástí těchto úvah je i pasáž o globalizaci, potažmo o filosofické reflexi procesů globalizace. Kam směřujeme na pozadí velkého technického pokroku a jak uvažuje člověk v labyrintu informační přetechnizované společnosti. Plní vskutku globalizace své poslání spojovat? Či se děje spíše naopak? Co na základě našeho počínání zde zanecháváme budoucím generacím? Nevedeme je do slepé uličky, kde již není místo pro opravdovou lidskost? Jaké jim zde necháváme odkazy, tradice, hodnoty, aby mohly i ony své vlastní děti učit být lidmi?

1.1. Člověk a příroda

„Člověk je součástí přírody, nikoliv zázračný vetřelec. A je velmi malou součástí velikého Universa, které tu bylo předtím, než se objevil, a bude zde dlouho poté, co přestane existovat. Člověk by byl lepší, zdravější a šťastnější, kdyby věnoval menší pozornost a menší vášeň, lásku a nenávisť atp. svému vlastnímu druhu a naopak větší pozornost přírodě nezávisle na člověku...“

Robinson Jeffers

Člověk jako vrchol potravinového řetězce, jako bytost jediná myslící ze všech druhů, jako bytost jediná na celé zemi z celé velké živočišné říše, je jediným tvorem, který nevyrovnaně ovlivňuje chod naší planety. Jako taková bytost by člověk měl mít více zodpovědnosti k tomu, do jaké míry a jakým způsobem o naši planetu pečuje jako o domov nejen svůj, ale domov celé živočišné říše a budoucího pokolení. Jakoby člověk zapomínal, že tu není sám. Že to nesmí být pouze sobecky o něm. Já žiji tady a teď, upotřebím a spotřebuji vše, co je mi nabízeno, a co se tady bude dít po mém odchodu na věčnost, už je mi vlastně jedno.¹² Dnešní člověk postrádá odpovědnost v širším slova smyslu. Oproti mnoha ostatním druhům naší živočišné říše jsme zde jen opravdu krátkou chvíli. Na rozdíl od ostatních druhů jsme ale také vybaveni rozumem. Někdo by mohl mylně argumentovat, že právě proto, že máme rozum, musíme ho patřičně využívat ku svému prospěchu a za všech okolností a stejně tak všechny možnosti, kterými naše planeta oplývá. Ale co když máme rozum právě proto, že jsme dostali jako jediní ten nelehký úkol nad naším světem, planetou, držet ochrannou ruku a pečovat o ni? Pečovat v pokoře a skromnosti právě z úcty k řádu, který tady byl stovky a stovky let před námi? Jakoby na to dnešní člověk ani nepomyslel.

Jak se člověk odměňuje své planetě jako domovu? Kácením deštných pralesů, přemírou výroby plastů, znečišťováním vod. Ničíme si svůj domov, velmi rychle rozšiřujeme počet ohrožených druhů, kolonizujeme neprávem místa, která k tomu nejsou určena, stěhujeme živočišné druhy podle svých potřeb na místa, kde mohou negativně ovlivnit svým dalším působením celý ekosystém. Člověku je to ale jedno. Místo toho, aby člověk respektoval miliony let fungující řád světa, přetváří planetu egoisticky ku obrazu svému, nehledě na důsledky, které jeho činy přináší. O negativních důsledcích svévolného jednání člověka, byly do dnešního dne napsány stovky řádků. Nicméně ráda bych zmínila velmi zajímavý článek, týkající se destruktivních dopadů na přírodu, jejichž viníkem je právě člověk. Nedávno vyšel v příloze Práva velmi zajímavý článek pod názvem Venuše by se dnes z pěny nezrodila.¹³ Článek evokuje dávný mýtus o zrození Venuše z pěny. Venuše jakožto

¹² Této problematice, ekologické etice, se mimo jiné věnuje ve své knize *Zelená svatozář* i níže citovaný Erazim Kohák.

¹³ PETRŽELKA, Alexandr. Venuše by se dnes z pěny nezrodila, *Právo: Salon*, 19. listopad 2009, str. 9.

bohyně lásky a smyslnosti. Z dnešní pěny, která se nese napříč oceány spolu s mnoha jedovatými a škodlivými látkami, by se Venuše jistě nenarodila. Vědci tento úkaz přisuzují globálnímu oteplování, na kterém se právě člověk velkou měrou sám podílí, protože jedním z významných stavebních prvků této jedovaté pěny mohou být plasty. Právě plasty, o kterých si myslíme, že se téměř nerozkládají, společným působením mořské vody, slunce, deště a dalších přírodních faktorů se rozkládají naopak velmi rychle. Článek také hovoří o velkém hejnu plastových kačenek, které křížují oceány, či o Velké tichomořské odpadkové skvrně mezi Kalifornií a Havajskými ostrovy. Tato skvrna je dvakrát větší než Texas a tvoří ji asi 100 miliónů tun plastů.¹⁴ Věřím ale, že stovky lidí ležících na pláži, kteří si užívají své dovolené v přepychu přímořských center v těchto lokalitách, si ani v nejmenším neuvědomují, v jaké hrůzné jedovaté skvrně se oddávají vodním radovánkám. Tyto velké skvrny odpadků ve velké míře ohrožují mořské a přímořské živočichy. Podle OSN ročně po pozření plastových odpadků uhynie nebo v nich uvízne milion ptáků a sto tisíc mořských savců. Časopis Science před dvěma roky otiskl mapu, ze které vyplývá, že už pouze 4 procenta hladiny jsou neposkvřené. Vysoce znečištěných je 41 procent vod.¹⁵ Ptám se tedy, kam až je člověk schopen zajít, než si uvědomí, jak fatální mohou být dopady jeho činů na budoucí život a fungování naší planety. Ničíme přece domovy našim potomkům. Člověk by v žádném případě neměl narušovat rovnováhu, na jejímž základě planeta Země od pradávna funguje.

Dalším zajímavým tématem je například přemnožení klokanů a velbloudů v Austrálii. Opět ale docházíme k tomu, že zvířata za to nemohou a na vině je opět člověk. Přemnožení velbloudů v Austrálii je následkem jeho dovozu v 19. století. Velbloud se množí a požírá nadměrné množství zdejšího porostu. Jak lze ale správně tušit, toto zvíře sem přirozeně vůbec nepatří. To přemnožení klokanů je věcí jinou. Ale opět je to výsledkem lidského jednání. Asi před dvěma sty lety, když osadníci dorazili do Austrálie a začali hojně kácet lesy, klokan se začal přemnožovat a přesouvat na lučiny a spásat je. Situace je dokonce tak vážná, že vědci začali doporučovat pojídání klokanů. Dříve bylo klokaní maso spíše krmivem pro domácí zvířata a dnes je tento australský státní symbol podáván jako specialita.¹⁶ Člověk sám si klokana přemnožil a tak si ho teď musí i sníst. V 19. století ještě zůstaneme. „*Na americkém západě rančeři systematicky vyhubili bizony, zčásti jako překážku osídlování, zčásti proto, aby připravili indiány o zdroj potravy a tím i o nezávislost a schopnost vzdorovat osídlení jejich země. Jenže kde bizoni svými kopyty a močí již nerozrývali a nezúrodňovali půdu, tam*

¹⁴ PETRŽELKA, Alexandr. Venuše by se dnes z pěny nezrodila, *Právo: Salon*, 19. listopad 2009, str. 9.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ www.ekolist.cz, CTK/AP, *Australská Canberra se potýká s přemnoženými klokany*, 23.4. 2009.

se z travnaté prerie rychle stala polopoušť, která neuživí rančerská stáda. Jeden hektar tu dnes uživí tak jednu ovci.“¹⁷

Co se týká samotné přírody, já osobně pevně věřím v rovnováhu. Člověku byla země jako domov propůjčena. Velmi egoisticky a svéhlavě zasahujeme do již zmiňovaného původního řádu světa. Nebudu podle Schweitzerovského pojetí, jak ho ve své knize cituje Bělohradský, nadmíru usilovat o přežití čehokoliv živého a například zachraňovat mouchu před jistou smrtí v pavoučí síti. Nebudu, protože se domnívám, že sama příroda najde východisko a hlavně že mi nenáleží jakékoliv živé bytosti zde přisuzovat život či smrt, když i já sám, člověk, jsem zde vlastně „na návštěvě“. Vše se zde na zemi dělo podle určitého řádu. Bylo to tak přede mnou a bude to tak po mě. Jakým právem se vlastně vedou války o území či nerostná bohatství, když to v původním slova smyslu nepatří nikomu. Jen zemi samotné. Zemětřesení přijde, když přijít musí, povodeň spláchne město, když má. Tyto katastrofy jsou neštěstím pro lidské pokolení. Jsou ale neštěstím pro přírodu samotnou? Domnívám se že nikoliv. Vše se děje pro nějaký důvod. Jsou na zemi místa, která podlehla populační explozi. Na mnoha takových místech dochází poměrně často k zemětřesení. Jako by sama příroda věděla, že její zdroje již nevystačí pro tolik lidí. Člověk se těmito přirozeným jevům ale snaží v rámci zachování svého života předejít. Poskytujeme potřebným hladovějícím v Africe potraviny, balíčky první pomoci, ošacení... Tím zvyšujeme počet přeživších lidí ve velmi bídných podmínkách „svou dobrotou“. Ekonomiku jejich státu ale tím nezlepšujeme. Je to jako kdybychom půjčili bezdomovci na týden stan v deštivém období, ale po týdnu mu bude opět kapat na hlavu. Nenašla by bez našeho altruistického zásahu příroda sama řešení? Možná by na takových místech žili lidé chudí, ale třeba by neměli hlad a bylo by jich méně. Takže by i zdroje jejich země na jejich počty vystačily. Přiznávám, že to jsou jen spekulace ale proč to nevzít v úvahu jako možnou alternativu.¹⁸

Stojí život na Zemi na pokraji katastrofy? Jsme na začátku nebo dokonce už v běhu masového vymírání druhů? Velké mořské ryby jsou před vymřením. Devadesát procent mečounů, tuňáků, ale i žraloků zmizelo za 50 let. Již dříve vědci varovali: do 30 let vyhyne čtvrtina druhů savců, každý devátý druh ptáků, 90 procent druhů hmyzu. Každý den vlivem kácení deštných pralesů vymírá na 80 druhů rostlin a živočichů. Tedy tři druhy co hodinu...¹⁹ Tato čísla uvádím jen okrajově z důvodu uvědomění si, jak velkou měrou člověk velmi rychle a systematicky pro vlastní potřeby ničí planetu. Bez pokory před tím, že mu byla dána jako domov, ale ne aby ho ničil, ale aby o něj pečoval a dělal ho lepším. Ať už jako věřící, kteří

¹⁷ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. str. 75.

¹⁸ Podobným tématem se zabývá E. Kohák ve své knize *Zelená svatozář*, viz výše, str. 98 -104.

¹⁹ www.ekolist.cz článek MF Dnes 12.7. 2003 *Přichází další masové vymírání?*

berou planetu jako dar od Boha, jako domov, který pro nás Bůh stvořil, o který máme pečovat ku obrazu jemu, aby bylo „*jak na nebi, tak i na zemi*“ ať už jako ateisté. Musíme o planetu pečovat jako o nedílnou součást nás samých. Příroda nám je zdrojem, ale je třeba si uvědomit, že ne nevyčerpatelným. Pokud nám má jako taková sloužit a my jí máme využívat, musíme se ale také o ni přímou úměrou starat, jinak brzy ani nebude z čeho čerpat. Volám po celoplanetární odpovědnosti k sobě samým a ke světu, ve kterém žijeme!!! Měli bychom být ekologickými etiky, vyznávajícími celoplanetární étos v duchu Hanse Künga!!!

Ano, ekologická etika. O tomto pojmu se můžeme dočíst například v knize *Zelená svatozář* od Erazima Koháka. „*Je to především o člověku, který si o sobě myslí, že je ozdobou stvoření a pánem tvorstva, ale chová se ve světě jako slon mezi porcelánem.*“²⁰ Ano, my lidé si myslíme, že jsme pány všeho. Tím, že se obklopujeme převážně věcmi, které jsme si vyrobili, máme pocit, že všemu dáváme smysl jen my sami. Že jsme středem všeho je ale jen naše velmi mylná naivní a pošetilá představa. Jak by člověk asi dopadl bez těch všech svých „*hraček*“ které si stvořil a na nichž je závislý? Jaký by byl člověk v živočišné říši, kdyby byl prostý ve své přirozenosti, jako jedno ze „*zvířat*“? Podle mého názoru by nebyl. Prostě by vůbec nepřežil. O ekologické etice dále Kohák píše jako o souboru zásad a pravidel, které člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování s druhými, s mimolidským světem.

Destrukci naší planety lidskými zásahy připisuje Kohák moci, náročnosti a početnosti. „*Po tisíciletí připadalo lidem samozřejmé, že budou mít a chtít jen tolik, kolik měli jejich předkové. Dnes nám připadá samozřejmé chtít a mít víc než měla předešlá generace.*“²¹ Jedním z viníků té velké touhy mít a chtít je pokrok. Právě ten nám neustále podstrkuje další a další možnosti. Chceme víc a víc a nebudeme mít dost. A právě takovouto nabídku, mít víc a víc, nám nabízí a podstrkuje velkou měrou jeden z nejnápadnějších a nejpůsobivějších artiklů naší moderní konzumní a globalistické společnosti a tím je reklama. Ta nám nabízí ta všechna „*nej*“ o kterých tolik sníme a o které tolik usilujeme. Nejbělejší prádlo, nejinteligentnější vysavač (dost bizarní připodobnění). Normální, klasické, tradiční a jednoduše fungující jakoby ani neexistovalo. Nebo spíše my nechceme, aby existovalo. Právě tady začínáme ten neúnavný závod obstarávání, jehož se stáváme otrokem. Nehledíme na prostředky, zajímá nás cíl. Dovolím si zde použít Kohákem trefně použité americké pořekadlo „*Shop until you drop*“ – nakupuj do úmoru. „*Je třeba, abychom naši společnost systémovými změnami oprostili od její konzumní toxikomanie – především od iluze, že všechno, co nás trápí, samo o sobě zmizí, a extatické štěstí propukne, jen když si ještě něco*

²⁰ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. str. 13.

²¹ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. str. 20.

koupíme – jak nás reklama přesvědčuje.“²² Pak se člověk ani v nejmenším nemůže divit, jak je možné, že tradice a hodnoty se z tohoto světa pomalu ale jistě vytrácí.

1.2. Člověk a stroj

O problematice globalizace, mimo jiné hovoří také kniha Václava Bělohradského *Společnost nevolnosti*. Bělohradský zde přirovnává globalizaci k „*novému velkému příběhu*“, „*poznané nutnosti*“. Velmi mne zaujala kapitola s názvem *Prozaické poměry*²³, kde se dozvídáme v souvislosti s globální ekonomikou o společnosti Applied Digital Solutions, která vyrábí verychips, které lze operovat do těl živých bytostí se všemi informacemi o jejich zdraví, finanční situaci i preferencích. Bělohradský zde hrozí tím, že není daleko doba, kdy budou tyto verychips instalovány povinně do těla každého občana. Pak bychom nepotřebovali například pasy, ale takové detektory by se hodily i v soukromí, kdy bychom jejich pomocí zjišťovali, zda je například přítel, kterého si dcera přivedla domů, pro ni vhodný, jaké má sociální postavení a vzdělání. Po přečtení této Bělohradského úvahy jsem se přenesla v čase o pár let zpět a vzpomněla jsem si na osmdesátá a devadesátá léta, kdy se ve velkém, především na americkém kontinentě, začali točit filmy typu *Terminátor* či *Matrix*. Filmy, které předvídají brzký konec světa, který má nastat v pro nás právě probíhajících letech. Konec světa nastane následkem toho, že inteligence strojů dosáhne takové úrovně, které člověk se svými možnostmi nebude moci dohnat ani překonat. Stroje převezmou úlohu člověka a jejich úroveň bude tak velká, že začnou sami myslet a lidskou civilizaci se budou snažit zničit. Nebo v druhé řadě filmy, které předvídají konec lidské civilizace následkem nějaké globální katastrofy – zemětřesení, záplavy, pády meteoritů... Jak vzdálen je tedy tento v dnešní době ještě sci-fi svět od našich nově vzniklých čipů? Jakoby člověk někde hluboko uvnitř, podvědomě věděl, že se sám ničí, že ničí svou Zemi, která mu to v brzké době oplatí. Že se stane obětí svých výtvorů, svých představ, svého úsilí o pokrok, své snahy vytvořit dokonalé a chytré stroje, které mu budou usnadňovat život, a bude jimi svévolně vládnout na Zemi.

V posledních letech se hovoří o extremismu především v souvislosti teroristických, nábožensky vedených útoků. Václav Bělohradský nazývá právě i globalizaci jistým druhem extremismu, konkrétně iracionálním extremismem, v jehož důsledku jsou problémy neřešitelné.²⁴ Ano, dnešní člověk žene věci do extrémů. Svůj intelekt bychom měli spíše

²² KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. str. 80.

²³ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti; Eseje z pozdější doby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. str. 153.

²⁴ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti; Eseje z pozdější doby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. str. 201.

zaměřit na sebe. Skrze automatizaci si chceme více a více usnadňovat život. Technologie ale vyvíjíme takovou rychlostí, že si ani nestihnáme uvědomovat, jaké destruktivní následky může jejich využívání mít. Člověk možná na takový pokrok ani nebyl připraven a teď si začíná uvědomovat, že to, co vytváří, je možná nad jeho síly.

Již výše zmíněné chipy, které se implantují do těla, už také dávno nejsou hudbou budoucnosti, ale velmi aktuálním tématem. V souvislosti s tímto tématem se často objevuje jméno známého profesora kybernetiky a robotika Kevina Warwicka. Ten si nechal v roce 1998 voperovat první implantát a propojil tak jako první na světě člověka se strojem – spíše počítačem. Vizionářsky předpovídá, že budou brzy počítače, které budou inteligentnější než lidé. Řekla bych, že rychlostí, množstvím a obsahem dat je téměř každý počítač nové doby inteligentnější než člověk, nicméně stále jde o stroj, kterému je vnuknut jakýsi „život“, a to stisknutím tlačítka, které ovládá člověk. Stejně tak dojde i k jeho vypnutí. Otázkou je, zda člověk dovede vytvořit takový stroj, který sám myslí a propracovává logické operace, či je schopen nějakých emocí. Předpokládám, či spíše doufám, že nikoliv.

Warwick vytvořil kyborga, který ho poslouchá na slovo, má termoreceptory a čichové receptory, takže by se dalo říci, že tento tvor cítí, ale nepocítuje. Rozeznává objekty, takže nenaráží do věcí. Tento kyborg poslouchá pokyny svého stvořitele. Při troše fantazie mě napadlo, kam by tento výtvar mohl dovést lidstvo, pokud by byl zneužit lidmi třeba kvůli válce a kdyby tyto „myslící“ stroje byly například postaveny naproti sobě. Staly by se nástrojem válek? Možná by nezemřelo tolik lidí, ale komu se nestalo, že by se mu lidově řečeno „seknul komp“? Kdyby naneštěstí selhalo takovýchto strojů více například při válce, je opravdu možné, že se postaví proti lidskému pokolení? Uznávám, že zde jsem už povolila uzdu své fantazie více, než je zdravo, ale koho by něco podobného nenapadlo při shlédnutí právě zmíněných filmů jako Matrix či Terminátor?

Sám Warwick hovoří o dvou skupinách lidí.²⁵ Budou lidé, kteří budou mít implantovaný čip. Ti se zanedlouho budou spojovat a začnou vytvářet komunity. Budou díky čipům telepaticky propojeni, budou si spolu lépe rozumět. Budou inteligentnější a dominantnější, než druhá skupina. Ta implantát mít z jistých (například finančních) důvodů nebude. Stane se tedy brzy „nižší“, či dalo by se říci ovládanou skupinou. A není už v dnešní době, mezi lidmi různých národností a postaveních, až mnoho zbytečně propastných rozdílů?

Aplikováním čipů do lidí se náš život ulehčí, nebudeme muset rozsvěcet, zhasínat, otevírat si dveře, mnoho lidských úkonů nebude potřeba. Na druhou stranu budeme ale také velmi nazí ve své podstatě. Čip umožní vědět o našem pohybu, budeme vědět, kdy, kdo a kde

²⁵ Dokument české televize, *Jak se stát kyborgem*: ČT 2, 8.12. 2009.

se nachází, je možné, že budeme telepaticky prožívat vzájemné pocity, lidské pudy a prožívání začne být potlačováno. Přestaneme se chovat přirozeně lidsky a začneme pomalu ztrácet lidské návyky. Dříve či později budeme více strojem než člověkem.

Neměl by spíš člověk ale prohlubovat své vlastní schopnosti a překonávat tak své hranice? Je člověku přirozené voperovávat si stroje, či nějaké za nás přemýšlející implantáty do těla? Kolik neodkrytých možností má člověk sám? Jeho lidský mozek? Kolik tajů skrývá? Proč svou energii nezaměříme spíše na sebe a své úsilí překonávat své vlastní možnosti než neustále přemýšlet, jak a čím si ulehčit lidský život?

V jednom z rozhovorů právě i Warwick hovoří o tom, že z nadvlády strojů má v budoucnosti opravdu strach, nicméně se domnívám, že lidé jako on si skutečné důsledky své činnosti dostatečně neuvědomují a jsou zaslepeni hybris, v duchu odkazu tradičního myšlení. Právě díky hybris bohové v dobách mýtických na člověka sesílali tresty, které postihly celou společnost. Co bude sesláno na nás? Přesněji řečeno, co my na sebe vlastně svými činy sesíláme? Warwick dále popírá význam vědomí oproti stroji. Stroj nás může zničit, i když vědomí nemá, nicméně právě vědomí odlišuje člověka od ostatních druhů a mělo by být považováno za významné a ne za nezajímavé. Nechci tím ale rozhodně popírat i velmi pozitivní dopady těchto výzkumů a dosažených pokroků. Například, co se týká pomoci lidem s nějakým druhem zdravotního postižení, jsou výsledky v tomto směru bádání nesporně velmi přínosné. Pro příklad bych ráda uvedla biotiku, což je propojení biologie a techniky či elektroniky. Jde o hraniční vědní obor zabývající se možnostmi využití poznatků o stavbě a funkcích živých systémů pro řešení technických problémů.²⁶ Jednoduše řečeno jde o propojení lidského těla se strojem, aby bylo do jisté míry možné nahradit například chybějící část těla protézou, která bude napojená na stroj a mysl, a nahradí tak do jisté míry normální lidskou končetinu. Hovoří se o protetických končetinách. Když nebude řeč o končetinách, můžeme zmínit případy lidí, kteří díky těmto pokrokům v technice spojené s lidským elementem opět vidí, slyší, či nejsou odkázáni na kolečkové křeslo. Takové výsledky ve velké míře přispívají k integraci postižených lidí a jsou v tomto ohledu nesporně pozitivní.

Dokud takové technologie budou v rukou vědců, myslím si, že můžeme být klidní. Na druhou stranu ani oni nejsou v pravém slova smyslu „svými pány“. Většinou jsou jejich výzkumy financovány vysoce postavenými lidmi, kteří velmi tvrdě a důsledně sledují své zájmy. Ty se mnohdy týkají šíření vlivu a moci. Vyvstává pak otázka, do jaké míry může být takových technologií zneužito například v budoucnosti při válečných konfliktech.

²⁶ FISCHMAN, Josh. Bionická podpora. *National Geographic*, číslo 1. (leden 2010). str. 31 – 49.

E. Fromm ve svém díle *Mít nebo být* trefně vystihuje situaci naší společnosti a člověka v ní a nabízí také východisko. Hovoří o tom, že společnost vytváří racionální vášně a zásobuje nás fikcí a tak překrucuje pravdu, abychom se stali zajatci údajné racionality. Nejsme pány techniky, ale jejími otroky. E. Fromm vychází z předpokladu změny lidského charakteru a změny převládající orientace z vlastnění na bytí. Orientovat se z destruktivity na konstruktivitu. Vystává zde ale otázka, zda je taková velká změna vůbec možná? Ano, za podmínek, že si člověk uvědomí své utrpení a jeho příčiny, rozhodne se toto utrpení odstranit a bude žít podle určitých norem a změní svoji životní praxi. Tato změna by měla spočívat v tom, že se člověk vzdá závislosti na vlastnění a bude „*plně být*“, bude důvěřovat sám sobě a bude se snažit být nezávislý a na věcech nelpět. Člověk se má snažit být plně přítomen, mít radost ze sdílení a z dávání, potlačovat chtivost a nenávisť. Seberozvíjet se, překonávat vlastní narcismus, chápat svá omezení a nechápat svobodu jako libovůli. Naopak, člověk by měl usilovat o decentralizaci průmyslu a politiky, o zaměření výroby v zájmu zdravé spotřeby, o to, aby nahradil byrokratickou správu humanistickou správou a v neposlední řadě zakázat všechny hypnotizující formy propagandy a vypracovat systém účinného rozšiřování objektivních informací. Určitou naději společnosti můžeme vidět v rostoucím počtu lidí, kteří si myšlenkový kvas dnešní společnosti uvědomují. Ze stanoviska velkého obchodu naděje na zlepšení není. Můžeme tedy jen doufat, že právě tato hrstka lidí zaměřená na bytí se bude rozrůstat a dojde k myšlenkovému obratu lidstva, pro které je přitažlivá nová vize.²⁷

1.3. Globalizace

...časté dilema, zda člověk potřebuje konzumovat, aby žil, nebo zda žije, aby mohl konzumovat...
(Zygmund Bauman)

O čem vlastně mluvíme, když hovoříme o globalizaci? Odborná literatura praví, že globalizace je převedení či převádění něčeho na celosvětové (globální) hledisko.²⁸ Globalizace mnohdy spíše vytváří sociální propasti, než aby spojovala, jak má být jejím obsahem. Velmi zajímavě rozděluje lidi na dvě skupiny právě již výše citovaný Zygmund Bauman. Jednou skupinou jsou pro něj tuláci a druhou turisté. Turisté, jak praví, jsou sběrači prožitků, kteří cestují za obchodem a pro potěšení. Opouštějí pohodlí domova, protože chtějí. Ti druzí, tuláci, domovy opouštějí z donucení, protože vědí, že žijí ve světě uzpůsobeném turistům, kde se cítí poníženi a nepřipadají si svobodní. Turisté se přesunují, jak se jim zlíbí, kdežto tuláci proto, že musí. Vědí totiž, že nikde dlouho nevydrží, protože nejsou vítáni.

²⁷ FROMM, Erich. *Mít nebo být*. Praha: Naše vojsko, 1992.

²⁸ Velký slovník naučný a/l, Praha: Diderot, 1999. str. 478.

„Není turistů bez tuláků a turisté nemohou být svobodní, nebudou-li mít tuláci svázané ruce.“²⁹

Díky globalizaci, která vše propojuje, se mnohdy vytrácí právě identita, to jedinečné a zvláštní, tradiční. Příkladem může být právě naše malá země, která je touto „*nemocí*“ již zasažena. Malé obchůdky s českými produkty, které nesly dlouholetou tradici, od nichž spotřebitel věděl, jakou kvalitu může očekávat, byly nahrazeny nadnárodními velkými společnostmi, jejichž produkty mnohdy nenesou ani české označení. A jejich dlouholetá, tradicí uznávaná značka, byla vyměněna za obchodní název, o kterém mnohdy ani nevíme, co znamená. Vytrácí se možnost pro lidi, vlastními silami ekonomiku svého státu posílit či vylepšit, vymanit se tak alespoň částečně ze závislosti, do které jsme vrženi díky nadnárodním korporacím a v neposlední řadě posílit tak politicky i hospodářsky suverenitu našeho státu. V rámci přístupu do EU je nám předepisováno, jak velké máme pěstovat brambory a jak přesně dlouhé mají být okurky. Dovážíme mléko z jiných států, přitom to naše máme dobré a kvalitní, ale není o něj zájem, a tak ho raději vyléváme do polí. J. Keller hovoří o tom, že nadnárodní společnosti jsou dnes hlavními tvůrci prosperity. Jsou také šířitelem pověry podle které globalizace přináší svobodu a více blahobytu pro všechny. Ve skutečnosti globalizace sama přináší svobodu jen pro samotné tyto společnosti. *„Nadnárodní společnosti se staly symbolem světa, ve kterém 358 nejbohatších lidí pobírá příjmy vyšší než dvě a půl miliardy lidí nejchudších, a v němž třetina práce schopného obyvatelstva je buďto zcela bez zaměstnání, anebo pracuje nedobrovolně jen na částečný úvazek.“³⁰* Dále pokračuje, že během posledních desetiletí se s nástupem vlády těchto společností rozdíl mezi bohatými a chudými jen umocnil a počet nezaměstnaných všude na světě vzrostl. I toto je globalizace. Ano, žijeme ve společnosti ovládané konzumerismem. Dovolím si zde ocitovat Johna Carolla, inspirovaného Nietzscheovou karikaturou „*posledního člověka*“, kterou cituje ve své knize i Z. Bauman.

„Étos této společnosti vyhlašuje: Cítíš-li se špatně, jez!... Konzumentský reflex je melancholický a předpokládá, že sklíčenost se projevuje jako pocit prázdnoty, chladu, ochablosti – že je zde potřeba naplnit se teplými, vydatnými, vitálními věcmi. Samozřejmě to nemusí být jídlo, co způsobí, že se budeme cítit uvnitř šťastni ...“³¹ Tato myšlenka mi připomněla nedávno zmíněné výsledky výzkumů, které se týkají obezity. Počet lidí, kteří během roku zemřou na následky obezity a potížemi s obezitou spojenými, se velmi rychlým tempem blíží počtům zemřelých v důsledku hladu. Podle mého názoru je tento extrém

²⁹ BAUMAN, Zygmund. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta, 1992. str. 112.

³⁰ KELLER, Jan. *Abeceda prosperity*. Brno: Doplněk, 1997.

³¹ BAUMAN, Zygmund. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta, 1992. str. 100.

hlavním problémem. Nejsme schopni jít střední cestou, která nabízí možná řešení. I ve své další knize Z. Bauman popisuje člověka jako velkého konzumenta – jedlíka: „*Svět oplývající tolika možnostmi je jako tabule plná pokrmů, na které se nám sice sbíhají sliny, ale je jich tolik, že ani ti nejvášnivější jedlíci mezi námi nemají šanci ochutnat všechny.*“³² Jen aby člověk nevybíral tak dlouho, až zůstane o hladu. Dále Z. Bauman hovoří o tom, že právě před spotřebitelem stojí ten nelehký úkol, a to stanovit si priority, a tím se vlastně vzdát možnosti ochutnat vše. Musí si vybrat a dané pokrmy mu tak zůstanou neprozkoumané, což spotřebitele velmi trápí.

Globalizace ještě více prohloubila bohatost severu a chudobu jihu. Proč bychom neměli jít střední cestou a snažit se sociální propasti zmenšovat a ne prohlubovat? Zmenšit bohatství severu a snížit chudobu jihu. O konzumentech Z. Bauman dále praví: „*V zájmu zvyšování spotřební kapacity nesmí být konzumentům povolen oddech. Je třeba je napořád držet v bdělosti a ve střehu, ustavičně je vystavovat novým pokušením – jediné tak zůstanou ve stavu nikdy nepolevujícího vzrušení a vlastně také ve stavu trvalého podezření a neutuchající nespokojenosti.*“³³ Tím jsme vlastně srozuměni, že společnost nás vědomě dostává do stavu nadměrné touhy po potřebách, které nám v malých dávkách podstrkuje, abychom byli částečně uspokojeni, ale abychom zároveň stále chtěli. Tím řídí uspokojování našich potřeb a vytváří touhy po dalším. Jen abychom nedopadli podle známého pořekadla „*kdo chce moc, nemá nic*“. Už v Bibli Bůh klade důraz na střídmost a upozorňuje Hebrejce při putování pouští, aby jedli jen co mohou a ne více. Odpočinek sobotní nemá být neaktivním nicneděláním (jak je tomu v našem sociokulturním kontextu zvykem) ale má se týkat obnovy harmonie mezi člověkem a přírodou. I evangelia apelují na zřeknutí se chtivosti a oproštění se od vlastnictví. Egoistické užívání majetku je nemorální.³⁴ Opět volání po střední cestě!

Jedním z nejvýznamnějších nástrojů konzumní společnosti je reklama, kterou se tak snadno dnešní člověk nechá ovlivnit. To lidská pýcha a touha mít všechno nej a super poptávku po reklamě jen zvyšuje. Keller reklamu označuje za pedagoga společnosti prosperity. Říká, že vychovává její členy k žádoucí spotřebě a učí je, jak přistupovat ke zboží, které bylo vyrobeno. Vede je k pečlivosti, s níž naprosto zodpovědně nakupují i takové věci, které by jinak v regálech zůstaly ladem. Díky ní se neobklopujeme „*normálními věcmi*“ ale inteligentními pračkami, elegantními žehličkami, vůní z hor vonícím prádlem a citlivým ovladačem k televizi. Jak bizarní přirovnání.

³² BAUMAN, Zygmund. *Tekutá modernost*. Praha: Mladá fronta, 2002. str. 101.

³³ BAUMAN, Zygmund. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta, 2002. str. 101.

³⁴ FROMM, Erich. *Mít nebo být*. Praha: Naše Vojsko, 1992.

Domnívám se, že jeden z negativních dopadů globalizace představuje skutečnost, že si dnešní člověk uvědomuje ze své podstaty již strašně málo věcí a svou planetární zodpovědnost, kterou máme všichni, už vůbec ne. Věčný shon a obstarávání dnešních lidí se stalo náplní našich všedních životů, a co hůře, u některých přerostlo v ústřední hodnotu. Neměli bychom se ale raději místo podpory konzumní společnosti snažit život prožít a každodenně se pozastavit a uvědomit si sám sebe a smysl toho, co děláme? A ne jen tak životem rychle proběhnout? Dnešní člověk mnoho ví, ale velmi málo si uvědomuje. Uznávám, že v rámci rychlého pokroku je globalizace nutný, objektivně historický a nezvratný proces. Konzum, který jsme si ale vytvořili, nám bere svobodu, kterou máme od přirozenosti. A je na nás, jak se rozhodneme, a do jaké míry se konzumní společností necháme ovlivňovat a poutat.

Závěrem této kapitoly bych ráda uvedla zajímavou reflexi, či spíše prognózu, kterou uvádí Egon Bondy ve své knize *O globalizaci*. Uvádí, že všechny vypracované vědecké prognózy (demografické, ekonomické, ekologické atd.) ukazují fatálně k časovému období 2030-2050. Z těchto statistik se dá snadno vyčíst, jak děsivé dopady nastanou, pokud bude i nadále vládnout „*vykořisťovatelská společnost*“. Vybrala jsem alespoň některé z prognóz, které uvádí ve své knize: demografická křivka přesáhne z dnešních šesti miliard na dvanáct miliard, ekologická devastace planety dosáhne takového stupně, že vyvstane nebezpečí ohrožení celé biosféry, obnovitelné i neobnovitelné zdroje budou vyčerpány a další civilizační rozvoj bude tak zastaven atd.³⁵ Musí nastat proměna lidského vědomí. E. Bondy konstatuje, že člověk se zatím stále vidí jako jeden z mnoha živočišných druhů na této planetě, a tak vlastně ještě vůbec nevykročil ze své prehistorie a nestal se tvůrcem svých vlastních dějin. Člověk se z filosofického pohledu dosud vůbec nestal člověkem. Kdyby lidé měli zájem stát se lidmi a přebrali svůj osud do vlastních rukou, mohl by se homo sapiens skutečně člověkem stát a dál se vyvíjet jako člověk a ne jako živočišný druh. Významně pomoci by tomu mohla proměna lidského vědomí. Vykořisťování začínají chápat, že řád nepořádku a chaosu, vybudovaný vykořisťovateli, není východiskem stávajících problémů, ale že je navíc ještě značně prohlubuje.

³⁵ BONDY, Egon. *O globalizaci*. Brno: Marek, 2005.

2. SVĚT NA MISCE VAH

Člověk je jako jediný živý tvor z celé živočišné říše obdařen rozumem. Může přemýšlet i promýšlet, je jediným živočišným druhem, který se může nudit, nebo pociťovat nespokojenost. Vlastní bytí je pro něj ale velkým otazníkem. Člověk je v rozporu sám se sebou. Sám neví, proč je tady, a jaký smysl má jeho působení zde na zemi. „*Pro náboženského člověka, ať už bude věřící, nebo ne, je život problémem.*“³⁶ Bohužel se nad tím člověk ani nijak zvlášť nezamýšlí. Nepřijde mu důležité, zabývat se takovými, pro něj nesmyslnými otázkami, nad kterými již stejně hloubalo mnoho lidí, a žádné uspokojivé odpovědi zatím nenašli. Někde hluboko uvnitř však pociťuje problematiku a tíhu svého bytí, aniž by byl schopen artikulovat či si uvědomit, z čeho tato tíha pramení. Výše citovaný Erich Fromm ve své knize *Psychoanalýza a náboženství* vyzdvihuje S. Freuda jako posledního velkého představitele osvícenského racionalismu, který ukázal, že je rozum to, co máme nejcennější, ale bohužel i na jeho deformaci se podílíme velkou měrou. Problémem je, že intelekt se stal nástrojem. Člověk přestal hledat nejvyšší účel života v sobě samém a učinil ze sebe nástroj, sloužící ekonomickému stroji, který vlastníma rukama vyrobil.³⁷ Ano, člověk si vytvořil ve vztahu k přírodě jisté zvyky, aby pro něho bylo snazší se s jejími silami vyrovnat.

V dávných dobách žil člověk v bázni před přírodními jevy a cítil vůči přírodě respekt. Postupem času se naučil poznávat cyklicky se opakující přírodní jevy, a zjistil, do jaké míry ho mohou ohrožovat. Naučil se v přírodě žít a poznávat ji. Nakonec pochopil, že může přírodu využívat ku svému prospěchu a začal její řád přizpůsobovat svým potřebám, svému řádu. Konstruovat ji ku svému obrazu. Určité přírodní jevy a pochody ovlivnit nemohl, ale dá se říci, že ty, které ovlivnit mohl, ve velké míře přizpůsobil sobě. Chtěl přírodu poznat, aby ji mohl lépe a ke svému prospěchu ovládat. Dříve se člověk modlil pro svá přání i za své hříchy k bohům. Dnes se nemodlí a svá přání si za každou cenu plní, ať už jsou prostředky k uskutečnění jeho cílů jakékoliv. Neptá se po smyslu svého bytí. Naprosto ztratil zvědavost dítěte, kterému přijde svět zvláštní, tajemný a plný otázek. Člověk už ovládl téměř vše, co mohl. Nyní potřebuje už pouze orientační rámec, který by dal smysl jeho existenci a který bude moci sdílet s ostatními. Člověk je jaksepatří hrdý na svůj rozum, díky němuž ovládl přírodu. Ví, jakou mají sílu stroje. Ví ale také, že se stal otrokem toho, co vytvořil? Ví jakou sílu a potenciál má on sám jako jedinečný, rozumem obdařený tvor? Ne, veškeré úsilí a energii vynakládá k tomu, aby vylepšil a zefektivnil stroje a pomůcky, které mu ve velké

³⁶ FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003.

³⁷ FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003. str. 106.

míře mohou velmi usnadnit život. Ale co naše lidskost? Ztrácíme se v chaosu našich výtvorů a zapomínáme na to, co jsme ze své podstaty, zapomínáme na to, že jsme lidé.

Dovolím si zde ocitovat krásnou a podle mého názoru hlubokou úvahu pana Václava Havla, kterou ve své knize cituje významný švýcarský teolog a filosof Hans Küng:

„Je toho příliš, je to nepřehledné, nelze to vše už obsáhnout a pochopit, natož tyto procesy spoutat a zastavit.

Hledáme nové vědecké návody, nové ideologie, nové řídicí systémy, nové instituce, nové mechanismy, jimiž bychom mohli odvrátit děsivé následky svých předchozích návodů, ideologií, řídicích systémů, institucí a mechanismů.

Je třeba čehosi jiného a čehosi víc. Je třeba radikálně změnit postoj člověka ke světu. Je třeba vymanit se z pyšné představy, že svět je jen rébus, který stačí rozluštit, že je to stroj, k němuž stačí objevit návod, že je to jen soubor informací, jež stačí vložit do počítače v naději, že z něho dříve nebo později vypadne universální řešení.

Jsem hluboce přesvědčen, že je třeba vysvobodit ze sféry privátních libůstek a rehabilitovat takové síly, jako je přirozená, jedinečná a neopakovatelná zkušenost světa, elementární smysl pro spravedlnost, vcítění, transcendentální odpovědnost, archetypální moudrost, vkus, odvaha, soucit a důvěra ve význam konkrétních kroků, které neaspírají být universálním a tedy objektivním či přímo technickým klíčem ke spasení“.³⁸

Bohužel, pojmy jako zkušenost světa, archetypální moudrost, vkus, odvaha, smysl pro spravedlnost... existují v myslích jen hrstky lidí. Pouze hledat klíč k odvrácení pohrom, které jsme napáchali, nestačí. Je opravdu potřeba změnit postoj a obrátit člověka od pyšného „nadzvířete“ k pokornému děkujícímu tvorů, který si uvědomuje svůj potenciál a rozvíjí jej i sebe, směrem nikoliv destruktivním, ba naopak smysluplně tvořícím. Buďme tedy v první řadě lidmi, buďme pokorní, přemýšlejme o svých činech, myslíme na své lidství a buďme altruističtí. Berme jen tolik, kolik doopravdy potřebujeme. Buďme umírnění a střídmi. Volám po střední cestě! Zabývejme se smyslem našich životů a tím, co děláme. Asi nikdy nenajdeme uspokojivou odpověď na otázku po smyslu našeho bytí. Ale v dnešní zrychlené, konzumerismem ovládané době, je na místě se zastavit, zamyslet nad tím, jak žijeme a obhájit si naše chování především sami před sebou. Buďme filosofové a přemýšlejme. Člověku dnes chybí kolektivní prožívání, ale jako tvor společenský po něm touží. Chceme k něčemu patřit, mít společnou zkušenost. Je to i patrné z našeho chování. V. Bělohradský velmi trefně komentuje: „Zástupy vzývající královnu lidských srdcí princeznu Dianu, plačící davy valící se

³⁸ Z předmluvy ke knize KÜNG, Hans. *Světový étos – projekt*, Zlín: Archa, 1992.

Z projevu prezidenta Václava Havla u příležitosti zasedání „World Economic Forum“ v Davosu, (Švýcarsko, 1992). Popisuje zde duchovní základnu nového světového řádu po pádu komunismu.

na Svatopetrské náměstí v Římě, aby kolektivně prožívaly smrt Jana Pavla II., milión lidí nakukujících do vily, v níž se tísni Vyvolení, divoký tanec tisíců v technořském lomozu na jedné louce – to všechno jsou zpotvořené podoby nepotlačitelné lidské touhy po společném světě.³⁹ Úsilí nás samých žít tímto životem ve shodě s ostatními bylo tak velké, že jsme nevědomky začali přicházet o vlastní identitu i o identitu celé naší společnosti. Člověk se tím stává davově ovlivnitelný. Chytáme se stébel velmi vrtkavých jistot.

Člověk – jako *humanus*, zabíjí v sobě svoji humanitu, místo toho, aby ji prohluboval. Příkladem mohou být děti. Těm je filosofování nejvlastnější. Mnoho rodičů, zaneprázdněných obstaráváním, toto dětsky kouzelné tázání po všech záhadách tohoto světa pod tlakem a tíhou vlastního životního spěchu odkazují mnohdy do patřičných mezí, a tak se i často díky tomu děti ocitají před virtuálními světy, které prýští z obrazovek televizí a computerů. K této problematice se ale ještě vrátím v jedné z následujících kapitol. Pojdme se ale věnovat krátce filosofování. Proč člověk vlastně filosofuje? Má určitou potřebu orientovat se ve světě. Člověk je bytost, která mimo nejzákladnější reakce „od přírody“ prostě neví, co dělat. A nejen to, člověk je bytost, která neví, co si přát. Neví nejen to, co je, nýbrž ani to, co by být mohlo a mělo.⁴⁰ A to je ten největší problém. Člověk si z nepřehledného množství nabídek životních příležitostí neumí vybrat. Bojí se, že vybere špatně a o nějakou jinou nabídku tak přijde. Pro člověka, který zná své priority a orientuje se v žebříčku svých hodnot, je rozhodování hned jednodušší. Vyvstává ale otázka, kolik takových lidí je. Kolik lidí umí rozlišit mezi důležitým a nedůležitým, mezi potřebným a nepotřebným. Kolik lidí v dnešní době promýšlí slovo „hodnota“.

2.1. Ztracená víra

Jednou z významných hodnot, o které se chci v této práci zmínit, je víra. Tento pojem mnoho lidí zaškatulkuje do přihrádky Bůh. Nicméně podle mého názoru víra může být interpretována mnoha diferentními způsoby, od víry v jistý transcendentální princip až po víru například v technický pokrok. Co v dnešním světě znamená pojem víra? Pro věřícího člověka je odpověď jasná. Ráda bych se zde věnovala víře z jiného pohledu. Víra by podle mého názoru měla být jednou z nejvýznamnějších hodnot pro každého člověka. Ať už je věřícím, ateistou, či člověkem religiózním, někde mezi oběma alternativami. Víra je život v pokoře před tajemstvím života, víra je život v nesamozřejmosti, kterou bychom měli každodenně pociťovat. Nic není přece samozřejmé, nikdo nám nemůže slíbit, že každé ráno vyjde slunce,

³⁹ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti; Eseje z pozdější doby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. str. 20.

⁴⁰ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití; kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. str.11.

že budeme zdraví, či že nepřijdeme o práci. Proto volám po životě v pokoře! Žijme v pokoře před životem samotným! Važme si každého dne, který nám je dopřán a věřme! Víra se rodí z uvědomění, že křečovitě bezpečí je opravdu marné. Nic není samozřejmé, opravdu by mohlo nic nebýt, či možná nic z toho, na co se upínáme. Že vůbec něco je, to je tak trochu zázrak, a tak trochu dar. Důvodem našeho bytí není naše přičinění. „*To, že jsem se narodil, že jsem nezemřel na dětské nemoci, mohl vystudovat, že jsem zdravý, mám určité schopnosti, že jsem přežil válku, že mě nepřešel opilý řidič – to všechno se mi prostě přihodilo. Nanejvýš tu a tam mohu okrajově přispět, nastavit plachty dobrým směrem, ale to jsou opravdu okrajové záležitosti. Že zemi nezasáhl meteor a nezničil všechno živé, to je zázrak – a dar.*“⁴¹ Mým cílem zde není znehodnotit velký význam lidské dějnotvorné činnosti, ale připomenout modernímu člověku jeho původ. Že vzešel z hlubokého tajemství jistého řádu, který by měl mít v úctě a své činy promýšlet právě v respektu před tímto řádem. Překračovat horizonty svých možností, ale s vědomím míry jistých hranic.

Věřící, zdálo by se, to má na tomto místě i v mnoha jiných ohledech jednodušší. Ví, komu má děkovat za nesamozřejmost života. Komu ale poděkuje ateista? Pokud ovšem takový člověk je vůbec schopen vidět „*nesamozřejmo*“. Víra má co do činění mimo jiné právě s lidskými hodnotami, orientací a chápáním autorit. Ať už jsme ateisté, nebo lidé věřící a ať už jde o jakékoliv náboženství, vždy je náš život spjat s jistými morálními návyky, které vychází z tradice, či právě samotného náboženství. Víra v jisté transcendentno, přesahující princip, se v dnešní době stává moderní. Mnozí lidé, kteří se považují za nevěřící, v dnešní době plní obchůdky s magickými pomůckami, kupují si talismany, učí se vykládat karty, jen aby měli šanci k něčemu se upnout, v něco doufat. Samo náboženství už pro mnohé lidi není jen aktem víry, ale především přináší jistoty. Dává odpovědi na otázky. Může to být příklad toho, že se člověk nemá už o co opřít? Že ztratil veškeré jistoty? Možná ano, ale možná právě z této víry, která vychází pouze z nejistot, může pramenit pozdější, dnes tak nebezpečný fundamentalismus⁴², islamismus⁴³ či sektářství. Lidé chtějí věřit a touží, aby to, co považují za dobré, bylo pravda. Mnohdy se bohužel, přes svou touhu k něčemu patřit a z neschopnosti být samostatnými, kriticky uvažujícími bytostmi, mohou dostat do společenství sekty, aniž by si to ve větší míře uvědomovali. Lidé potřebují něčemu věřit, v něco doufat, k někomu se obracet. Bohužel, dnešní svět a jeho hodnoty jsou nám prezentovány především skrze média.

⁴¹ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití; kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. str. 106.

⁴² Filosofický netolerantní postoj majetnictví výlučné pravdy, často prosazuje mravní požadavky daného náboženství násilím nebo pomocí státní moci. V křesťanství například adventisté sedmého dne, v islámu Muslimské bratrstvo, v judaismu židovský fundamentalismus.

⁴³ Politický islám, organizované úsilí o prosazení muslimského řádu, ve spojení s násilím jde o extrémismus či terorismus (KROPÁČEK, Luboš. *Islám a západ*, Praha: Vyšehrad, 2002).

Ta nám ale příliš následování hodných vzorů nepředkládají. Spíše naopak. Pak se ani není čemu divit, že se víra z našich životů vytrácí. Nakonec je mnohem jednodušší se svěřit do božích rukou a mít na všechny otázky již dané odpovědi, než si pokládat otázky sám a pátrat po důvodech. Sám S. Freud tvrdí, že náboženství vychází z bezmocnosti lidí.⁴⁴ Lidé se neumějí vyrovnat s přírodními silami. Náboženství je pro ně opakováním dětské zkušenosti. V mládí, když je dítě nejisté, obrací se k otci, který je zdrojem obdivu, jistoty i strachu. Podle S. Freuda náboženství brání kritickému myšlení. Aby člověk mohl rozvíjet své schopnosti, měl by se oprostít od autority, která hrozí i chrání. „*Neexistuje nikdo, kdo by neměl náboženskou potřebu, potřebu orientačního rámce a předmětu uctívání.*“⁴⁵

E. Fromm ve své knize *Psychoanalýza a náboženství* hovoří o autoritářském a humanistickém náboženství. Autoritářské náboženství je takové, kde Bůh je vlastníkem toho, co patřilo člověku. Čím bude Bůh dokonalejší, tím bude nedokonalejší člověk. Druhým směrem je humanistické náboženství, které je mně osobně bližší. Zde je Bůh obrazem vyššího individua, symbolem toho, čím člověk je, nebo může být. Tento druhý směr ale odporuje dnešní vlně fundamentalismu, která se rozmáhá po celém světě. K této problematice se vyjadřuje ve své knize *Svoboda, svědomí, soužití* i E. Kohák, který říká, že fundamentalismus je vlastně nabídkou jistoty za nekritické věření a je ochoten zabít i kvůli odlišnosti ve víře.⁴⁶ Víra je velmi důležitý aspekt života člověka. Přináší totiž vědomí posvátnosti. Jak sám E. Kohák k této problematice dodává, nejde jen o soustavu věroučných pouček, nýbrž o celkový životní postoj, orientaci, která právě vychází z vědomí posvátna.⁴⁷

Mají dnešní lidé v českých zemích vědomí posvátna? Myslím, že z větší části ne. Možná, jediným takovým obdobím, jsou Vánoce. Zdá se, že v době adventu, jakoby se duch sounáležitosti objevil, ale s odchodem vánočních svátků se opět velmi rychle vytratí. Možná je to do jisté míry tím, že lidé tyto svátky prožívají intenzivně především na Štědrý den, v našich zemích hlavně večer. Možná právě večer je tou dobou posvátna. Když stojíme s našimi nejbližšími u vánočních stromků a možná máme pocit takového toho „*hezkeho tajemna*“. Možná se mýlím, ale ze slavení Velikonoc takový pocit sounáležitosti mezi lidmi necítím. Říká se, a statistiky pravděpodobně nelžou, že jsme nejvíce ateistická země v Evropě. Svým způsobem to asi do jisté míry pramení z pozadí historických událostí, které

⁴⁴ FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003. E. Fromm zde vyzdvihuje S. Freuda jako posledního velkého představitele osvícenského racionalismu a cituje jeho názory na náboženství.

⁴⁵ FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003. str. 35.

⁴⁶ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití; kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.

⁴⁷ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití; kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. str.103.

naši zemi po desítky let provázely. Mám na mysli konkrétně těch pár desítek let, kdy náš národ měl malou šanci vytvořit pevné národní povědomí, vytvářet a zpevňovat národní identitu, budovat vlastenectví a podle mého názoru také nutný zdravý nacionalismus. Nejprve nás brzdilo Rakousko Uhersko, poté nacistická okupace, dále komunistický totalitní režim. Dříve, než jsme byli schopni se vzpamatovat z jedné krize, už jsme se zmítali v krizi další. E. Kohák popisuje věřícího člověka jako někoho, kdo pocítuje živelnou radost ze života a intenzivní vděčnost za to, že je.⁴⁸ To bychom měli pocítovat asi všichni, pokud si vážíme života jako daru, jako něčeho nesamozřejmého.

Vraťme se ale ještě k fundamentalismu. Víra je tímto slovem často doprovázena. Fundamentalismus je do jisté míry lpění na pravidlech, obřadech, poučkách. Můžeme zmínit například za křesťanství náboženskou pravici, za židovství ultra-ortodoxní pravici či za islám saudsko-arabskou wahabistickou náboženskou sektu. Nejde ale jen o nejčastěji zmiňovaný islámský fundamentalismus, ale dle mého názoru například i o americkou propagandu víry (Buschovská rétorika, výstupy amerických evangelikálů...), která má už v jistých ohledech co do činění s fundamentalismem. Každá společnost má své kořeny, tradice, hodnoty. Neměli by se napadat, odsuzovat ani mezi sebou bojovat, ale naopak fungovat v souznění dialogu. Možná si řeknete „*dost naivní představa*“, ale v dnešním světě, který se stává velmi rychle multikulturním, jde dle mého názoru o myšlenku nutnou pro zachování kladných vztahů mezi společnostmi a národy a neméně pro zachování identity takových národů a společenství. Poznání a respekt k víře druhých lidí pokládám za základ dialogu s ostatními. Mezi klíčové pojmy patří, jak se domnívám, také nevměšování. Dobrým příkladem mohou být kolonisté v minulém století, kteří měli pocit, že dělají něco výjimečného a dobrého, pro původní obyvatele, které si postupně podmaňovali, ovlivňovali a destruovali více než je zdrávo jejich kulturu. Možná by se dalo spíše říci potírali. Byly to počiny vsutku dobromyslné? Nebo sobecké? Nechodme tak daleko. Válka v Iráku je příkladem samotným za sebe. Cizí kulturu můžeme poznávat a na základě dohody se o ní i podělit, ale jistě ne ji ovládat a přetvářet. Kdo nám dal na to právo? Východní svět, zapomínáme, má také svou historii a tradice. Je kolébkou obrovské kultury a třech největších světových náboženství. Svět, který po tisíce let tvořil svou historii a v momentě, kdy v Evropě a hlavně v Americe lidé žili v primitivních společenstvích, tam už se psaly dějiny. Dnes to jsou místa, kde se vede nejvíce válek a částečně za to jistě nese vinu i celý západní svět se svými invazivními sklony. Někam „*vlítnout*“, vše vybombardovat, zabít desítky či stovky lidí, ještě si takovýto počín obhájit jako „*dobry*“, je systematické vyhlazování nevhodného. Nejde o pomoc či podporu, či

⁴⁸ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití; kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. str. 118.

svržení totalitního režimu, který zamezuje lidským právům. Je to extremistický útok sledující vlastní cíle. Američané v tomto případě napadli Irák pod záminkou nápravy tamního světa. Když vynecháme velmi pravděpodobné spekulace o tom, že záminkou byla ropa a zamyslíme se nad činem samotným, jak moc se liší od útoku na americké obchodní centrum v roce 2001 a jiné teroristické útoky? To, jak si počínají Američané v Iráku, nelze označit za extremistické? Fundamentální? Teroristické? V mých očích rozhodně ano. Budeme brát a bude nám bráno.

Souhlasím s názorem Ericha Fromma, který tvrdí, že většina společnosti sestává z vyznavačů primitivního náboženství. Lze to sledovat například na fundamentálním křesťanství propagovaném, jak už jsem výše zmínila, Američany. Zde víra nevyrůstá sama ze sebe. Spíše ji zastihuje přehnané patriotství a vyzdvihování demokracie, která například v souvislosti s válkou v Iráku ani demokracií být nemůže, protože demokracie nemůže být nikdy demokracií, pokud ji někdo někomu vnucuje. Zde se racionální víra stává vírou iracionální. Američané z historického hlediska jistě do určité míry mají být na co pyšní. Na to, jakou rychlostí vytvořili z rozvojové země nejbohatší zemi na světě, s nejlepší ekonomikou a nejvyspělejšími technologiemi. Na pozadí stál ale útlak, omezování osobních svobod, vnucování nové, evropské kultury indiánům, likvidace jejich domovů, tradic a národní identity. Z historie víme, že na základě lidského strachu a nejistoty jsou lidé ve společenství schopni adorat a následovat vůdce i těch sebenelidštějších systémů. Tak tomu bylo například i v případě Adolfa Hitlera za druhé světové války. A jsme u víry ve vůdce. Komplikovaný svět volá po vůdcích, kteří by lidem pomohli se zorientovat. Nejvíce jich najdeme v politických stranách a náboženských hnutích. Vůdce dává skupině ducha, motivuje k následování, dokáže skupinu semknout a aktivizovat. To, proč je řada lidí schopna vůdce následovat, je jeho vůdcovská schopnost pracovat s informacemi a třídít je na potřebné a nepotřebné, eventuálně škodlivé, a tak pomáhat svým následovníkům v orientaci. Toto je také jeden z důvodů, proč v současné době stále roste počet stoupců náboženských sekt. Sekta přináší řád, společenství lidí se stejnými návyky, i vůdce, který prezentuje vzor toho nejlepšího. V neposlední řadě sekta také nabízí útěk od okolního světa. Takové společenství ve společenství.

Jako příklad můžeme zmínit americkou sektu polygamistů, žijících na jihu a jihozápadě Spojených států amerických. Komunita FLDS je Fundamentalistická církev Ježíše Krista svatých posledních dní, která se odštěpila od církve mormonské po zákazu mnohoženství. Jejich cílem je vybudovat „*nebeskou rodinu*“. Zdejší lidé kladou důraz na staromódní oddanost, tradice a sousedskou spolupráci. Děti vychovávají ve zdravém

prostředí, bez televizí, Mc Donaldů, bez velkoměstského stresu.⁴⁹ Vůdci nabízejí svým stoupencům jasný a srozumitelný pohled na svět, což mnoha lidem chybí. Takového pohledu, který sami lidé nemají a nejsou schopni se v dnešním světě orientovat bez vůdčí osoby. V duchovních záležitostech jsme všichni velmi nejistí a všichni máme sklon považovat za autoritu toho, kdo se chová a jedná přesvědčivě.⁵⁰ Vůdce má jistotu, vizi a touhu měnit svět. Hovoříme zde tedy o kultu osobnosti, který je spojen s autoritářským náboženstvím. V něm je hříchem neposlušnost vůči autoritě a až dalším proviněním může být například porušení etických pravidel.

„Člověk je svým původem tvor stádní. Jeho činy jsou určovány pudovými impulsy následovat vůdce a mít úzké vztahy s živočichy kolem sebe.“⁵¹ Napadá mě ale otázka. Vždyť náš rozum není závislý na stádu a právě díky němu se můžeme z tohoto destruktivního způsobu života vymanit. Člověk, který dosáhne vnitřní síly a integrity, bude mít jistotu, soudnost, objektivitu a tím se bude i lépe vyrovnávat se změnami osudu. Potřebujeme jako tvorové společenství někam patřit, sdružovat se, ale potřebujeme i prostor, svobodu k plnému projevu naší jedinečnosti. K poznání našich hranic možností a schopností. Zázemí a vědomí o tom, kam patřím, se se svobodou nevyklučují, ba naopak, doplňují se. Pouta jsou stavebním kamenem, díky němuž se můžeme učit samostatnosti, stejně jako dítě, které je závislé na matce a postupem vývoje se vyprošťuje z jejího vlivu. Je to důležité pro každého z nás. Stát se individuem, věřícím, nezávislým, samostatným, ale uvědomujícím si svůj původ, kořeny, rodinu. Plně svobodní a nezávislí můžeme být na základě plného rozvinutí rozumu. Důležité je tedy být členem společnosti, ale díky rozumu se nemusíme podílet na životě stádním. Jak říká E. Fromm, dokud tohoto rozumového dospění člověk nedosáhne, bude mít tendence pokládat za pravdivé to, co pokládá zbytek skupiny. Bude mít strach, že na základě jiného názoru, bude od skupiny oddělen.⁵² Klíčový význam shledávám v tomto ohledu ve výchově, filosofii a filosofické kultivaci. Tyto pojmy budou ale předmětem až další kapitoly.

Věřme v sebe samotné, v náš úsudek a naslouchejme úsudku druhých, věřme v tradice a hodnoty, které naši předci po léta utvářeli. Věřím, že víra skrývá ve své podstatě hluboký smysl.

⁴⁹ ANDERSON, Scott. Polygamisté. *National geographic*, číslo 2. (únor 2010) str. 112-133.

⁵⁰ FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003. str. 14.

⁵¹ FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003. str. 66.

⁵² FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003.

2.2. Ztracený dialog

Lidská víra a náboženství stejně jako vše, co se dotýká velké části celé společnosti, vyžaduje dialog.⁵³ Co to znamená mezináboženský dialog? Znamená to být otevřený, vidět svět očima toho druhého, být empatický, umět naslouchat. V souvislosti s mezináboženským dialogem a náboženskými směry se dostává do rozporu pravda. Každé náboženství má klíčovou postavu, která po staletí určuje ráz hodnot. Ať už to byl Mudrc, Buddha, Kristus, Prorok. Náboženských směrů je ale čím dál více, a tak i názorů, hodnot a pravd. Právě proto je v dnešní době tak důležité podporovat dialog mezi lidmi, ať už jsou jakéhokoliv vyznání.

Právě Küngeva kniha *Světový étos* mě přivedla k úvaze o pravdě. H. Küng říká: „*Bez vyjasnění otázky pravdy nebude smíru mezi náboženstvími.*“⁵⁴ Nejprve jsem měla pocit, že s H. Küngelem nemohu jinak než nesouhlasit. Pravda je přece věcí ryze subjektivní, což jí dává nádech relativnosti a dle mého názoru vyjasnit nejde. Klíčové je ale přeci v této souvislosti to samotné slovo „*pravda*“. Nemám na mysli více či méně pozitivní soud, ale podstatu pravdy samotné. Jaká je pravda sama o sobě, jaké je podstaty. Z jakého přesvědčení vychází. Jen do té míry může být pravdou. Nemohu říci, že má víra a mé náboženství je pravdivé a ostatní ne. Pokud jsem křesťan a věřím v jednoho Boha, neznamená to, že můj přítel buddhista má boha nepravého. Dle mého názoru je Bůh jen jeden, pakliže opravdu je, a jen cesty k němu jsou různé. Cesty k bohu jsou tím krásné, jak se liší. Jedno celosvětové náboženství by zavánělo nudou. Proto je nutné dialog dále posouvat. Pokud je dobrá Cesta, je dobrá i víra a celé náboženství. Kdo, nebo co, nám ale udává míru dobra nebo zla? Co činím já jako dobré, může se zdát druhému špatné. Od toho zde máme etiku.

Jak píše sám H. Küng, který hledá v každé náboženské soustavě étos, který lidi spojuje napříč tradicemi a kulturami⁵⁵. „*Člověk nemá žít nelidsky, pudově, bestiálně, ale má žít lidsky rozumně, vpravdě lidsky, totiž humánně. Mravně je tedy dobré to, co trvale šťastně rozvíjí lidský život v jeho individuálním i sociálním rozměru: Co umožňuje optimální rozvoj člověka na všech jeho úrovních (pudovou a citovou nevylučujíc) a ve všech jeho rozměrech (včetně jeho vztaznosti ke společnosti a přírodě).*“⁵⁶ To důležité je to humánní a co je humánní, je dobré. Tudiž pokud je člověk takto dobrý, je dobrá i jeho víra. Je pravdivá, stejně jako ten člověk. Konat špatné ve jménu Boha je tedy nemožné. Proto zabít člověka ve jménu víry je

⁵³ Zde bych ráda zmínila prof. PhDr. Tomáše Halíka, rektora univerzitního kostela Nejsvatějšího Salvátora v Praze, prezidenta České křesťanské akademie, který se od poloviny devadesátých let angažuje ve snahách o porozumění mezi náboženstvími a kulturami.

⁵⁴ KÜNG, Hans. *Světový étos; projekt*. Zlín: Archa, 1992.

⁵⁵ Více o tématu prolínání světových náboženství, tradic a významů, doporučuji knihu Hanse Künga *Po stopách světových náboženství*. Brno: Centrum pro studie demokracie a kultury, 2007. Nebo velmi podobně orientovanou knihu Tomáše Halíka *Prolínání světů*. Praha: NLN, 2006.

⁵⁶ KÜNG, Hans. *Světový étos; projekt*. Zlín: Archa, 1992. str. 89.

vlastně paradoxní. Každý člověk, a tak i náboženství, by mělo k sobě být kritické a k okolnímu světu otevřené. Porozumět, naslouchat a předávat si, to je myslím jeden z nejdůležitějších přístupů nejen pro mezináboženský dialog, ale i pro dialog lidský. A neznamená to, že na základě toho opustím svou víru, pravdu, svého boha. Právě dialog dává víře, náboženství i životu náboj. Právě díky dialogu si můžeme uvědomit, že ať je má víra jakákoliv, musím respektovat jiný názor a chovat se tak, aby nedošlo k porušení toho lidského. Věřící i nevěřící lidé by měli zastávat to samé, co se týká lidské důstojnosti a práv. Je jedno, v co věříme nebo jakého jsme vyznání. Měli bychom se snažit společně bojovat za udržení tradic a hodnot a odporovat stále více cynické společnosti. „*Optimální věrnost vlastní náboženské víře a maximální otevřenost vůči jiné víře se nevylučují.*“⁵⁷ Cílem není jednotné náboženství, ale pravý mír mezi náboženstvími. Duchovní dialog je nutný. A jak řekl Tomáš Halík, je převelice důležité spolu mluvit, neméně důležité je spolu i mlčet.⁵⁸ Právě to prohlubuje duchovní život a pomíneme – li náboženskou stránku, tak i mezilidské vztahy. „*Skutečnou úlohou theologie, která se vyvinula na základě biblické zvěsti, je zdůvodnit smyslové horizonty, nic víc, nic méně.*“⁵⁹

Závěrem této části si ještě dovoluji citovat Hanse Künga z předmluvy jeho knihy Světový étos – Projekt:

„*Není přežití bez světového étosu.*

Není světový mír bez míru mezi náboženstvími.

Není mír mezi náboženstvími bez mezináboženského dialogu.“

Nezbývá mi než naprosto souhlasit.

2.3. Hodnota svobody

Co pro dnešního člověka znamená svoboda? Jít do obchodu a moci si vybrat z množství nepřeborných nabídek, žít ve svobodném státě bez totalitního režimu, možnost dělat věci po svém. Význam tohoto slova může být mnohostranný. Každý člověk se rodí jako svobodná bytost, nicméně už nemusí vyrůstat ve svobodných sociokulturních podmínkách. Pro Evropana je pojetí svobody zcela jiné než pro někoho, kdo žije ve válkou zmítané zemi a každodenně se musí obávat o svůj život. Každodenní strach nemá se svobodou nic společného. Svoboda znamená, že si zásady chování sami vytváříme a hledáme. Chovat se svobodně jistě neznamená jednat bezmyšlenkovitě a dělat, „*cokoliv se nám zlíbí*“. Jakou máme svobodu dnes? Mnohdy tím, že osvobozujeme sebe, utiskujeme ty druhé. Čím více

⁵⁷ KÜNG, Hans. *Světový étos; projekt*. Zlín: Archa, 1992. str. 124.

⁵⁸ HALÍK, Tomáš. *Co je bez chvění, není pevné*. Praha: NLN, 2002.

⁵⁹ KÜNG, Hans. *Věčný život?*. Praha: Vyšehrad, 2006. str. 240.

prostoru máme pro svou svobodu, tím více prostoru bereme druhým. Tím, že držím zbraň pro svou vlastní obranu a ochranu své vlastní svobody, mohu omezovat svobodu ostatních lidí, protože se lehce stane, že se mě začnou bát.

Člověk je po narození nejbezpečnější ze všech živočichů. To, jak se přizpůsobuje přírodě, je založeno na procesu učení a nikoliv na instinktivní determinaci. Instinkt oproti ostatním živočichům se u člověka vývojem zmenšuje. Lidské dítě, budeme-li ho brát jako mládě, je nepohotové, ve vývoji velmi pomalé a fyzicky dlouho závislé na matce. Tato biologická slabost člověka je ale podmínkou vývoje lidské kultury.⁶⁰ Podívejme se, jak se pojetí svobody změnilo například od středověku.

Středověký člověk, zdálo by se, měl velký nedostatek individuální svobody. Měl od narození určené místo domova, který jen zřídkakdy opouštěl. Rodinou tradicí mu byla mnohdy určena i budoucí profese. Málokdy překročil hranice svého města, natož aby se snad dostal za hranice své země či kontinentu. Tento řád dával člověku jistotu, pocit bezpečí a sounáležitosti s ostatními lidmi. Existovala navíc poměrně malá konkurence, takže se člověk nemusel bát, že bude nahrazen někým či něčím jiným, či že jeho profese nebude žádána. Existoval jako konkrétní individualita a v reálném životě měl dost svobody vyjádřit se například skrze své dílo, či profesi. Existovaly samozřejmě jako v každé epoše lidského věku utrpení a bolest, ale také existovala církev, která institucionálně zajišťovala podporu a pochopení a vysvětlovala důvody a příčiny zla na zemi. Byla jakýmsi hromosvodem všech lidských problémů. A neustále zdůrazňovala, že východiskem všeho je Bůh. Konec středověku ale přinesl, také díky pokroku v technickém rozvoji a přírodních věd, období, ve kterém začalo být nutné vše dokazovat a neustále přesahovat horizonty bytí v přítomnosti. „*Vítězství nad silami církve, které nás omezovaly ve svobodném myšlení, nás dovedlo k tomu, že jsme ztratili rozměr vnitřní schopnosti vůbec věřit v něco, co nelze dokázat metodou přírodních věd.*“⁶¹ Kapitalismus byl odstartován.

Postupem doby se ale struktura společnosti změnila. Vzrostl kapitál, a s ním i ekonomická iniciativa a konkurence. Růst individualismu byl započat a týkal se všech tříd.⁶² Zanedlouho nastalo období renesance, jako doba kultury bohaté šlechty a buržoazie. S majetkem rostl i pocit svobody, ale s větší svobodou přicházela i osamělost lidí a potřeba sounáležitosti. Solidaritu nahrazoval odstup a cynismus. Krátkodobé štěstí a sebejistotu renesančních kapitalistů záhy vystřídal pocit osamění a úzkostí. Tímto tématem se zabývá ve své knize *Strach ze svobody* Erich Fromm. Svobodu zde popisuje jako břemeno a nebezpečí.

⁶⁰ FROMM, Erich. *Strach ze svobody*, Praha: Naše vojsko, 1993.

⁶¹ FROMM, Erich. *Strach ze svobody*, Praha: Naše vojsko, 1993. str. 62-63.

⁶² FROMM, Erich. *Strach ze svobody*, Praha: Naše vojsko, 1993.

Hovoří o tom, že moderní společnost tvoří jedince nezávislejšími, soběstačnějšími a kritičtěji, ale také izolovanějšími, osamělými a úzkostlivými. V dřívějších dobách, jedinec, který ovládal nějaké umění, si mohl být jist tím, že uživí svou rodinu úměrně svému postavení, a že jeho postavení a profese, kterou zastává, nebude nahrazena strojem. Že lidé, pro které pracuje, si ho do jisté míry váží, a proto, že je konkurence ve městě malá či žádná, bude svou rodinu moci zajistit i jeho potomek, který po něm řemeslo s největší pravděpodobností převezme.

Ve středověku byl kapitál služebníkem člověka, nyní nám ale vládne. Stal se samoučelem a my jsme ochotni mu podřizovat vše. Člověk má najednou pocit, že mu patří vše, že je osvobozen od všeho, co ho může omezovat. Je to ale právě naopak. Co je to vlastně svoboda? Měl by to být jeden z nejvýznamnějších atributů každého jedince, je to právo nebýt omezován, chápáno často také jako nezávislost. Ale do jaké míry je dnešní člověk svobodný? Nezávislý?

E. Fromm ve výše zmíněné knize popisuje mechanismy úniku od výsledků dosažené míněné svobody. Prvním mechanismem je autoritářství. Člověk, který nabytí svobody, ztratil sílu a vazby. Vzdává se tedy své nabyté nezávislosti a slučuje se s někým či něčím, aby tak získal zpět sílu a vazby, o které přišel. Nežádá se o jedince se sadistickými či masochistickými sklony. Dalším mechanismem je destruktivita. V jejím případě již nejde o aktivní či pasivní symbiózu, ale přímo o odstranění objektu. Východiskem tohoto mechanismu je zničení. Zničím to, co mě ohrožuje, aby to neprohlubovalo mé utrpení. Destruktivita je únik z neprožívaného života a stejně jako autoritářství je zakořeněna v bezmocnosti a osamocení jedince. Nejčastějším mechanismem úniku je únik od sebe sama. Člověk vnitřně přestane být sám sebou a osvojí si model osobnosti, nabízený kulturními vzory. Stane se přesně takový, jací jsou ostatní a jak se od něj očekává. Rozpor mezi Já a Svět zmizí a spolu s ním i stavy osamění, úzkosti a strachu. Tento mechanismus E. Fromm nazývá Automat konformity. Jedinec se stává autem stejným jako všichni ostatní kolem něj a ztrácí své Já.⁶³ Ztráta sebe sama posiluje potřebu se přizpůsobovat. Já je tedy vlastně to, co očekávají druzí. Je tedy toto svoboda? Ne, nikoliv. Už od dětského věku je lidský tvor zvyklý naslouchat autoritám. Rodiče vymezují jisté hranice myšlenkových konstrukcí svých dětí. V dospělosti nemá člověk prostor následovat své vlastní konstrukce myšlení a přesahovat tak své myšlenkové horizonty, pokud tak není od dětství veden. Východiskem, jak být svobodný, kritický a nezávislý, ale přitom integrovaný, je podle E. Fromma seberealizace, aktivní myšlení a aktivní vyjadřování citových a intelektuálních

⁶³ FROMM, Erich. *Strach ze svobody*, Praha: Naše vojsko, 1993.

schopností. „*Pozitivní svoboda spočívá ve spontánní aktivitě celé integrované osobnosti.*“⁶⁴ Osobně se ale domnívám, že to, do jaké míry člověk chápe v dospělosti svou svobodu a do jaké míry se stane tím automatem konformity, ve velké míře opět ovlivňuje rodina. Rodina svou výchovou predestinuje svobodu jedince pěstováním kritického myšlení dítěte, tím jak potlačuje či podporuje jeho zaujetí, co zakazuje a dovoluje, jak funguje.

Na tomto místě se do naší problematiky vměšuje etika. Jak E. Kohák trefně vystihuje ve své knize, etika je vždy sebeomezení pro dobro druhých.⁶⁵ Ještě by se hodilo přidat slůvko „*nutné*“ sebeomezení pro dobro druhých. Je to v našem zájmu, zmenšovat mezi sebou propasti a naopak prohlubovat sounáležitost a respekt. Svobodu do velké míry také omezuje moc. Mocní lidé, kteří přes svou snahu být co nejsvobodnější, vrhají okolní svět do nesvobody. Stavění velkých zdí kolem našich domů ze strachu před okolním světem nás ale nesblíží. V. Bělohradský ve své Společnosti nevolnosti upozorňuje na to, že neumíme svět sdílet, ale spíše jen individuálně využívat. „*Zeměkoule je poseta divy techniky, do nichž se postupně sesouvá*“⁶⁶ Je jen na nás, abychom si co nejrychleji uvědomili, že v blízké době budeme těmi, proti kterým je třeba bojovat. Abychom se nesesunuli spolu s tím vším, co jsme vytvořili. Každý neseme odpovědnost za svět, ve kterém žijeme. Za svět, který jsme si zglobalizovali. Proto je potřeba žít eticky, ve svobodě, umírněnosti a respektovat řád. Nestavět zdi, ale spíše je bořit. Aby rozdílů bylo čím dál méně a aby naši potomci mohli žít svobodně na zemi, a ne ve stínu našich neuvážených a neetických rozhodnutí.

⁶⁴ FROMM, Erich. *Strach ze svobody*, Praha: Naše vojsko, 1993. str. 135.

⁶⁵ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití; kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. str. 26.

⁶⁶ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití; kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. str. 71.

3. LABYRINT HODNOT

Jak název kapitoly předpovídá, budeme hovořit o hodnotách, neméně však o filosofii a etice, jakožto o disciplínách, které se hodnotového systému každého jedince velmi úzce dotýkají.

Technický rozvoj a pokrok v přírodních vědách nepochybně otevřel člověku nevidané možnosti, ale na druhou stranu otřásl jeho jistotami a pevnými body. Bohužel se to týká i těch nejpotřebnějších jistot v životě každého člověka, jakými by měly být rodina a škola. Už v roce 1991 uvedla J. Pešková ve své knize *Já člověk*⁶⁷, že v posledních letech se v Praze rozvedlo více než 67 procent manželství. Rodiny se stávají často disfunkční a je čím dál tím více těžší pro mladé lidi nalézt bezpečí a jistoty v tomto světě neustále zmítaném změnami. Každodenně vědomě či nevědomě, svým chováním a jednáním dáváme najevo své názory, postoje a hodnoty. Ty se ale pochopitelně generačně, intergeneračně i působením dané sociální sféry velmi liší. Je vůbec možné paušálně určit nějaké „nejvýznamnější“ hodnoty, (zdraví, krása, peníze, kariéra...), které by byly podobně významné pro každého? Pro každého člověka jiného věku, jiného sociálního postavení a různých zájmů je důležité něco jiného. V této velké rozmanitosti přístupů je velmi obtížné označit některou hodnotu za nejvýznamnější. Pro nemocného to bude zdraví, pro chudého peníze, pro bezdětného potomek.

J. Pešková hovoří o tom, že hodnota bývá často označována jako potřeba, ale problematika tohoto pojmu je zakotvena hlouběji. Jde o vztah člověka ke světu, o jeho jednání i rozhodování. Dnešnímu člověku, jak jsem již zmiňovala v předchozích kapitolách, chybí filosofie. Právě ve filosofii jde o stále hlubší a pravdivější hledání pochopení místa člověka v celku světa a o poznání řádu bytí. Nástrojem toho poznání je právě filosofie. Člověk konce 20. století nemá jasno. Neuvědomuje si své postavení, protože je mimo jiné fascinován technikou a novotami pokroku civilizace. Na druhou stranu si ale také uvědomuje, že společnost je v krizi a cítí ohrožení ze strany překotných změn civilizačního pokroku, ekologické destrukce a destrukce lidské duchovnosti. Vystává ale otázka, pokud si člověk uvědomuje i tyto zápory, proč se jim nesnaží předejít? Je zapotřebí se opět navrátit k bytostnému tázání a vytvářet prostor pro zdůraznění filosofie. Jak J. Pešková dále konstatuje, moderní doba filosofii potřebuje, aby se vedle instrumentálního měření přírody i kultivoval ohled ke světu. Aby se nakonec naše činy neobracely proti nám. A k tomu je zapotřebí výchovy k hodnotám. Ale dají se hodnoty opravdu naučit? A kdo je ten, který eticky a mravně odpovídá ideálu, který by měl hodnoty předávat? K této otázce se ještě

⁶⁷ PEŠKOVÁ, J., SCHÜCKOVÁ, L. *Já člověk*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

vrátím. Nyní se soustředíme na proces vyvíjení hodnot na pozadí dominantních paradigmat myšlení v historii.

3.1. Proměny hodnot v dějinách

Hodnoty a hodnotové systémy provázejí lidstvo od pradávna. V různých epochách docházelo v jejich důležitosti k mnoha proměnám. Například u Platóna stála nejvýše idea dobra, jejímž symbolem bylo světlo, ve kterém se dobro ukazovalo. Věci byly dané tak, že samy zobrazovaly, do jaké míry byly dobré či špatné. Až v novověku ukazuje I. Kant (o kterém bude řeč ještě v podkapitole o etice) rozdíl mezi tím, co jest a tím „*co býti má*“.

Budeme-li hovořit o antice, neodmyslitelně k této době patří slovo mytologie. Mytologie je souhrnem mýtů určitého národa, kultury. Je světovým názorem. Nese hodnotový, mravní a existenciální obsah. Všechno to, co by v dnešní době měla předávat i výchova. Mýtus zajišťuje trvání života i spravedlnosti, je absolutně závazný pro existenciální postoj, je výrazem smyslu lidské existence i poukazem k jejím kořenům.⁶⁸ Na rozdíl od pozdějšího myšlení, které chápalo poznání jako nástroj moci člověka nad světem, mýtus člověka utvrzuje v tom, jak malým a bezmocným tvorem je ve vztahu ke světu a všem zákonitostem, kterými se svět řídí. Vlastně člověk jako jediná myslící bytost si může připadat bezmocný už jen tím, že se s jiným druhem, než sám se sebou, nedorozumí a nemůže nic sdílet. Mýtický život je dětství, plné představ a otázek. Pak dochází k pomalé emancipaci individua, která v jistém bodě svého vývoje nabírá velmi rychlý spád. Člověk už není to zasněné dítě. Je to rafinovaný, racionálně uvažující tvor, kterému přerůstají přes hlavu jeho vlastní výtvary. Modernímu člověku chybí pokora a bázeň, která člověku mýtickému patrně nechyběla. Mýtický svět je světem jednoty ovládané nepoznatelným a neracionálním řádem.⁶⁹ Mýtický člověk se dostává do rozporu mezi svými zájmy a potřebami obce, které byly pro tehdejší život klíčové a stály nejvýše v žebříčku tehdejších hodnot. Jak odlišné je postavení dnešního člověka? Řeší naprosto odlišné problémy. Žije si pouze po svém, pokud je to možné, a pokud to možné není, dělá vše pro to, aby tomu tak bylo. Moderní člověk je jako atomizované individuum, které nechce být ničím omezováno a svazováno. Cílem či hodnotou, chceme-li, je osobní blaho, výkon a ekonomický zisk. To by si mýtický člověk nedovolil. Ten naopak řešil, zda jeho jednání nějakým způsobem nenaruší harmonický chod celé obce a hlavně její zákony.

Vraťme se o několik mnoho set let zpět a evokujme si například příběh Antigony. Vůbec celá řecká tragédie je velkým zdrojem podnětů pro zamyšlení se nad vývojem postojů

⁶⁸ PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství*. Praha: ISV 200. str. 13.

⁶⁹ Tamtéž.

lidí k lidským hodnotám. Antigona pohřbila i přes Kreontův zákaz svého bratra Polyneika, který byl prohlášen za zrádce. Byla ve velkém rozporu, zda uposlechnout zákon obce a jejího vůdce, v tomto případě Kreonta, nebo uposlechnout hlas srdce a mravní řád, který ji učil božskému zákonu a zákonu piety. I přesto, že věděla, že ji za to stihne trest nejkrutější, svého bratra pochovala a vnitřní hlas byl nade všechny zákony. Je zde ale cítit ten boj, ten rozpor, hledání toho hodnotnějšího. Na druhou stranu je zde patrné smíření s osudem, řádem, nutností. Antigona učinila tak, jak jí pravilo srdce a nyní jen čeká na svůj již připravený osud. Nesnaží se ho zvrátit, naopak je připravena ho přijmout se ctí. Zde se opět vraťme do dnešní doby. Dnes málokterý člověk přemýšlí nad tím, co je mu cennější ve vztahu k jeho kořenům a hodnotám. Antický člověk uměl překážky přijímat a stavěl se jim tváří v tvář. Dnešní člověk se je snaží odstranit a obejít. Je rychle v cíli, ale prázdný. Antický člověk je definován jako *zoon logon echon*. Nechápejme to, jako že jde o člověka slyšícího, ale naslouchajícího. Jde o člověka, který naslouchá řádu celku a jeho harmonii. Celému světu kolem sebe naslouchá s úctou. Dnes ale člověk nenaslouchá ani sobě a málokdy druhým. Přitom porozumění zakládá společenství, které je pro člověka, jakožto pro tvora společenského, velmi podstatné. Pro jeho existenci, ale i pro zdravý vývoj jeho dalších sociálních vztahů.

Mýtus předpokládal věčný koloběh světa, který byl narušen příchodem filosofie. S ní přišel totiž i první údiv a první otázka. Filosofie nám přináší reflexe, zastavení, zamyšlení, distanci. Vztah člověka ke světu má zcela jinou kvalitu. Začínáme se tázat: „*Co to je? Proč to tak je? Kdo jsem já? Má to, co dělám, vůbec nějaký smysl? Vědí to ostatní lidé? Přemýšlí nad tím také?*“ Možná tyto a i jiné otázky si pokládal ten „*jeden odvážný*“, co prošel tou nelehkou cestou z Platónovy jeskyně.⁷⁰ Budeme-li ho považovat s nadsázkou za prvního filosofa, byl to vlastně chudák. Prozřel, vzpomněl si, že zapomněl, že zapomněl. Ale nikdo jiný s ním neprozřel. Kdyby se vrátil ke svým druhům do jeskyně, nikdo by mu nevěřil, že viděl tu krásu tam nahoře, kterou by jim popisoval. Tak se možná cítí i dnešní člověk v současném světě, který se jen trochu zamýšlí nad smyslem naší existence a uvědomuje si okolní svět. I když považují Nietzscheho spíše za kontroverzního autora, sdílím jeho obdiv k epoše antiky a antickému člověku. Člověku novodobému by totiž *kalokagáthia*⁷¹ jedině prospěla!

Antiku lze definovat jako období, které přineslo asi největší kulturní osvětu. Prvními mysliteli, kteří výrazně zasáhli do vývoje etiky a axiologie v rámci antického myšlení, byli sofisté. Uskutečnili antropologický obrat a položili základy k ustavení etiky jako filosofické disciplíny. Studovali etiku, jako problematiku hodnocení, včetně morálních hodnot a souzení.

⁷⁰ PLATÓN, *Ústava – VII. kniha*. Praha: Jan Laichter, 1921. str. 250-282.

⁷¹ *Kalokagáthia* představuje ideál souladu duševní a tělesné krásy. Jde o antické přesvědčení, že krásné a dobré patří k sobě. Zakládá se primárně na péči o duši a sekundárně na péči o tělo.

Mluvíme-li o sofistech, nelze opomenout zásadní badatelský přínos Sókrata. Jeho neobvyklý druh rozhovoru mezi učitelem a žákem považují výchovně za zásadní a svým způsobem nepřekonatelný.⁷² Být nápomocen někomu, aby z jeho mysli vyvstal tok myšlení, je daleko hlubší a přínosnější, než jednoduše odpovědět. Sám žák na sebe může být pyšný. Kéž bychom dnes měli ve školách více Sókratů!

Čím obohatilo uvažování o hodnotách a morálce středověké křesťanské myšlení? Jak středověký člověk věděl, co je dobré a co ne? Věděl to od Boha. Obrátíme se tedy k vrcholnému představiteli středověké filosofie Aureliu Augustinovi. Stejně jako antičtí autoři, například výše jmenovaní sofisté, se i Augustin snažil proniknout do lidského nitra. Na rozdíl od sofistů se tohoto úkolu zhostil s obdivuhodnou otevřeností a vášnivostí. Augustin považoval za své východisko sebejistotu. Pravdu a světlo nalézá v Bohu. Jeho nauka o predestinaci zmiňuje vinoucí se vinu. Pouze Adam se narodil první jako svobodný a bez hříchu. Hříchu ale nakonec propadl. Právě tímto jeho hříchem jsou zatíženi všichni lidé, jako hříchem dědičným.⁷³ Augustin považoval za bláhové učitele, kteří se snažili učit pouhými slovy. Tvrdil, že když víme, co slova znamenají, nic nového se nedovídáme. Pokud to nevíme, pouhá slova nás nepoučí. To podstatné se člověku nedostává zvenčí, ale ze samotného nitra. A právě tam je nutno hledat podle Augustina Boha. Ten je tím jediným a pravým učitelem. Zde se inspirujeme základem středověkého myšlenkového paradigmatu. Člověk je imago deí. Smyslem je Bůh, který dává smysl všemu. Jedině Bůh je tím jediným důvodem, proč tady jsme. Je to Jeho vůle. Svět je světem s daným řádem a platnou hierarchií hodnot.

Novověký člověk v této logice udělal velký „škrť“. Zpochybnil svět jako konečný a zbavil ho charakteru živoucího organismu. Začal svět převádět do jazyka čísel. Zde můžeme například vzpomenout zakladatele novověké filosofie, Reného Descarta, který i samo lidské tělo přirovnával k dobře fungujícímu stroji. *„Činnost člověka v takto pojatém světě už není antické techné – konání harmonující s pravdou věcí. Není ani službou, pokračováním díla božského, ale je chápána především jako rekonstrukce světa pojatého jako mechanismus“*.⁷⁴ Poznání a svoboda nestojí na participaci, ale nyní už na distanci. V antice bylo významné a důležité, když se lidé podíleli, byli všichni součástí jednoho a všichni byli stejně účastni. Vybočení bylo považováno za špatné pro společnost i pro obec. Dnes, když člověk nevybočuje, a nesnaží se realizovat svůj sobecký cíl, není to zrovna to nejlepší pro jeho úspěch a vzestup. Za co byl antický člověk chválen, za to je dnešní člověk zapomínán. Je

⁷² STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. str. 114.

⁷³ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. str. 176.

⁷⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: Votobia, 1995. str. 25.

v zajetí svých sil a žije v iluzi toho co vytváří. Dnešní člověk je vytržen a stává se z něj nahlížeč a pozorovatel, jakoby snad do tohoto světa ani nepatřil, jakoby se zavíral a myslel si, že se ho to tady tak nějak netýká. Důležité pro něj je, že sám sebe myslí, jak Descartes pravil, jako „*maitre et possesseur de la nature*“ – pán a vládce přírody. Právě toto mínění v prvopočátku možná prohloubilo dnešní neúčastenství lidí.

Zásadním mezníkem ve vývoji hodnot byla mimo jiné i druhá světová válka. Jak uvádí J. Pešková, do vypuknutí války bylo člověku naprosto jasné, jaký význam má rodina a škola, jak se liší venkovské a městské prostředí ve vztahu k možnostem individua, ve vztahu k tradicím, cítění, předsudkům i otevřenosti. Existovaly a fungovaly nepsané normy chování, generační vrstvy se lišily odíváním či oslovováním a byla v neposlední řadě dodržována určitá etická pravidla. Po válce ale došlo k obratu. Zanedlouho přišla automatizace a kybernetizace a člověk jakoby se ocitl v labyrintu. To, co se jevilo dříve jako jasné, stalo se náhle zcela nejasným. Co bylo dříve nemožné, stalo se samozřejmým, a co se jevilo dříve jako samozřejmé (například čistý vzduch či nezávadné potraviny), je v dnešní době nedosažitelné.

Závěrem tohoto dobového srovnání si dovolím připomenout Nietzschovu symboliku tří podob ducha. Jde o jeho metaforu k lidským ideálům. Těmi třemi podobami jsou velbloud, lev a hrající si dítě. Při čtení těchto charakteristik mě zaujaly nejvíce první dvě. Velbloud a lev. „*Velbloud, duch trpělivý, přijímá hodnoty zevnějšku, pokorně se podřizuje jejich nároku a vládčí břímě příkazů po celý život. Lev, duch nespoutaný, se osvobozuje z této transcendence hodnot, odmítá každé „ty musíš“ a prosazuje panské „já chci“, je ztělesněním libovůle.*“⁷⁵ Tato symbolika přesně vystihuje rozdíly mezi starověkým a středověkým člověkem a člověkem dnešní doby, který na onom spojení „já chci“ zakládá mnohdy svoji existenci.

„*Hodnoty v silném slova smyslu nevznikají a bytostně nepůsobí v pouhém „běžném provozu“, v zařizování našich záležitostí, ale teprve v reflexi na životní proces a v distanci k němu.*“⁷⁶ Kdyby totiž člověk neměl poznání o historickém vývoji, či neuměl reflektovat a hodnotit dané jevy, tato reflexe by ani nebyla možná.

3.2. Když se řekne hodnota

„*V životě je důležité účastnit se bohatosti světa, být vnímavý ke všemu významnému, být otevřen všemu smysluplnému a hodnotovému*“.

N. Hartmann

⁷⁵ PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorci lidství*. Praha: ISV 200. str. 81.

⁷⁶ PEŠKOVÁ, J., SCHÜCKOVÁ, L. *Já člověk*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. str. 158.

Po historickém exkurzu se věnujme nyní vývoji filosofického myšlení, které se týká hodnot. Učením o hodnotách, jejich povaze, místě a vztazích se zabývá axiologie. Jde o významnou disciplínu moderní filosofie. Nechci se zde věnovat hodnotám ve smyslu hodnotnosti, ale hodnotám spíše jako důležitostem. S. Dorotíková hovoří o systému axiologie, který tvoří právě pojmy jako hodnota, hodnocení, hodnotová orientace. Dále představuje axiologii jako jednu z nejmladších filosofických disciplín, která vznikala v době, kdy docházelo k rozčlenění samotné filosofické disciplíny. Právě vznik axiologie předpokládá reflexi každodenního lidského života a potřeb člověka. V souvislosti se vznikem této disciplíny uvádí S. Dorotíková, že prvním, kdo dal impuls ke vzniku axiologie, byl jeden z vrcholných představitelů německé klasické filosofie, a nebyl to nikdo jiný než Immanuel Kant, o kterém bude ještě řeč později. Vedle otázky, co bychom měli vědět, zde vyvstává neméně důležitá otázka, jak bychom měli jednat. Jednání a reakce na dané podněty nás provází celým životem. Snad nikomu z nás se nestalo, aby své činy nepromýšlel dopředu, či naopak nepřemýšlel zpátečně, zda jeho jednání bylo dobré či špatné, nebo jak se měl zachovat jinak. Naše způsoby jednání a chování právě mnohdy vychází z důležitosti, kterou daným věcem či momentům přisuzujeme. Člověk, jako svobodná bytost, přizpůsobuje svoje jednání většinou logicky svým cílům, a „*aby mu to dávalo smysl*“.

S. Dorotíková hovoří o třech mýtech, chceme-li třech způsobech pojetí hodnot.⁷⁷ V první řadě jde o hodnoty, které jsou spojovány s věcmi. Vidíme-li nějakou věc, přisuzujeme jí hodnotu z hlediska významu té věci pro nás. Věc je zde pro nás ale jen nositelem hodnoty, ale ne hodnotou samotnou. Nemusí jít samosebou pouze o věc, ale i o událost, vztahy, principy atd. Jako příklad lze uvést lásku. Láska k jiné osobě a hodnota té samotné lásky nejsou totožné. Druhým mýtem je domněnka, že hodnotou je vše, co považujeme za pozitivní, co je pro nás kladné, čeho si vážíme a ceníme. Musíme vzít ale v úvahu, že i negativní hodnoty jsou hodnotami a při tvorbě názorů či postojů i mnohdy velmi důležité. A opět pozitivní či negativní přívěsk vychází z našeho vztahu k té dané věci. Hodnoty mají bipolární charakter. Každá pozitivní vlastnost má většinou sobě odpovídající negativní protějšek, jak to v mnohých zákonitostech tohoto světa bývá. Třetí mýtus souvisí s obecným míněním o tom, že to hodnotné a pravé je to duchovní, ideální. Zde hovoříme o „*nadhodnotách*“ jako jsou Pravda, Krása, Dobro atd.

Jak vidíme, problematika pojetí hodnot není jednoduchá. Hodnoty lze špatně objektivizovat, na druhou stranu jsou hodnoty mezi lidmi obecně uznávané za dobré i špatné. Pokud je některá z hodnot obecně známá jako pozitivní, stejně postoje, přístupy a smýšlení

⁷⁷ DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Filosofické kořeny právního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.

o té dané hodnotě má každý člověk zcela individuální. S danou hodnotou přichází i hodnocení dané věci, které je mnohdy prvně ovlivněno apriorními ideálními postuláty – kritérii. Tato hodnotová kritéria jsou specifická měřítka, která srovnávají ideální hodnoty s konkrétními a následně rozhodují o tom, jakou hodnotu dané věci přisoudíme. „*Např. bez obecné představy o tom, co je odpovědnost, nemůžeme o nikom říci, zda jednal či nejednal odpovědně.*“⁷⁸

V neposlední řadě musíme také zmínit emoce, které mají s hodnotami a hodnocením velmi úzký vztah. Vztahy, fakta, události, věci, jevy, toto všechno poznáváme, určitým způsobem uchopujeme, tvoříme si vztahy, podle pocitů které máme, názory, postoje, a v neposlední řadě i hodnotíme, ať už podle obecných kritérií či individuálních.

3.3. Člověk bloudící – etika na scestí

V úvodu této kapitoly jsem uvedla Hartmannův citát, který hovoří o účastenství a otevřenosti ke smysluplnému a hodnotovému. Ale kdo, nebo co, nám určuje co je hodnotné a smysluplné? Co máme považovat za důležité a jak se správně chovat? Jaké příklady následovat a kdo vlastně určuje, jaké příklady jsou následováníhodné? S touto problematikou nás do jisté míry, kromě axiologie, seznamuje i etická disciplína, která mravnost, mravní jednání, zvyky a způsoby chování zkoumá. Už po mnoho staletí jsme konfrontováni s existencí etických systémů, které určují, jaké chování je požadované a jaké zakazované, co je vhodné či nevhodné. Pojděme se v krátkosti věnovat několika stěžejním etickým systémům a zamyslet se nad tím, jaký přesah mají do dnešní doby a jak se jimi dnešní moderní člověk může inspirovat.

Pravděpodobně mezi nejstarší etické systémy patří etické texty Bible. Nejenže zanechávají do dnešní doby nenahraditelný odkaz v podobě soupisu mravních pravidel a norem, ale najdeme zde i mnoho vzorců chování a postojů více či méně akceptovatelných společností, přijatelných pro určitou komunitu. Jsou zde i vymezeny způsoby, jak takového vhodného chování docílit a jakými způsoby. V centru biblické etiky stojí Bůh. On je vzorem jednání a jeho pravidla jsou dodržována jako pravidla, která nepotřebují logické odůvodnění. On je svrchovanou autoritou. Pro Starý zákon je stěžejní Tóra a principy chování jsou dány striktně Bohem. Většinou se týkají určení jedinečného vztahu člověka k Bohu, ale je zde kladen velký důraz na kolektivní zkušenost, princip solidarity, etika je zde založena na sdílení s ostatními. Je zde také kladen důraz na vědomí a připomínku toho, že člověk (konkrétně v tomto případě Izraelec) žije v darovaném světě a z vědomí darovaného má vycházet jeho

⁷⁸ DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Filosofické kořeny právního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. str. 130.

způsob solidárního a ohleduplného jednání.⁷⁹ V centru stojí tradice a zvykové a obyčejové právo. Klíčovým místem v Bibli, kde je také mimo jiné vypočteno žádané chování, je také samozřejmě Desatero přikázání neboli Dekalog. Jde o právní a morální normy dané lidu přímo samotným Bohem. Když uvážíme, o jak staré texty jde, jsou tyto etické myšlenky (a v několika dalších odstavcích shledáme, že nejen tyto) velmi nadčasové. Biblické texty mají velmi dobře propracovaný etický systém, dané hodnoty, vhodné postoje a jednání. Z toho vychází i důkladně propracované starozákonní právo obsažené v mnoha textech. Významově nejhodnotnější jsou zde pojmy jako pospolitost, lidská vůle, solidarita, ale i mnohá striktní omezení, která Izraelce vedla k bohumilému chování. Jak vidíme, už i v nejstarších textech dané pospolitosti bylo na místě sepsat zásady vhodného a přijatelného chování. V Novém zákoně je zprostředkovatelem etického jednání Ježíš Kristus a v centru stojí pojmy jako láska, naděje a víra. Nejvýznamnějšími etickými texty Nového zákona je Ježíšovo kázání na hoře, chceme-li jinak, blahoslavenství. Zde již nejde tolik jako v předchozím případě o příkazy, ale spíše doporučení, jak se chovat. Dočteme se zde, že máme milovat své nepřátele a žehnat těm, co nás proklínají, modlit se za ty, kdo nám ubližují a dokonce že máme nastavit i druhou tvář tomu, kdo nás udeřil. Dnešní moderní, technicky a materiálně zaměřený ateista, snad by se jen zasmál. Tyto myšlenky mají ale z pozice víry hluboký význam. I na to je třeba brát ohled. V poslední řadě v souvislosti s biblickou etikou chci zmínit tzv. Zlaté pravidlo – Aurea regula. Už učebnice společenských věd⁸⁰ zmiňují velký dosah tohoto pravidla, které provází člověka odedávna. Už v 6. století se s ním můžeme setkat u čínského filosofa Konfucia, ve starém Řecku u filosofa Thaléta z Milétu, nebo u Mohammeda v islámu. Objevilo se i v myšlenkách velkého Senecy i křesťanského myslitele Augustina. Smyslem formulace tohoto pravidla je doporučení, aby se člověk k druhému choval jen tak, jak sám očekává, že bude jednáno s ním. A naopak, nevykonával na druhém nic, co by sám nechtěl, aby ostatní činili jemu. Vrátím se ale k Bibli. Zlaté pravidlo zde najdeme ve Starém i Novém zákoně. Ve Starém zákoně jej můžeme nalézt v Knize Přísloví 3,27, kde spíše vyznívá jako vybídnutí k tomu konat dobro pro ty, kdo jsou potřební, pokud je to v našich silách. V Novém zákoně Zlaté pravidlo najdeme konkrétně v Matoušově a Lukášově evangeliu. „*Jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy ve všem jednejte s nimi; v tom je celý Zákon i proroci*“⁸¹

⁷⁹ Bible – Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2002. Dt 26: Vyznání Izraele, str. 180.

⁸⁰ Základy společenských věd IV. díl, *Vztah ke světu jako k celku; Filosofické základy etiky*. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2004.

⁸¹ Bible – Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2002. Mt 7,12, Nový zákon. str. 17.

Za staré Řecko nemohu nezmínit vrcholného představitele celé antické epochy, který dal samotné etice jméno, a tím není nikdo jiný než Aristoteles. Jeho eticky asi nejvýznamnějším dílem je Etika Nikomachova, ve které zkoumá především praktické postupy správného chování a jednání. Říká, že etika se má starat o teoretiku přecházející do praxe. Do lidí je vkládána výchovou, vnitřním přesvědčením a trestem. Je také tvůrcem eudaimonistické etiky, což je etika blaženosti, kde vyzdvihuje předpoklady šťastného života. Hovoří o důležitosti zdraví, fungující rodiny a sociálního zázemí. Dále zdůrazňuje, že k tomu, aby byl člověk opravdu šťastný, je zapotřebí správné výchovy. Východiskem pro správné jednání a chování je střídmost. Ne příliš mnoho, ani příliš málo. Člověk jedná správně, podle pravého rozumu, vyvaruje-li se extrémům. K této vyváženosti je ale zapotřebí síly a vytrvalosti. Mé osobní volání po střední cestě, prolínající se celou touto prací, je tedy do jisté míry značně aristotelské. Aristotelovo pojetí etiky se mi ale osobně nezdá ani zastaralé ani překonané, naopak nadčasové a následování hodné.

Věnujme se nyní pozdějším dobám a v nich novověkým systémům. Již v úvodu této kapitoly jsem zmínila Immanuela Kanta jako předchůdce vzniku axiologie a velkého systematika a tvůrce etiky. Kant překonává a nahrazuje eudaimonistickou etiku i etatistickou etiku, kde o všem rozhoduje stát. Rozchází se i s etikou teologickou, kde naše konání je naplňováním vůle Boží, a zavádí etiku povinnosti. Kant výše uvedené etiky zavrhuje, protože mají základ mimo nás. On ale hledal etiku, která má základ v nás samotných. „*Nic mě tak nefascinuje, jako hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně.*“ Člověk by měl chtít být morálním, protože mu to má být vlastní, je to jeho povinnost. Jeho etikou je etika povinnosti. Kant věří, že v našem nitru existuje čistá apriorní dispozice a touto dispozicí je vědomí povinnosti. Vědomí toho, co je dobré a co je špatné. Z vědomí povinnosti vyplývá jednání z úcty k zákonům. Mravním zákonem by se člověk měl řídit pro sebe sama. Universální normou a nejvyšším mravním zákonem Kantovy etiky je Kategorický imperativ: „*Jednej tak, aby maxima tvé vůle kdykoliv zároveň mohla platit za princip všeobecného zákonodárství.*“⁸² V Kantově etice převažuje racionalismus. Ústředním pojmem je pojem povinnosti. Lidská vůle, podle Kantova tvrzení, stojí „*na křižovatkách*“. Rozum nám říká, jak bychom měli jednat rozumně, avšak naše touhy nás podněcují k jednání, které vede k uspokojení jejich žádosti. Konflikt rozumu a žádosti může vyřešit jen vůle. Jednat mravně znamená pro Kanta jednat rozumně. Stále ale ještě nevíme, co vlastně činit. Základem pro rozumné jednání jsou pro Kanta maximy. Jsou to principy jednání. Mravní zákon nám přikazuje kategoricky. A vůle tomuto imperativu podléhá. Vůle, jako to jediné, co je bez výhrad dobré, je sama sobě

⁸² KANT Immanuel. *Základy metafyziky mravů*, Praha: Svoboda, 1990. str. 55.

zákonem. I. Kant zde byl inspirován J. J. Rousseauem, který ukázal, že zákon lidské přirozenosti je zákonem lidské svobody a člověk nemá nikde jinde, než právě jen v sobě, počátek a původ lidského jednání. Pravou morálkou je ale pro I. Kanta morálka, která není vázána nějakou podmínkou a není vedena očekávanou blažeností, která se má dostavit po vykonání dobrého skutku. Ne konat dobro, aby mi bylo dobrem opláceno, ale konat dobro pro dobro samotné. Konat dobro, které je mi vnitřně vlastní. To je ten „*mravní zákon ve mně*“, o kterém I. Kant hovoří. Nelze ho diktovat, lze pouze v člověku vzbudit úctu k povinnosti se jím řídit.

Za představitele 20. století je třeba alespoň okrajově zmínit například T.G. Masaryka, Alberta Schweitzera či Ericha Fromma. Tito filosofové již stojí před branami nového požadavku na etiku. Svět se proměňuje neustále rychleji. A. Schweitzer pochopil Ježíšův odkaz jako živou etickou výzvu, díky které zasvětil svůj život pomoci lidem nejpotřebnějším. Zasloužil se například o výstavbu nemocnice v Africe, kde také po několik let působil. Láska k bližnímu, jak ji poznal v evangeliích, stala se pro něj trvalou a závaznou hodnotou. Sám přiznával, že jeho empatie byla tak veliká, že nedovedl mít lékařský nadhled a trpěl spolu s pacienty. Uvědomoval si krizi kultury a jeho záměrem bylo nově založit etiku. Vyhlásil, že skutečnost lidského života má hluboký mravní rozměr, který nelze rozumem uchopit ani zdůvodnit. Po první světové válce si byl vědom autodestrukce kultury a věděl, že jsou za ni odpovědni lidé. Filosofie upadala a s ní i etika, přesvědčení o smyslu dějin, poslání společnosti i člověka. Konstatuje negativní jevy moderního kapitalismu a jeho dopad na společenské vztahy a kvalitu života člověka. Kritizuje nadčasově společnost jako uskupení jedinců, kteří vyznávají kult výkonu a profesionální úspěšnosti. „*Nesoustředěný, neucelený, nesvobodný člověk upadá do nelidskosti*“⁸³ A. Schweitzer říká, že musí nastat regenerace kultury a člověk se musí vymanit z imperiálního kapitalismu, který z moderního člověka vytváří nehumánní a nesamostatnou bytost. Jeho filosofie vidí východisko v etice úcty k životu. Ta může vzniknout, pokud budeme promýšlet kladný vztah ke světu a k životu. Život sám je svatý. Na základě této teze bychom podle A. Schweitzera k životu a vůbec ke všemu živému měli přistupovat s úctou. Východisko k obnovení kultury ale nastane tehdy, až se lidé budou chtít v etice angažovat a humanita nebude jen sentimentální ideou. Etika půjde tak daleko, kam bude sahat lidskost.

T.G. Masaryk ve svých *Ideálech humanitní etiku* podrobuje důkladnému zkoumání. Hovoří o mravnosti ve vztahu k náboženství a striktně obojí odděluje. Mravnost je poměr člověka k člověku, ale náboženství vzniká z poměru člověka k celému světu, zvláště k Bohu.

⁸³ Základy společenských věd IV. díl, *Vztah ke světu jako k celku; Filosofické základy etiky*. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2004 str. 145.

V náboženství je mravnost obsažena a má být mravnosti základem. Masaryk prosazuje, že cit nemá být v rozporu s rozumem. Říká, že právě soulad citu a rozumu, s trochou převládání citů, má být základem mravnosti. Mravnost je založena na citu, ale ne každý cit je pěkný. Východiskem je vzdělání, shoda rozumu a mravnosti a v neposlední řadě náboženská. Ta má v jeho pojetí význam spíše ve smyslu uvědomění si hodnotových žebříčků a úcty k životu. „*Hledejme vzdělání; právě proto, že cit je slepý, musíme citu svítit rozumem. Být moudrý, o to běží. Mnohovědnost nás nespasí.*“⁸⁴

E. Fromm ve své Anatomii lidské destruktivity odhaluje, jak kyberneticky odcizený člověk dnešní doby proměňuje vše živé v neživé a tím produkuje bezživotí. Těchto nebezpečných lidí postižených vlastní pýchou přibývá a bohužel tvůrců etických systémů, kteří by nabízeli dnešnímu člověku východisko či alternativu, ubývá. Jak se velmi často uvádí, nikdo dnes nemá vizi. Nikdo neumí říci, co by se mělo stát a kde to vázne. Duchovní život lidí je bezradný a prázdný. Hodnoty a tradice se bortí. Ani dospělí lidé nevědí, kam směřují, a jaký smysl mají jejich životy, jak to potom mohou vědět děti?

To bude předmětem mé další kapitoly v této práci. Jakým způsobem předávat dětem hodnoty a jaký svět etiky jim vlastně odkazujeme. Jak je naučit být odpovědné za své činy a jak my sami se podílíme na tvorbě jejich perspektiv do budoucna. „*Už dávno bylo řečeno: Cti otce svého i matku svou! Já myslím, že máme k tomu přidat: A měj úctu k duši svého dítěte! Pamatuj na generace budoucí!*“⁸⁵

⁸⁴ MASARYK, Tomáš Garigue. Ideály humanitní. Praha: Melantrich, 1990. str. 60.

⁸⁵ MASARYK, Tomáš Garigue. Ideály humanitní. Praha: Melantrich, 1990. str. 58.

4. DĚTI V NAŠEM LABYRINTU

Asi v každé generaci najdeme určité procento lidí, kteří paušálně označují generace předchozí za nezodpovědné, lehkomyšlné, či obecně horší. Na druhou stranu jsou často právě na bedra mladých lidí vkládány lepší budoucí zítřky. Generace se mění spolu se společenskými změnami. Jiný směr či jiné hodnoty má generace válečná, poválečná, stejně jako předrevoluční či porevoluční. Změny hodnot přicházejí se změnou establishmentu. Ze společného myšlenkového přesvědčení jednotlivců se dříve či později stane vzorec kultury. Určitou měrou se nepochybně na změně hodnotového systému podílí i implementace nových informačních a komunikačních technologií do společnosti. Co se jevílo dřívějším generacím jako hudba budoucnosti, je dnes zcela samozřejmým prvkem našich každodenních životů. Například taková myčka nádobí. Kdybychom se o takovém stroji „z budoucnosti“ zmínili našim praprababičkám, zcela jistě by jim ta představa jakého-si stroje, který sám za ně umyje nádobí, přišla úsměvná.

Vraťme se ale k našemu tématu hodnot. Hodnoty se mění spolu s lidmi. Otázkou je, jak předávat nejmladším generacím tradice, zvyky a vzorce chování, které jsou hodné následování, aby byl jejich žebříček hodnot nejen společensky přijatelný, ale aby také byl vzorcem lidství, takovým Kantovým kategorickým imperativem.

Velmi zajímavý výzkum, který se zabývá naším tématem, provedli v devadesátých letech 20. století a počátkem 21. století Petr a Karolína Sakovi. Ve své knize *Mládež na křižovatce*⁸⁶ sledují působení společnosti na mládež a dopady společenských podmínek na mladou generaci. Věnujme se v krátkosti výsledkům, které jejich výzkum přinesl. Co se týká oblasti transcendentna, spirituality či duchovna, nejsou to pojmy až tak neznámé pro mladou generaci, jak by se na první pohled mohlo zdát. Výzkum hovoří především o růstu oblíbenosti v první řadě katolictví, dále jógy, New age či buddhismu. Obecně se ale vztah mladé generace k náboženství trvale zhoršuje. Nejvíce je odmítán islám. Šíření materiálního konzumního způsobu života, který je protikladem duchovnímu rozměru života, jeho intelektuální i mravní stránce, k prohlubování duchovního života nevede. P. a K. Sakovi uvádějí, že příčinou jsou důvody jako například liberalizace společnosti, individuace osobnosti a struktury náboženských organizací. Dále se například z výzkumu oblíbenosti ukázalo, že postav, které mladá generace nese v úctě, je velmi málo. Mezi nejoblíbenějšími jsou na prvních místech Karel IV., T.G. Masaryk, Václav Havel, Jan Hus či Jan Amos Komenský. Tyto postavy personifikují ideály a hodnoty, které jsou pro současnou českou společnost platné, jejich myšlenky jsou nadčasové, a i po tolika letech na ně navazuje mladá generace. Další

⁸⁶ SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce*, Praha: Svoboda servis, 2004.

zajímavé výsledky jsou z oblasti trávení volného času mladé generace. Výzkum uvádí, že volný čas má mít především relaxační, rekreační a rozvojovou funkci. Reálné aktivity dětí nevycházejí pouze z jejich vlastního zájmu, ale mají své zázemí v rodině. „*Zájmy a aktivity jedince navazují na hodnotovou orientaci, kulturu a způsob života jeho rodiny.*“⁸⁷ Děti mezi 15-18 lety, které tráví svůj volný čas v domě dětí a mládeže, či jiné instituci pro volný čas, mají nejvyšší index kulturní orientace, a naopak nejnižší tento index mají mladí lidé, kteří tráví svůj volný čas v komerčních zařízeních. Podobně tak i jedinci, kteří tráví čas se svou rodinou či v zařízeních pro volný čas, mají velmi dobrou vztahovou orientaci. Jak tedy vidíme, hodnoty a postoje dětí velmi ovlivňuje vedení rodičů, jejich životní styl a hlavně jejich přístup k zajištění kvalitního trávení volného času svých dětí.

Dotazovanou skupinou mladých lidí byla mimo jiné i mládež v období pubescence a adolescence, která je pravděpodobně nejrizikovější skupinou ve vztahu k užívání drog. Startovací drogou bývá v největším počtu případů dnes velmi oblíbená marihuana, která je společností vnímána obecně jako přijatelná a mezi mladými lidmi moderní. Alarmující jsou statistiky týkající se užívání alkoholických nápojů. P. a K. Sakovi uvádějí, že i v nejmladší skupině dětí (tzn. 15-18 let) jsou jedinci, kteří ještě nepožili alkohol, naprostou výjimkou. Více jak polovina z nich alkohol konzumuje. V dalších věkových skupinách je 90 procent lidí, kteří alkohol konzumují. Ani výsledky, týkající se kouření, nejsou pozitivní. Z dětí mezi 15-18 roky kouří čtvrtina populace a z dospělých mezi 24-30 roky kouří každý třetí mladý člověk. „*Vývoj mládeže v oblasti konzumace alkoholu, užívání drog a kouření je za posledních deset let velmi nepříznivý a má celou řadu negativních důsledků.*“⁸⁸

Vývoj a směřování dnešní mladé generace jsou velmi ovlivněny hromadnými sdělovacími prostředky. S masmédií jsme v každodenní konfrontaci, ve škole, v zaměstnání, i doma. Jejich hlavní funkcí je uspokojit potřebu zábavy a poskytovat informace. I zde ale platí, stejně jako v předchozích případech, že mladou generaci svým přístupem k dané věci ovlivňuje rodina. Sociokulturní úroveň rodičů, jejich životní styl a návyky. Pokud rodiče po příchodu z práce usednou k televizní obrazovce a tráví u ní svůj volný čas až do večera, s největší pravděpodobností se stane, že jejich děti tento model převezmou, a i ony se stanou obětí tohoto velmi nekvalitně tráveného volného času. Televize má jistě i pozitivní funkce, například již zmíněnou funkci informativní, nicméně když se podíváme na složení přehledu programů u komerčních kanálů prostor pro pořady informačního charakteru je zde minimální. Z výzkumu, který se týká sledování televize, vyplývá, že čím má rodina nižší úroveň

⁸⁷ SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce*, Praha: Svoboda servis, 2004. str. 60.

⁸⁸ Tamtéž str. 87, výzkum byl prováděn v letech 1992- 2002, dotazovaní byli rozděleni do několika skupin v letech mezi 15-30 roky.

vzdělání, tím více je se sledováním televize její život spjat. Obecně lze ale říci, že sledovanost televize klesá, pravděpodobně díky nízké kvalitě pořadů. Televizi nejvíce sledují lidé, jejichž vzdělání není ukončeno maturitou, naopak nejméně lidí před televizní obrazovkou najdeme mezi vysokoškolsky vzdělanými jedinci. Obecně k poklesu sledovanosti televize ale dochází nezávisle na vzdělání.⁸⁹ Osobně se domnívám, že akademický titul neoznačuje paušálně odpůrce či nadšence televizního vysílání. Spíše vymezuje jedince, kteří si dokáží vybrat hodnotné a vzdělávající či osobnostně rozvíjející pořady v nepřeberném množství nabídky. Děsivěji na mě spíše působí, že za posledních dvacet let je televize na prvním místě jako aktivita, které se mladí lidé ve svém volném čase věnují. Motivace sledování televize je závislá na vzdělání, věku, i míře komerčnosti dané stanice. V jaké většině budou mladé generace trávit svůj volný čas před obrazovkou je ale opět na rodičích. Do jaké míry svým dětem poskytnou takovou péči a nabídnou takové alternativy trávení volného času, aby sezení u televize nebylo pro mladé generace jedinou aktivitou.

V souvislosti s médii často slyšíme i o jejich negativních dopadech na lidské chování a jednání. Často se zmiňuje přejímání negativních vzorů agresivního jednání. Jaký původ má tedy agresivita dětí a jaký vliv mají na agresivitu dětí média?

4.1. Proč agresivní dítě?

Nejprve je zapotřebí zdůraznit, že agresivita dětí není produktem pouze médií, ale i jiných vlivů. F. Koukolík s J. Drtilovou v *Životě s deprivanty* konstatují, že: „*Agrese je normální druh chování, jehož smyslem je ve volné přírodě přežít.*“⁹⁰ Násilné chování potom označují jako patologickou agresi, jejímž smyslem je něco poškodit, někomu ublížit či ho zabít. Na násilném chování se dědičnost podílí společně s vlivy prostředí. Tyto faktory jsou na sebe nezávislé, ale sčítají se. Studie dále uvádí, že nedospělé jedince v rámci antisociálního chování ovlivňují sdílené a nesdílené vlivy prostředí spíše než dědičnost. Dědičnost se v tomto ohledu prosazuje více v dospělosti. „*Projevy hněvu a agrese je možné sledovat již v kojeneckém a batolecím věku...Míra agresivity roste v průběhu dospívání a rané dospělosti...Agresivita je v průběhu života často stabilní, to znamená, že jedinec agresivní v dětství se bude s vyšší pravděpodobností agresivně chovat i v dalším životě.*“⁹¹ Na druhou stranu můžeme i konstatovat, že část dětí, které se násilně chovají v raném věku, se v dospělosti násilně chovat přestává, a naopak část dospělé mužské násilně se chovající populace, se násilně začne chovat až v dospělosti. Autoři dále předpokládají, že salutogéní,

⁸⁹ SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce*, Praha: Svoboda servis, 2004.

⁹⁰ KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Život s deprivanty I.; Zlo na každý den*. Galén, Praha: Galén, 2001. str. 164.

⁹¹ KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Život s deprivanty I.; Zlo na každý den*. Galén, Praha: Galén, 2001. str. 175.

neboli zdraví podporující faktory, umožňují většině lidí zůstat zdravými a normálními proti všem tlakům biologickým, psychologickým i sociálním. Mezi tyto faktory patří například: intelektové schopnosti, sebekontrola, koníčky a zájmy, tvořivost, sebeúcta, důvěřivý vztah alespoň k jednomu z rodičů, otevřenost v rodině, schopnost pomáhat, pravidla soužití a normy v rodině, další pečující jedinci kromě rodičů a mnoho dalších. Podle mého názoru je úkolem naší doby tyto salutogenní faktory podporovat, protože právě jejich nedostatek napomáhá rozvoji agrese a ostatních negativních vlivů a jevů v naší dnešní společnosti. Zaměřme se tedy nyní na média a jejich negativní dopady na vývoj a fungování dětí a mladé generace.

4.1.1. Média a jejich vliv na agresivitu dětí

Na téma agresivity dětí a podílu médií na jejím výskytu vyšel v časopise *Psychologie dnes*⁹² velmi zajímavý článek, který hovoří o dvou názorech, psychologa a mediálního analytika, o tom, do jaké míry více či méně mají média vliv na agresivitu. První názor hovoří o velkém vlivu médií na násilné chování dětí. Mnoho empirických studií došlo k tomu, že se děti často identifikují s násilníkem. Většinou jde o identifikaci s násilným hrdinou stejného pohlaví a důležitý je také aspekt hodnověrnosti zobrazované reality. Když si člověk uvědomí, v jaké kvalitě dnes virtuální počítačové hry odpovídají reálnému světu, je mu potom hned jasné, že dítě opravdu mnohdy hru nehraje, ale hrou žije (vybavil se mi případ náctiletého chlapce, který vyskočil z okna v domnění, že má 7 životů jako jeho počítačový hrdina). Studie docházejí k tomu, že násilí ve sdělovacích prostředcích agresivitu a násilné chování lidí ovlivňuje, a to krátkodobě i dlouhodobě. Lidé, a i děti, mají ale také svou svobodnou vůli. „*Lidské rozhodnutí je médii ovlivňováno především skrze hodnotový systém, který je součástí identity jedince a poskytuje kritéria pro rozhodování – přesvědčení o tom, co je správné, vhodné a účelné. Lze hovořit o výchovném vlivu sdělovacích prostředků.*“⁹³ Zde je na místě zdůraznit vliv rodičů. Dítě přebírá, jak jsme již zmínili, stejně jako mnoho ostatních návyků a postojů, od rodičů do jisté míry i vztah k násilí. Jak sami rodiče násilné jednání hodnotí a jak k němu přistupují, tak lze předpokládat, že k němu bude přistupovat i dítě. Nezanedbatelným faktorem je také i míra tolerance ze strany rodičů k tomu vystavovat dítě násilným obrazům, ať už v televizi či na počítači. „*Člověk, pro kterého je násilné jednání nepřijatelné, násilně nejedná ani v případě velkého nárůstu agresivity*“.⁹⁴ Osobně mi přijde, že z nedostatku času rodiče často přenášejí svou odpovědnost věnovat dítěti dostatečně pozornosti právě do spárů

⁹²TRAMPOTA, T. VYHNÁLEK, J. Mají média zásadní vliv na agresivitu? *Psychologie dnes*. Praha: Portál, 2009. roč. 15., č. 11. str. 30-31. Autoři článku se dále odvolávají na některé empirické studie, například na studii Huesmanna, Erona a dalších (2002), která srovnává míru sledování násilných pořadů v televizi u šesti až desetiletých dětí v roce 1977-8 a míru jejich agresivity v tomto věku a po 15 letech.

⁹³ VYHNÁLEK Jan, tamtéž str. 30.

⁹⁴ Tamtéž, str. 31.

sdělovacích prostředků či počítače, což poté může vést u dětí k citové labilitě a sklonu k násilí. Lze tedy vyvodit závěr, který říká, že do jaké míry se budeme svým dětem věnovat a zajistíme jim kvalitní trávení jejich volného času (školní a mimoškolní zájmové kroužky, zájezdy atd.), do té míry v nich budujeme zájem o široké spektrum činností a koníčků a vyvarujeme je tak od násilného chování? Dle mého názoru z velké části ano. Druhý názor prezentovaný v článku se drží ve větší míře toho, že média zásadní vliv na agresivitu dětí nemají. Autor výroku hovoří o tom, že pro děti z dysfunkčních rodin či z problémového sociálního zázemí může být násilný obsah v médiích přitažlivější než pro děti zdravě socializované z rodin funkčních.⁹⁵ Hovoří však o tom, že kauzalitu dokázat nemůžeme. Článek zmiňuje také výzkum M. Kunczika, který dospěl k závěru, že pro učení se agresivnímu chování má velký vliv rodinné prostředí, kultura společnosti, ve které jedinec žije a symbolické agresivní vzory nabízené médii. „*Jedinec, který vyrůstal v rodinném prostředí s dostatečnými socializačními stimuly a nebyl vystavován agresivnímu jednání jako řešení životních situací v nejbližším okolí nebo citové deprivaci, mediálním násilím s největší pravděpodobností nebude ovlivněn. Mediální násilí může účinkovat tam, kde chybí kompenzační vliv rodičů.*“⁹⁶ Otázkou ale zůstává, kolik takových dětí vyrůstajících ve funkční stabilní rodině v dnešní době je.

A jak se k tomuto tématu vyjadřuje odborná literatura? Vliv televizního násilí je nejučinnější pravděpodobně do osmého roku dítěte. F. Koukolík s J. Drtilovou uvádí trojí vliv televizního násilí na malé děti.⁹⁷ Konstatují, že děti se učí skrze násilí v televizi agresivním postojům, jejich vnímavost vůči skutečnému násilí se snižuje a vzniká obava a strach, že se dítě samo stane obětí násilí, což je zde popisováno jako Syndrom zlého světa – Mean world syndrome. V oficiálním prohlášení Americké pediatrické společnosti z roku 1995, které se týká vztahu mediálního násilí, je uvedeno, že souvislost mezi násilím v médiích a násilným chováním prokazuje v současné době více než tři tisíce studií.

Myslím si, že východiskem do jisté míry, či alespoň malou výpomocí v tomto ohledu, by byla mediální výchova dětí jak ze stran rodičů, tak ze stran učitelů (například v rámci hodin občanské výchovy). Aby se děti učily být mediálně gramotní. Aby uměly zacházet a pracovat s předkládanými informacemi a obrazy. Umět je vyhledávat, ale umět je i kriticky přijímat a hodnotit, učit se jim porozumět. Musíme dětem ukazovat hrdiny hodné následování a ne ty, kteří drží někomu pistoli u hlavy. Jak jsme již zmínili, masmédiím nejvíce podléhají ti, kteří se ocitají na hranici sociální patologie s mnohdy nižší morální a estetickou úrovní. Co

⁹⁵ Tamtéž strana 31.

⁹⁶ Tamtéž strana 31.

⁹⁷ KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Život s deprivanty I.; Zlo na každý den*. Praha: Galén, 2001.

se týká například našich komerčních televizí, je až s podivem, co je zde možné shlédnout. Rozumně smýšlející člověk nepochopí, proč se v televizních programech stále častěji přes den objevují detektivky, „střílečky“, kde je stále všude spousta násilí a krve a hlavní hrdinové se kopou do břicha s takovou periodou, že často i několik minut neslyšíme slova, ale jen citoslovce. O několik hodin později se v hlavních zprávách dozvídáme, že citlivé osoby by se neměly na následující záběry dívat, že budou drastické, a jsme svědky toho, jak se laň v lese chytla do oka pytláků, nebo jak se auto nabouralo do železničního přejezdu. Jevy v přírodě a společnosti poměrně normální a běžné.

Souhlasím s názorem J. Kellera, který konstatuje, že možná z nás násilí prezentované na obrazkách nevychovává zabijáky, ale spíše cyniky, kteří jsou otupeni do té míry, že už moc nevědí, co je doopravdy a co je „jenom jako“.⁹⁸ Myslím, si že pro nás i naše děti je velmi důležitý výběr trávení volného času, pečujeme tak i o své duše a emoce. Čím více budeme sebe i své děti vystavovat agresivnímu a násilnému chování, které nám zprostředkovávají masmédiá, tím více budeme postupem času vůči tomu méně citlivější. Co nám přišlo dříve hrozné a brutální, už vlastně ani tak hrozné nebude, protože si pomalu zvykneme na násilí a krev, kterou na nás po celé dny svítící obrazovky posílají.

V těsném spojení s televizí je také reklama, kterou v této souvislosti nelze nezmínit. Ta nám ukazuje, co je nejlepší, co si máme pořídit, co je vhodné a nevhodné, a tím se vlastně plíživě snaží určit, co je pro nás důležité a potřebné. Je ale přece jen na našem vědomí, jak danou nabídku, ať už v reklamě či kdekoli jinde, vyhodnotíme. Reklamní složka způsobuje rozklad hodnot a sociálních norem a tlačí člověka k tolik destruktivnímu konzumu.⁹⁹ Jak ale výzkum prokázal, většinou české společnosti je reklama odmítána a převážně lidem vadí. Nejméně vadí lidem reklama na billboardech, nejvíce v televizi, kde se proti reklamě bouří až dvě třetiny populace. Odmítání reklamy opět souvisí s věkem a vzděláním. S růstem vzdělání se odmítání reklamy stupňuje a naopak. Mezi nejméně vzdělanými lidmi se najdou i tací, kterým se reklama líbí. I mezi vzdělanými se ale najdou lidé, kterým třeba připadá určitá reklama vtipná či hezká. V tomto smyslu Sakovi hovoří celkově o ošklivosti celé reklamní produkce, která vytváří svůj svět, do kterého chce konzumenta vtáhnout a ovládat. Reklama nečihá jen na ty méně vzdělané, ale chce ovládat všechny bez výjimek. Je jen na nás, do jaké míry si necháme tímto virtuálním světem zpřeházet hodnoty a důležitosti našich životů.

⁹⁸ KELLER, Jan. *Abeceda prosperity*, Brno: Doplněk, 1997.

⁹⁹ SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce*, Praha: Svoboda servis, 2004.

4.1.2. V zajetí reklamy

Reklama, marketing a nenasytí obchodníci zneužívají pro svůj prospěch i právě samotné děti jako bezbranné klienty, aby vyprázdnily peněženky jejich vlastně stejně bezbranných rodičů. K této problematice se vztahoval velmi zajímavý dokument, nedávno odvysílaný na České televizi.¹⁰⁰ Dokument sleduje vliv reklamy na vývoj dětí a jaké dopady má v průběhu let reklama na mladou generaci. Po druhé světové válce, což bylo období poměrně velkého nárůstu populace, pod vlivem pokroku vědy a techniky, se hlavním předmětem marketingové strategie staly děti. Cílem dnešních výrobců je primárně vytvořit v rodičích pocit absolutní mizernosti při představě, že svému dítěti nesplní jeho sen v podobě určité věci. Korporace vědí, že děti v tomto ohledu mají velký vliv na své rodiče a snaží se ho všemožnými způsoby využít. Dvd, i-pody, mp3 přehrávače, internet – téměř vše dnes podléhá značkám, které si děti přejí. Děti jsou zasypány nabídkou a mediálními kampaněmi. Výrobci přesvědčují mladou generaci dětí, už od útlého dětství, že život je o kupování a získávání. I televizní programy jsou už při svém vzniku zaměřeny na děti s cílem předat jim hračku. Na téměř všech produktech, které děti mají ve svém dosahu, se mohou setkat se svými hrdiny z televizních obrazovek. Mohou to být knihy, komixy, různé figurky, ale i obal od cereálií či výbava pokojíčku. I například součástí pokrmů fastfoodů bývá figurka oblíbených dětských filmů, což má za následek propagandu nezdravé stravy. Značka je tak vtírána do celého rázu dětského života a cíl je jasný – lapit děti ve změti produktů. Dítě pak jde do školy a tam se opět setkává s další nabídkou značek. Spolužáci mají různé dětské motivy na tričkách, penálech, aktovkách, a co dítěti do této chvíle chybělo, chce také. V dokumentu je řečeno, že růst je pro každé dítě velmi komplikovaný proces a má návaznost na zásadní kritéria. Těmito kritérii jsou bohužel v posledních letech postavy reklam a filmů, jako je například Spiderman, Želví ninjové atd. Pro dítě to jsou hodnoty, v kterých se orientuje a myslí, že jim rozumí. Cítí se mezi nimi pohodlně a samozřejmě. Výrobci využívají stoprocentně milované a oblíbené charaktery dětí pouze s cílem předání svých produktů. Jde o klamavou reklamu, kdy malá holčička stojí před regálem a chce jen ty jediné a nejlepší sušenky, které v reklamě jí její milovaný králík Bugs Bunny. Jsou ty nejlepší, aniž by je kdy předtím ochutnala. Taková reklama potlačuje kritické schopnosti dětí. Najdeme ji na internetu, ve filmech, v televizních reklamách a vůbec na všech místech, kde je možné malého spotřebitele lapit.

Alarmující je mimo jiné skutečnost, že s tvůrci reklam mnohdy spolupracují sociologové, psychologové, kupříkladu behavioristé a mnoho dalších, kteří se starají o to, aby

¹⁰⁰ CONSUMING KIDS: The Commercialization of Childhood, 2008, Writer and Director Adriana Barbaro and Jeremy Earp, Media education foundation (Konzumní děti, aneb komercializace dětství. 2008. Také vysíláno Čt2, 8.4. 2010, www.ceskatelevize.cz)

reklama působila na dítě co neefektivněji v daném věku. Jisté výzkumy prokazují činnost lidí, kteří monitorují dětské zájmy, chování a jednání nejen na takových místech jako je škola, ale i v koupelně či na toaletě. Z toho pro ně vyplývá například, jaké se dětem líbí obaly od šampónů a jak na základě výsledků reklamu ještě více zefektivnit. Je až hrůzné vědět, že reklama se nezastaví opravdu před ničím. Je to jako lov na divou zvěř, bohužel v tomto případě jsou lovnou zvěří naši nejmenší. Paralelně s klamavou reklamou existuje také dnes velmi oblíbená reklama symbolická. Produkt se zde nenabízí s tím, co dokáže udělat, ale jaký je. „*Kup si to, protože je to hustý a super a cool.*“ Podle toho, co si kupuješ, dáváš okolí najevo, čím jsi. Toto je v dokumentu popisováno jako mantra dnešní americké společnosti. Výsledek je ten, že když to nemáš, jsi nic, a bezcenný.

Dětem se tímto nechutně neetickým způsobem předávají nejen produkty, ale hodnoty samotné. To nejznepokojivější je, že reklama vnucuje dětem, že značka je hodnotou sama o sobě a udělá je šťastnými a spokojenými. Dříve si děti hrály s maketami drahých věcí, dnes mají malé holčičky v kabelkách mobily, i-pody a velmi drahé produkty. Mnohdy jsou také děti oběťmi reklamních kampaní nejluxusnějších módních značek. Systém hodnot začíná „*musím to mít, dejte mi to*“. Sobeckost a materialismus, to je, oč tu běží. Dokument dále hovoří i o tom, že v šedesátých letech chtěly být malé děti pošťákem, učitelkou, policistou. Od osmdesátých let se mění jejich odpovědi na „*chtěl bych být bohatý, chci mít hodně peněz...*“. Výrobci svými reklamami přepracovávají zcela úmyslně dětskou psychiku. Chtít být straší vychází z přirozeného nutkání dětí. Marketingové společnosti toho využívají a pro dětství mají děti jen velmi málo prostoru. Dnešní už šestileté holčičky si kupují kosmetiku, velmi krátké sukýnky, jaké nosí jejich o mnoho let starší a mnohdy i dospělé kolegyně, zúčastňují se tzv. manikúrových setkání. Asi každá mladá slečna si hrála na princeznu a potají kradla šminky mamince z kabelky. Dříve to byla hra, podle mého názoru v dnešní době jde o hrůznou realitu naší doby. Už to není hra. Dítě chce být tím, kdo je jeho vzorem. Tímto přístupem se nijak neutváří a nerozvíjí vlastní identita dětí.

O násilí jsme se již zmiňovali, nicméně je vhodné dodat že nejen akční seriály a filmy, ale také reklama je plná násilí. Poselstvím reklamy, kde je v hlavní roli neohrožený hrdina či robotický bojovník, je vnuknout dětem myšlenku, že řešením jakéhokoliv problému je násilí. Kdo tento dokument shlédne, je svědkem toho, že i pro malé dítě je násilí zábavou. Sledujeme zápas v boxu, kde vidíme asi pětiletého skandujícího chlapečka na ramenou svého neméně skandujícího otce. Důvodem pro jejich nadšení je ležící muž v ringu, který má půl obličeje od krve.

Marketing chce děti chytit do svých sítí co nejdříve, aby ovládl a formoval dítě a dětský pohled na svět. Právě to má být ale úlohou matky a rodičů. Možným východiskem by bylo nevpouštění dětí do komerčního světa. Není to ale prakticky možné. Dítě se dnes s reklamou setkává prakticky kdekoliv. Ve škole, doma, venku. Na rodiče je v tomto ohledu vyvíjen také poměrně velký tlak, protože mají mnohdy pocit, že pokud dětem nekoupí, co si přejí, bude jejich ratolest pozadu, opožděná či kolektivem nepřijatá a že právě tyto hračky budou rozvíjet kreativitu jejich dítěte. Je to ale právě naopak. Odborníci jsou toho názoru, že děti do dvou let by vůbec televizi sledovat neměly. Nejen, že nejsou dokázány žádné příznivé dopady, ale dokonce brzké sledování televizní obrazovky může negativně ovlivnit jejich schopnost učení v budoucích letech. Americká pediatrická společnost, jak uvádí již výše citovaná kniha F. Koukolíka a J. Drtilové, vyzvala dokonce rodiče dětí do dvou let věku, aby dohlíželi na to, aby jejich děti nesledovaly televizi vzhledem k vývoji citových, poznávacích a sociálních vztahů ke členům rodiny. Je také možné, že u dětí mladších dvou až tří let sledování televize poškozuje vývoj orientované pozornosti, což je jedna z životně důležitých schopností.¹⁰¹ Studie americké pediatrické akademie zhodnotila, že komerční média mění radikálně způsob, jakým si děti hrají. Kreativní hra u dětí ustoupila za posledních 10 let o hrozných 94 procent. Přitom právě při kreativní hře se dítě učí se učit, řešit různé problémy, učí se soucítit, mít zkušenost s tím být někdo jiný. Hra dává dětskému životu smysl. Skrze automatizované hračky se dětem odpírá představivost. Dnešní děti jsou dětmi, které se nebudou umět sami uklidnit či zabavit. Děti budou sledovat, jak si hraje jejich hračka, ale nebudou si umět hrát samy. Budou bez fantazie, nekreativní. Výrobci dětem vnucují domněnku, že hra na pavoučího muže bez originálního oblečku nejde. Představa dítěte, které si hraje na pískovišti v ošoupaných starých teplákách s klackem v ruce na rytíře, jakoby byla ta tam. A malým princeznám už korunky z pampelišek také nestačí. Kam se ale podějí ty opravdové děti v našich dětech?

Závěrem dokument popisuje jisté děsivé dopady, které konzumerismus dětem způsobuje. Má vážné následky nejen na psychiku, ale ovlivňuje i fyzickou stránku dítěte. Jsou častěji zjišťovány poruchy nedostatku pozornosti, hyperaktivita dětí, větší výskyt LMD. Až 8 milionům dětí ročně lékaři předepisují antidepresiva, problémem je také stoupající hypertenze u dětí. Jedno ze tří dětí trpí cukrovkou a za posledních deset let stoupl procento obézních dětí o 16 procent, což je od roku 1960 čtyřikrát více.¹⁰² Mnohdy se jediná

¹⁰¹ KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Život s deprivanty I.; Zlo na každý den*. Praha: Galén, 2001.

¹⁰² CONSUMING KIDS: The Commercialization of Childhood, 2008, Writer and Director Adriana Barbaro and Jeremy Earp, Media education foundation. (Konzumní děti, aneb komercializace dětství. 2008. Také vysíláno Čt2, 8.4. 2010, www.ceskatelevize.cz)

odpovědnost odkazuje na rodiče, není ale možné, aby v boji proti velké obludě zvané konzumerismus bojovali sami. Podle mého názoru je i na celé společnosti, aby konzumní styl života nepropagovala v tak velké míře a nevnucovala jej v útlém věku dětem. Aby si sami tvůrci marketingových strategických tahů a propagátoři reklam, usilující o ovládnutí dětí uvědomili, že oběťmi na „*druhé straně obrazovky*“ budou i jejich vlastní děti, a ani těm se negativní následky konzumerismu nevyhnou. Zaměřovat své cíle vědomě a s tak negativními dopady mezi naši nejmladší generaci mi osobně přijde více než zničující. Už z toho důvodu, že jde o děti, které se nemají jak bránit, neumí kriticky myslet a jsou vydány na pospas prostředí, ve kterém vyrůstají.

4.2. Jak naučit děti hodnotám

Otázkou zůstává, jak tyto výše zmíněné alarmující výsledky zmírnit a prohloubit prevenci. Jedním z mnoha východisek je opět nabídka kvalitního trávení volného času a podpora a zájem fungující rodiny. Vedle vzdělávacích institucí, které dítě navštěvuje, hraje největší roli v utváření hodnot každého jedince právě rodina. Rodiče jsou ti, kteří jako první v životě každého jedince vyplňují volný čas svého dítěte. Jak v tom i nadále postupem času pokračují, určují tím do jisté míry jeho budoucí směřování, zájmy, postoje. Podle mého názoru celá problematika dnešní rodiny stojí na velmi špatné komunikaci mezi dětmi a rodiči. Rodiče na děti mnohdy nemají čas a rodina tak neplní dostatečně svoji funkci. Právě komunikace by měla být dobrým základem pevných vztahů v rodině. Za jeden z nejvíce významných faktorů považují vyprávění rodičů. Dítě tak získává od mladého věku povědomí o tom, v jakém sociokulturním kontextu žili jeho rodiče, prarodiče, jaké dříve lidé uznávali hodnoty, z jaké rodiny pochází. Poznává tak své kořeny, svou rodinu a její tradice. Může být pyšné na své předky, se kterými se ani nikdy nemuselo setkat, může srovnávat postoje lidí, společenskou situaci, poznat více své rodiče jako někoho, kdo byl také mladý. Díky vyprávění si utváří dítě i vlastní postoje a názory, a poznává také atmosféru a rituály, které jsou s rodinou spjaté. Rituál vyjadřuje sounáležitost lidí a je velmi důležitým prostředkem začlenění se do společnosti. Jde o symbolické vyjádření myšlenek a pocitů prostřednictvím činnosti. Skrze všechny tyto faktory v dítěti může vznikat to nejhlubší a podle mého názoru nejdůležitější pocítění ve vztahu k rodině, a tím je úcta. Aby se mladý člověk naučil mít v úctě sebe i svou rodinu, to je jeden z nejnáročnějších úkolů rodičů. Pakliže tohoto náročného cíle rodiče dosáhnou a dítě k nim bude chovat úctu a respekt, bude pro ně mnohem snazší vysvětlovat dětem, co je vhodné a nevhodné chování. Je na místě dodat, že vyprávět je velmi přínosné, ale neméně důležité je jít mladým lidem příkladem. Neměli bychom pouze o mravnosti „*kázat*“, ale také se chovat podle svých slov. Na tvorbě vztahů dítěte ke svým kořenům a předávání tradic se

také velkou měrou mohou podílet prarodiče. Předávání tradic je v životě rodiny klíčové. Nejde o to být v zajetí zvyků, které praktikovaly naše babičky, ale jde o poznání a porozumění kontextu doby, ze které vycházely. Jde o pochopení historických událostí a pocítění sounáležitosti s určitou skupinou lidí, ať už jde o rodinu či o národ. Tradice „...znamená uchování povědomí o tom, co se stalo a co je uchování, vyprávění a také následování hodno.“¹⁰³

Zajímavý způsob předávání hodnot dětem popisují ve své knize L. a R. Eyrovi.¹⁰⁴ Autoři jsou přesvědčeni, že spokojenost a štěstí pocházejí z jasných a morálních zásad. Ve své knize předkládají roční výchovný program. Každý měsíc se má rodič soustředit na jednu hodnotu, na kterou bude směřovat i chování a zájem svého dítěte. Závěrem dne si pak rodiče sednou s dítětem a ptají se, co ten den prožilo a jak uplatnilo nabyté vědomí o hodnotě a jak si myslí, že lze ještě své chování vylepšit. Rozhodně mi nenáleží kritizovat výchovné postupy, když ještě osobně ani s výchovou dětí žádné zkušenosti nemám, ale nepovažuji tento způsob výchovy za vhodný. Jak jsem výše naznačila, komunikaci považuji za klíčovou ve výchově dětí, ale jsem opět zastáncem zlaté střední cesty. Myslím si, že je dobré stavět základy výchovy na upřímnosti, toleranci a komunikaci v přiměřené míře. Nikoliv výchovu vystavovat na systému programu s pevnými hranicemi a s časovým omezením toho, do kdy si má mé dítě osvojit morální hodnoty a vhodné chování, když jde navíc o dlouhodobý proces. Rodina by měla být v tomto ohledu flexibilní a učit se být adaptabilní na nové společenské podmínky a aktivně využívat nové možnosti.¹⁰⁵

4.2.1. Etická výchova ve školách

Pro utváření hodnot dětí hraje velkou roli paralelně s rodinou také škola. Předmět, který by dětem přednášel o světě, jeho pojetí, o hodnotách, o přístupu k sobě samým, ale i k ostatním lidem a ke světu, o typech vhodného či nevhodného chování, bohužel neexistuje. Do jisté míry by ale měly tyto existenciální a společenské disciplíny, které by se těmito otázkami měly zabývat, spadat do předmětu Etiky či Základů společenských věd. Jde ale o to, jak jsou na našich školách tyto předměty, tak důležité pro osobnostní rozvoj dítěte, pojímány. Nutno zdůraznit, že oba zmíněné předměty (i když se to v povědomí mnoha lidí nezdá), jsou pro pedagoga velmi obsahově náročné. Nejde jen o to přednést žákům pouze přehledné dějiny sociologie, filosofie či jiné podobné disciplíny. Mělo by jít především o uchopení celku a syntézy těchto disciplín. Pro dnešní děti, vyrůstající v technické, automatizované globální společnosti, bývá velmi obtížné pochopit a vyjasnit například pojem Já, pochopit souvislosti

¹⁰³ PEŠKOVÁ, J., SCHÜCKOVÁ, L. *Já člověk*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

¹⁰⁴ EYROVI, L. a R. *Jak naučit děti hodnotám*, Praha: Portál, 2000.

¹⁰⁵ SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce*, Praha: Svoboda servis, 2004.

života, orientovat se ve světě tisíce nabídek, kriticky uvažovat. Učitel může být do jisté míry ten, který žákům v tomto ohledu přináší alternativní řešení a postupy, a pomáhá jim orientovat se v nepřehledném množství nabídek naší společnosti právě skrze předmět etiky.

Konec roku 2007, v rámci změn ve školství, byl provázen zaváděním pojmů jako je rámcový vzdělávací program, klíčové kompetence, či průřezová témata. Ty se týkaly nově přichozí kurikulární reformy.¹⁰⁶ Mnozí z učitelů byli z kurikulární reformy rozpačití, mnozí ji vítali s nadšením, z obecného měřítka lze soudit, že její zavedení možná o pár měsíců předběhlo svoji dobu, a mnoho učitelů bylo nuceno se nové postupy učit za pochodu. Rámcový vzdělávací plán obsahuje již zmíněné klíčové kompetence a průřezová témata, která vycházejí ze všech oblastí vzdělávání a mají podporovat interdisciplinaritu vzdělávání a mezipředmětové vztahy. Měly by nás nutit k zamyšlení a pochopení hodnot, postojů a postupů žáků a deficitů a nedostatků nás učitelů. Právě prvním ze zmíněných průřezových témat v Rámcovém vzdělávacím plánu je Osobnostní a sociální výchova. Toto téma má sledovat právě etickou výchovu, morální profil a rozvoj mladých lidí.

Osobnostní a sociální výchova má pomáhat žákům vést zdravý a zodpovědný život, poskytovat jim příležitosti přemýšlet o svých zkušenostech a o vlastním vývoji. Měla by rozvíjet sebeúctu žáků, sebedůvěru a schopnost přejímat za své jednání zodpovědnost v různých životních situacích, při sebevzdělávání i při práci. Učit respektovat názory, práva a potřeby ostatních a rozumět hodnotě mezilidských vztahů.¹⁰⁷ Přínosem zmíněného průřezového tématu v oblasti postojů a hodnot by mělo být uvědomění si a respektování přirozenosti, uvědomění si hodnoty rozmanitosti projevů života. Žákovi by mělo průřezové téma pomoci si uvědomit mravní rozměr všech sociálních a komunikačních aktů, hodnotu lidské spolupráce a existenci diferenciací řešení. Má napomáhat žákovi porozumět sobě samému, umět využívat své dovednosti a schopnosti, rozvíjet sebedůvěru, umět si stanovit cíle a umět se prezentovat v určitých situacích. Neméně má pomoci mladému člověku orientovat se v sociální skupině, tvořit kvalitní mezilidské vztahy, brát ohled na druhé, umět spolupracovat a být si vědom svých práv, závazků a zodpovědnosti.¹⁰⁸ Jedním z tématických okruhů tohoto průřezového tématu, je i pro naše téma zajímavá morálka všedního dne. K morálce se vztahují například: hodnotové žebříčky, jakou morálku vyznáváme sami k sobě, jak morálně jednáme v praktických situacích, jak v různých situacích přebíráme zodpovědnost, jak jsme schopni ve svém životě rozlišovat mezi dobrem a zlem, jak můžeme

¹⁰⁶ Kurikulem se rozumí celek učebního plánu a sled předmětů, specifický obsah látky, souhrn zkušeností, které říkávají žáci, vyučující metody, prostředky, a pomůcky, které odpovídají daným obsahům, adekvátní příprava učitelů. Jde o shrnující rámec, v němž se uplatňují různé kompetence či teorie.

¹⁰⁷ RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO GYMNÁZIA. Praha: VUP, 2007. str. 66.

¹⁰⁸ RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO GYMNÁZIA. Praha: VUP, 2007. str. 68.

rozvíjet své dobré vztahy k ostatním lidem, jak se mohu ve prospěch druhých lidí angažovat, jaká je má sociální role a jaká bude asi v budoucnu, či sociální dilemata doby.¹⁰⁹ Problémem se stávají deficity v této oblasti. Deficity sociální a emoční vyspělosti osobnosti, morálky mladých lidí. Vyučování etické výchovy na školách je pro dnešní učitele velkým a nesnadným úkolem. Takový učitel by měl být motivován k předávání hodnot mladým lidem, přibližovat mládeži generační zkušenosti, podporovat tedy i mezigenerační dialog, umět si poradit s fenoménem tradice a kulturního dědictví. Mimo jiné musí být schopen čelit globalizačním tlakům, učit děti ctít autoritu, nést zodpovědnost, jak se sebevládat, či zdůrazňovat rodinnou komunikaci a rozvíjet jejich potenciál. Nelehký úkol pro mladého budoucího učitele, plného ideálů, který ze stran okolí slýchá o své profesi jako o podceňované, navíc bez reálného očekávání odpovídajícího finančního ohodnocení.¹¹⁰ Právě tyto předměty, etická výchova, či společenské vědy, volají po velkém požadavku nutné interakce mezi rodiči a školou. Velkou problematikou v dnešní škole je nedostatek zájmu či času ze stran rodičů, jejich lhostejnost či lenost. Škola a rodina na sebe převalují kompetence a kritizují druhou stranu z nedostatků, místo toho, aby vycházely ve vzájemném dialogu a uvědomily si, že jde především o děti a jejich budoucnost. Je na čase mobilizovat sebezáchovné mechanismy rodiny a školy a předcházet tak mimo jiné i hroživě rostoucím sociálně patologickým jevům v naší společnosti mezi mládeží. Je zapotřebí kvalitně připravovat učitele na svou funkci, pěstovat v nich pocit poslání a důležitosti jejich profese. Podporovat učitelství jako zaměstnání významné a důležité a nikoliv snižovat jeho prestiž, jak se v mnoha ohledech v dnešní době děje. Pěstovat humanistickou atmosféru na školách, učit etiku vycházející z vědomí odpovědnosti za člověka a za perspektivy lidstva. A v neposlední řadě v co nejširším spektru pracovat na interakci a dialogu mezi rodinou a školou, protože bez toho se k pozitivním výsledkům ve vzdělávání jakéhokoliv zaměření našich mladých generací nedostaneme.

Do školy by měly přicházet děti osobnostně připravené se utvářet. Dále k zamyšlení stojí článek profesora Petra Piřhy, bývalého ministra školství, mládeže a tělovýchovy.¹¹¹ Konstatuje, že děti přichází do školy i do předškolních zařízení nevychované, nepřipravené, bez elementárních návyků a dokonce zkažené. Konstatuje obavu, že z našich škol budou vycházet drzí lidé, neschopní se dohodnout a pořádně pracovat, kteří budou svobodní, tedy neukázněni, což se bude projevovat v jejich neschopnosti věci domýšlet. Právě ale připravenost, vychovanost a elementární návyky jsou úkolem fungující rodiny. Také hovoří

¹⁰⁹ RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO GYMNÁZIA? Praha: VUP, 2007. str. 69.

¹¹⁰ SCHLEGLOVÁ, Jaroslava. Otazníky školní etické výchovy. *Paideia* 1/2008.

¹¹¹ Prof. PIŘHA, Petr. Velká iluze českého školství. *Učitelské noviny*, 19/2008, str. 16 -18.

o tom, že v době vulgarizace tisku, všeobecné povrchnosti, v době pravidla Peníze jdou za žákem, je velmi těžké vytvářet kvalitní a klidnou školu. O dobrých školách se v médiích psát nebude, protože svou kvalitní prací budou rodičům přidělovat starosti, které v dnešní uspěchané době nebudou možná mít čas chtít řešit. Závěrem však zdůrazňuje, že je to zápas o vlastní lidskou hodnotu, o čest a o děti, které jsou jen bezbrannou kořistí všeobšáhle lži, ve které žijeme.

Problematikou etické výchovy a metodikou etické výchovy se také zabývá sdružení – projekt Odyssea. Jeho posláním je podporovat školy v tom, aby do své vzdělávací nabídky zaváděly kvalitní zážitkové programy zaměřené na osobnostní a sociální výchovu žáků, studentů i učitelů. Vyvíjí a nabízí prožitkové vzdělávací programy zaměřené na osobnostně sociální rozvoj a na primární prevenci sociálně patologických jevů. Zaměřuje se na rozvoj sebeúcty, sebedůvěry a mezilidských dovedností žáků a studentů.¹¹² Dalším jistě přínosným pedagogickým projektem je projekt Dokážu to?¹¹³ Je to jeden ze tří nejvyužívanějších preventivních programů v naší zemi. Hlavním tématem tohoto projektu je osobnostní a sociální výchova, která se stala, jak jsme již zmínili, průřezovým tématem rámcového vzdělávacího programu MŠMT ČR.¹¹⁴ Cílem tohoto projektu, který vznikl v roce 1999, je prevence patologických jevů a budování zdravého školního klimatu. Takovéto projekty jsou budoucností dnešního školství a podle mého názoru jeho záchranou. Nová kurikulární reforma v podstatě přesvědčuje učitele o tom, že osobnostní a mravní rozměry výchovy jsou naprosto zásadní. Mnozí učitelé a ředitelé škol považují osobnostní a sociální výchovu za tak důležitou, že na ní zakládají své školní vzdělávací programy. Osobnostní a sociální rozvoj dětí vnímají jako příležitost k vývoji žáků a k rozvoji dobrých mezilidských vztahů, ale také jako základní podmínku efektivního vyučování. Tematické okruhy osobnostní a sociální výchovy, jak předepisuje Rámcový vzdělávací program, mají žáky v průběhu školní docházky seznámit s jedenácti tematickými okruhy. Jsou to: rozvoj a schopnosti poznávání, sebepoznání a sebepojetí, seberegulace a sebeorganizace, psychohygiena, kreativita, poznávání lidí, mezilidské vztahy, komunikace, kooperace a kompetice, řešení problémů a rozhodovací dovednosti, hodnoty, postoje a praktická etika.

Pro řadu učitelů a ředitelů, ale bohužel i pro řadu rodičů, stále, i v dnešní době rostoucích sociálně patologických jevů, mravní hodnoty do školy nepatří. Důležité jsou pro ně vědomosti, odbornost a známky. Pak je ale násilí a šikana na školách přirozeným vyústěním, protože děti nemají mravní základ.

¹¹² www.odyssea.cz

¹¹³ www.dokazuto.cz

¹¹⁴ www.rvp.cz

Obě dvě instituce, rodina i škola, prošly za posledních několik desítek let poměrně významnými změnami, které jejich fungování značně ovlivnily. Zajímavě shrnuje tyto proměny Mgr. M. Budinská a Mgr. J. Vaňková v časopise *Prevence*. Definují nejpronikavější změny v rodině jako například ztrátu provázanosti zaměstnání rodičů a rodinného života, kdy děti ani mnohdy neví, čemu se jejich rodiče v práci věnují, děti jsou méně zapojovány do chodu rodiny a starostí o obživu. Mezigenerační soužití je značně omezeno, což prohlubuje nároky na manžele, zvyšuje se také autonomie jedince v rodině, kdy je kladen důraz na osobní koníčky a snižuje se pocit nutnosti omezení či „obětování se“ pro rodinu. Významná je také minimalizace volného času, který by mohla rodina trávit společně, a také minimalizace kulturních a sportovních aktivit.¹¹⁵

I v dnešní škole se mnohé změnilo. Aby škola naplnila svou výchovnou, vzdělávací a socializační funkci, musí se hbitě přizpůsobovat požadavkům postmoderního rodiče a žáka. Před učitelem stojí nelehký cíl a v kontextu dnešní společnosti mnoho z nich na své poslání rezignuje. Kultivace žáka zdá se být čím dál náročnějším úkolem. Opět je na místě důrazně zopakovat, že kompetence, poslání a cíle rodiny a školy se značně překrývají, a proto by měly tyto dvě instituce usilovat o hlubší porozumění a dialog. Jde přece o naše budoucí generace!

¹¹⁵ BUDINSKÁ, M., VAŇKOVÁ, J. Socializační činitelé a jejich vliv na děti a mládež. *Prevence*, roč. 7., č. 4., str. 4-7. Život bez závislostí ve spolupráci s Coolish Press. str. 4-7.

5. CO JE PRO TEBE NEJDŮLEŽITĚJŠÍ?

V předcházejících kapitolách jsme se věnovali teorii, nyní pojďme nahlédnout na naši problematiku z praktického hlediska. Jaké hodnoty a postoje v dnešní době zaujímá naše mladá generace? Co dnešním mladým lidem říkají pojmy jako svoboda, odpovědnost, zdraví, rodina nebo přátelství? Kam dnešní mladí lidé směřují a jak smýšlejí o svých perspektivách do budoucna?

Rozhodla jsem se provést menší kvalitativní výzkum týkající se problematiky hodnot. Výzkum jsem prováděla na víceletém a všeobecném Gymnáziu Elišky Krásnohorské v Praze. Mezi dotazovanými bylo 25 žáků kvarty, 25 žáků kvinty a 22 žáků ze sexty. Velmi přínosná byla pro můj výzkum také moje účast na jednom ze seminářů Základů společenských věd v septimě, kde jsem byla díky přívětivosti žáků a velmi příjemné atmosféře přizvána přímo do jejich kruhu. Během malé chvílky jsem jim s pomocí jejich paní učitelky přiblížila téma mého výzkumu a pak jsme plynule navázali, už společně se všemi žáky, na příjemný brainstorming. Je však zapotřebí zdůraznit, že se jednalo o třídy s velmi bystrými studenty, kterým téma hodnot a jejich promýšlení nebylo neznámé, protože se této problematice celkem obsírně věnovaly v hodinách občanské nauky. Musím přiznat, že má první návštěva v kvartě byla doprovázena z mé strany nemalými rozpaky, jak studenti na mnou předložené téma zareagují. Setkala jsem se ale s velmi příjemným přijetím a prvotní rozpačitost se vytratila. Na začátku hodiny jsem všem žákům rozdala krátký text obsahující stěžejní pojmy jako například: víra, láska, tolerance, dialog, úspěch, radost, přátelství atd., aby se lépe orientovali v daném tématu. Jejich úkolem bylo napsat krátkou esej, ve které mi měli rozkrýt, co je pro ně osobně v jejich stávajícím životě nejdůležitější.

Z výzkumu vyplynulo, že pro většinu studentů tohoto věku je nejdůležitější přátelství. Druhé nejčastěji zmiňované hodnoty byly rodina a vzdělání a v různých, ne příliš odlišných obměnách, následovaly svoboda, láska, zdraví a úspěch. Okrajově byly zmiňovány pojmy jako radost, víra, transcendence či sport. Překvapilo mě, že si většina dotazovaných žáků velmi silně uvědomuje, jak se jejich hodnoty a postoje s přibývajícím věkem proměňují. Změny uvádějí do souvislosti nejen s věkem. Často ve svých esejích upozorňují, že k tématu hodnot mnoho konkrétního nemohou sdělit, vzhledem k tomu, že se klidně může stát, že zítra pro ně bude „to nejdůležitější“ jiné než dnes. „Nemám ráda psaní o něčem, co nemám ujasněné, nebo o čem toho vím málo. Myslím, že nemá cenu psát Vám, co je pro mě v životě nejdůležitější, protože jestli dnes napíšu, že je to svoboda, zítra už si zase budu myslet něco

jiného. Není to tak, že bych ze dne na den kompletně měnila své názory, ale v takových složitějších věcech nemám zkrátka jasno.“¹¹⁶

Obecně lze říci, že mladí lidé v tomto věku si uvědomují interakci hodnot a jejich úzké propojení. Žáci tohoto věku si uvědomují, že za nedlouho pro ně bude prioritou dobrá práce, rodina a vlastní děti. Budoucnost ale ve velké míře nepromýšlejí. Jejich horizont promýšlení budoucnosti pro ně končí s blížící se dobou nástupu na vysokou školu. Dá se říci, že téměř všichni dotazovaní studenti počítají s vyšším vzděláním. Už volbou víceletého gymnázia se předurčili do skupiny lidí, od kterých se vyšší vzdělání očekává, nicméně žáci v tomto věku si do jisté míry i díky situaci v dnešní společnosti uvědomují, že je pro ně do budoucna velmi důležité, aby měli více než průměrné vzdělání. Většina z nich má vizi vysoké školy jako záruku pro budoucí úspěšný profesní život. „*Vzdělání je klíč k úspěchu, úspěch je klíč k penězům.*“¹¹⁷ Z takové a mnoha podobných odpovědí lze usuzovat, že dnešní mladí lidé si jsou vědomi nelehké společenské situace, která se mimo jiné týká i velké nezaměstnanosti a úzkého spektra uplatnění se v dané profesi.

Fakt, že se na prvním místě v žebříčku hodnot objevuje přátelství, do určité míry souvisí jistě s věkem žáků. O tom budeme hovořit ještě v následující podkapitole. Mnoho žáků popisuje, že ještě před nedávnem byla rodina tím nejdůležitějším článkem v jejich životě, nicméně nyní je ve většině případů nahrazena přátelstvím k vrstevníkům. Studenti často popisují přátelství jako smysl jejich života. Přítel je pro ně někdo, kdo naprosto autenticky sdílí jejich trápení i radosti bez následného odsouzení, jak k tomu mnohdy ze strany rodiny dochází. Nicméně žáci také zdůrazňují, že jsou si vědomi své velké závislosti na rodině a že bez rodiny by nebyli nikým. To se netýká žáků, kteří momentálně procházejí krizí rodiny, či jsou svědky například rozpadu manželství rodičů. V těchto případech je citelné, že mladí lidé v tomto věku rodinné konflikty pociťují velmi silně a instituci rodiny přestávají důvěřovat. Právě pro takové mladé lidi je přátelství i jakousi pomocí. Ne rodina, ale přítel je pro ně osobou, která v jakékoliv situaci pomůže či zasáhne. Z esejí je také patrné, že děti si svůj blížící se odchod od rodiny uvědomují. Některé z nich to děsí, ale na druhou stranu je velmi láká ten vytoužený pocit svobody a nezávislosti, který se bude v následujících letech umocňovat. V úzké souvislosti s přátelstvím souvisí podle dotazovaných dětí dialog. V žádné z esejí se dialog neobjevuje například jako důležitý element pro východisko náboženských či politických konfliktů, ale pouze jako sociokulturní artikl, významný pro mezilidskou komunikaci. Dialog vidí žáci jako významný pouze jako komunikaci s okolním světem.

116 Děvče z kvinty.

117 Chlapec z kvarty.

Paralelně s přátelstvím a rodinou děti považují za velmi důležité také zdraví. Při pročítání esejů nejprve nic nenasvědčovalo tomu, že by žáci důležitost zdraví vedli v patrnosti, protože v esejích byly především zmiňovány hodnoty přátelství a rodiny. Nicméně téměř v každém textu v závěru najdeme zdraví jako významnou a nepostradatelnou složku jejich životů. Jak jsem již zmínila, žáci si uvědomují propojenost a důležitost hodnot. Zdraví jakoby stálo podvědomě na pozadí skoro každé úvahy, ať už okrajově či konkrétně zmíněno. „*Když není v pořádku zdraví, tak často nejsou v pořádku ani ostatní věci.*“¹¹⁸

Velmi často se žáci vyjadřovali k pojmu svobody. Svobodu v tomto věku pojmají nejednotně. Někteří žáci vnímají svobodu primárně egoisticky, jako nezávislost na rodičích, někteří si uvědomují její celospolečenský význam v souvislosti například s totalitními režimy. Častěji se ale v esejích objevuje pojetí svobody jako volnost a nezávislost na rodině, o kterou mladí lidé v tomto věku usilují. Nicméně najdeme i poměrně mnoho odpovědí týkajících se právě konkrétně totalitního režimu v našich zemích. Žáci často vypovídají o tom, že si život v nesvobodné zemi ani nedovedou představit. Mnoho studentů si uvědomuje, že každá generace pojmá svobodu jinak, podle toho, v jakém období historie naší země vyrůstala.

Co se týká problematiky celoplanetární odpovědnosti či stavu společnosti, žáci zaujmají velmi skeptické postoje. Jsou si vědomi ničení přírodních zdrojů, hrozby válek i epidemií a úpadku společnosti zaviněným lidskými činy. „*Vize budoucnosti planety? Já říkám, že lidé nejsou schopni přestat s ničením planety, takže tu už asi moc dlouho nebudeme, tím pádem není nic moc co řešit. Zůstaňme tak, jak jsme a na viděnou v pekle.*“¹¹⁹ Z velké části se domnívají, že s těmito problémy jedinec příliš nezmůže a že je nadlidský úkon budoucnost planety změnit k lepšímu. Jako oblíbená ekologická aktivita se vyskytuje třídění odpadů. „*Odpovědný jedinec by se měl snažit vypouštět co nejméně emisí, recyklovat a vůbec se chovat ekologicky. Myslím, že by se nad tím měl zamyslet opravdu každý, protože asi nejdůležitější hodnota, život, je těmito problémy ohrožen.*“¹²⁰

V esejích jsem se k mému překvapení okrajově setkala i s kritikou médií a internetu, konkrétně reklamy a sociálně-komunikačních portálů jako ICQ a Facebook, s konstatováním, že kazí sblížení lidí na fyzické úrovni, což osobně považuji za velmi zralý a pohotový názor. Materialismus a konzumerismus jsou žákům evidentně známé pojmy, v esejích také často kritizované. Nicméně zůstává otázkou, do jaké míry si mladá generace tyto negativní vlivy skutečně uvědomuje a nepodléhá jim. „*Lidé moc podléhají obecným představám a*

118 Chlapec ze sexty.

119 Chlapec z kvinty.

120 Chlapec z kvinty.

podřizují se nějakému obecnému myšlení. I když je dneska těžké získat nezkrácené informace, měl by se každý rozhodnout sám za sebe, co si opravdu myslí.“¹²¹

Poměrně málo se dotazovaní žáci vyjadřovali k víře. Mnoho děvčat pojímá víru ve spojení s láskou a přisuzují jí zásadní význam v jejich životě. Láska je pro ně klíčová, ať už jde o lásku partnerskou či rodinnou. Víra v Boha, či jakoukoliv transcendentní zkušenost, se objevuje v esejích ve velmi různém pojetí. Pro některé je Bůh středem celého života, pro někoho nesmyslný přežitek přetrvávající z mytických dob. „*V Boha nevěřím, i když si myslím, že nad námi v podstatě něco je.*“¹²²

Svůj výzkum žebříčků hodnot jsem zakončila již výše zmíněným brainstormingem ve třídě septimy s podílem žáků třetího ročníku v hodině společenskovedního semináře. Příjemnou a nenucenou atmosféru do jisté míry podtrhl malý počet dětí a jejich evidentní zájem o předmět. Bylo patrné, že žáci se nebojí vyjadřovat na toto téma. Naopak jsem měla pocit, že i s chutí promýšleli mnou navržené dotazy. První moje otázka směřovala k hodnotám samotným a co si pod pojmem hodnota vlastně představují? Tyto odpovědi se ještě do jisté míry shodovaly s odpověďmi žáků z mladších tříd. Žáci septimy definovali hodnoty jako „*Žebříček, škála, to nejdůležitější, to významné atd.*“ Následující debata ale probíhala již v hlubším smyslu a žáci se zamýšleli nad tím, co na vytváření hodnot mladých lidí má vliv. Zmiňovali například výchovu, sociální prostředí, rodinu, či sociálně-historické zakotvení, z čehož vyplývá, že jsou schopni tyto důsledky a vlivy promýšlet. I žebříčky hodnot, které žáci jmenovali a napadali je jako první, se podstatně lišily od jejich mladších kolegů. Na prvním místě už nebylo přátelství, ale láska, zdraví, uvědomění si sebe, rodina, ego, smíření, přijetí, svoboda, moudrost, umění, naděje.

Lze pozorovat, že jmenované hodnoty těchto nejstarších dotazovaných jsou podstatně rozmanitější, než u jejich mladších kolegů. Je znát, že starší žáci mají širší, dalo by se možná říci už dospělejší, zralejší pohled na věc. Na druhé straně je nutné zdůraznit, že při osobních rozhovorech s dětmi jsem měla větší možnosti směřovat své otázky, jak jsem potřebovala a žáci měli i větší prostor pro vyjádření svých názorů, než v případě žáků, kteří psali eseje.

Asi v polovině semináře jsme se začali věnovat konkrétním hodnotám a jejich obsahu. Žáci promýšleli hodnoty synteticky ve vztahu k životu a různým životním situacím. Uvědomují si, že proměnu životní situace či postavení doprovází právě i změna hodnot. Promýšleli, jaký význam může mít zdraví pro handicapovaného člověka a pro člověka zdravého, jak důležité může být pro zdravotně znevýhodněné lidi smíření či přijetí jejich životní situace. Že zdraví může být na prvním místě, ale pokud chybí, může být nahrazeno

¹²¹ Děvče z kvinty.

¹²² Děvče z kvarty.

právě například uvědoměním si sebe jako hodnotu. Potřeba rodiny je vnímána poměrně silně, a necítila jsem z odpovědí nadřazenost hodnoty přátelství ve vztahu k rodině. Mezi těmito dvěma hodnotami jako by nastala, s odstupem tří let rozdílu mezi dotazovanými žáky, rovnost. Zajímavá byla polemika nad hodnotou lásky. Jedna z přítomných děvčat hovořila o lásce téměř v biblickém pojetí, jako o lásce, která neočekává a odpouští. Popisovala tento cit k druhé osobě jako neegoisticky zaměřený, ne směřující k tomu někoho vlastnit či měnit. Naopak milovat nepodmíněně a neočekávat. Co se týká víry v transcendentno či v přesahující principy, víra v Boha v křesťanském pojetí nebyla zmíněna. Přesahující hodnotou byla ale pro jednoho chlapce krása v umění a umění všeobecně, pro jiného, na první pohled zaujatého vědce, to byly přírodní zákonitosti. Žádný ze studentů transcendentní princip nepodrobil negativní kritice.

Závěrem hodiny jsem položila žákům otázku, co si myslí, že jim jejich rodiče předali jako nejdůležitější. Mezi nejčastějšími odpověďmi byly: „*svobodumilovnost, odpor ke kouření, láska k umění, snaha neubližovat, umění samostatnosti*“ a jiné. Osobně bylo pro mne velmi přínosné, že jsem měla možnost na toto téma s mladými lidmi hovořit. Koncem hodiny jsem až zalitovala, že nebylo více času, abych pronikla ještě hlouběji do jejich postojů, týkajících se hodnot. I tak ale považuji právě tuto formu mého kvalitativního výzkumu za nejzajímavější a mě osobně nejvíce oslovující.

Závěrem bych ráda zmínila, že jsem byla velmi mile překvapena formou jazyka, ve kterém mi žáci eseje psali, ale i zralým způsobem vyjadřování u nejstarších dětí. Například v třídě nejmladších dotazovaných dětí, kde jsem výzkum v podobě esejů prováděla, tedy v kvartě, žáci mnohdy své myšlenky doplňovali o poměrně zralé a hluboké filosofické úvahy či o konkrétní citáty známých filosofů. Musím konstatovat, že práce ve všech třídách změnila mé skeptické stanovisko, týkající se hodnot a postojů dnešních mladých lidí. Jistým způsobem je to dáno tím, jak již jsem zmiňovala v úvodu této kapitoly, že cílovou skupinou dotazovaných byli myšlenkově vyžralí a kultivovaní žáci, mající všeobecný rozhled a evidentně výborné vedení v občanské výchově. I přesto se však domnívám, že mohu do budoucna hledět na naši generaci s větším optimismem. Výsledky mého výzkumu mohou zároveň chápat i jako ukázkou skutečnosti, že když se společnost bude mladým lidem opravdu věnovat, mohou z nich vyrůstat kultivovaní a lidsky smýšlející jedinci. Pokud budou mít mladí lidé kvalitní rodinný základ a k tomu dobrou občanskou přípravu ve školách, snad budou i další generace nadějně ve vztahu k pozitivním hodnotám lidství. Snad tato má domněnka nebude jen přáním.

5.1. Konfrontace vývojových proměn a postojů žáků

Abychom lépe pochopili stanoviska žáků, pojďme jejich postoje konfrontovat s jejich věkem. Důležitým faktorem, který u dotazovaných dětí hrál mimo jiné klíčovou roli, je problematické období jejich vývoje, jež představuje pubescence. Hovoříme o období dospívání, kdy každý jedinec prochází velkými vývojovými i psychickými změnami. Typická je proměna těla, která se projevuje i v postoji pubescenta. Skrze tělesnou atraktivitu se totiž mladý jedinec do jisté míry sebehodnotí. V tomto období se také mění citové prožívání a dospívající bývají citově labilnější.¹²³ To jsem mohla pozorovat v odpovědích dětí, které se týkaly důležitosti rodiny. Eseje, ve kterých žák zmínil disfunkční či momentálně se rozpadající rodinu, vykazovaly jistý hořký či posmutnělý podtón. Lze s jistotou tvrdit, že věk pubescenta je jedno z nejnáročnějších období pro řešení jakýchkoliv problémů, protože mladý člověk se teprve hledá a city a postoje nemá ještě zcela vyhraněné. K období pubescence také neodmyslitelně patří změna kognitivních procesů. Jedinec v tomto věku dovede uvažovat hypoteticky, tedy dokáže promýšlet určité možnosti. Typické jsou v tomto věku úvahy o budoucnosti, což mění postoj k sobě samému i ke světu.¹²⁴ I tato vývojová změna je v esejích, které jsem četla, patrná. Žáci často zmiňují, že o své budoucnosti přemýšlí, a jak již jsem výše zmínila, u našich konkrétních dotazovaných jde momentálně především o budoucnost, týkající se jejich vzdělání.

Erik Erikson označuje období dospívání jako fázi hledání a vytváření vlastní identity. Významné je v tomto věku jak určení individuální identity, tak také skupinové identity. Pro dospívajícího je také typické odmítání podřízené role, mění se vztah ke škole a prospěch přestává být cílem, ale stává se prostředkem.¹²⁵ Jak jsem výše komentovala, mnoho studentů si uvědomuje, že školní docházka a dobrý prospěch je důležitý především ne sám o sobě, ale jako klíč pro budoucí vzdělanostní a v dalších letech profesní postup. Co se vztahu k rodině týká, již odkázaná odborná literatura se shoduje s mými výsledky výzkumu. „*Jednou z vývojových potřeb pubescenta je odpoutání se od rodiny. Emancipace od rodiny nevede ke zrušení citové vazby k rodičům, ale k její proměně. Dítě už nechce být jako rodiče, snaží se od nich nějak odlišit.*“¹²⁶ Právě tento fakt je základem pro nahrazení fixace na rodinu fixací na přátele. Dítě již nechce být v podřízené roli vůči rodiči, kterému se svěřuje, ale chce se svěřovat a sdílet sobě rovnému jedinci, byť si je stále vědomo své ještě velké závislosti na rodině. Právě skupinová identita je centrálním článkem pro další rozvoj individuální identity.

¹²³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie; dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Tamtéž strana 252.

Můj výzkum zahrnoval také již výše zmíněné dvě třídy o něco starších studentů, konkrétně sextu a septimu, a třetí ročník čtyřletého gymnázia, kteří, co se vývojových fází týká, spadají už do počátku období adolescence. Pro toto období jsou také typické některé projevy, se kterými se výsledky mého výzkumu ztotožňují. Bylo patrné, především při semináři septimy, kterého jsem se účastnila, že v tomto věku jedinci již zauímají o poznání pevnější názory a postoje. „*V období adolescence se dotvářejí postoje a obecné strategie chování ve vztahu k výkonu i vlastní sociální pozici.*“¹²⁷

Zajímavě reflektuje proměnu postojů a hodnot v kontextu s věkem a s proměnou společnosti Petr Macek¹²⁸ v časopise *Psychologie dnes*. Konstatuje, že dnešní společnost považuje dospívání a seberealizaci jedince za velmi významné hodnoty a ve srovnání s pojetím této problematiky v letech minulých dává dospívání prostor. V článku vzpomíná na výzkum který prováděl před deseti lety. Týkal se představ o dobrém a špatném člověku. P. Macek hypoteticky předpokládal, že dobří budou ti pravdomluvní, morální a čestní, jeho domněnka se ale potvrdila pouze částečně. „*Ukázalo se, že jedna dimenze dobroty byla opravdu spojována s morálkou, ale druhá byla spojena se silou, dobrý u řady dospívajících je ten, kdo měl současně i silu, byl průbojný, úspěšný a měl sociální prestiž. Když o někom řeknou, že je dobrý, obvykle to neznámá: vážím si tě, protože jsi čestný, ale беру tě, protože jsi silný nebo třeba zábavný, prostě jsi borec.*“¹²⁹ Z jeho výzkumů dále vychází, že současná generace se více přiklání k materiálním hodnotám, na jiné oblasti života to ale nemá vliv. Ve srovnání s předchozími generacemi se zvyšují hodnoty aktivit, které přinášejí odpočinek a uvolnění. Neméně zajímavý je také výsledek, který se týkal výzkumu potřeb nových informací a oproti tomu potřeby názoru dospělé autority. P. Macek konstatuje, že v devadesátých letech byly obě tyto potřeby poměrně vyrovnané, nicméně po opakování výzkumu v roce 2001 se situace jevila již odlišně. Orientace na nové informace zůstala téměř nezměněna, oproti tomu se zvýšila potřeba hledat pravidla a normy, které by dospívajícímu pomohla v sebeorientaci. Podle P. Macka jde o pocitovou reakci na život v naší postmoderní době.¹³⁰

Obecně lze konstatovat, že vývojové změny ve velké míře ovlivňují změny postojů a hodnot u mladých lidí. Právě pubescence a adolescence jsou proto obdobím velkých citových i postojových zvrátů a změn. Pro mladého člověka je to období poměrně

¹²⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie; dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. str. 296.

¹²⁸ Petr Macek – psycholog, vedoucí Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny, profesor katedry psychologie FSS Masarykovy univerzity v Brně. Několik desítek let se zabývá výzkumy životního stylu, hodnot, postojů a identity adolescentů. Je členem výboru Evropské asociace pro výzkum adolescence.

¹²⁹ MACEK, Petr. Být dospělým už mladé neláká. *Psychologie dnes*, roč. 16, č.5, str. 9-11.

¹³⁰ Tamtéž.

emocionálně náročné. Měli bychom tedy mladým lidem v tomto věku, ať už zastáváme roli rodiče či učitele, poskytnout dostatečnou dávku tolerance. Důležitost budoucího směřování a kladných postojů je ale potřeba velmi důrazně připomínat i nadále.

5.2. *Když rodina schází*

Ve výše uvedené kapitole jsme se věnovali dětem, které vycházejí z rodinného prostředí. Jak je to ale s dětmi, které neměly to štěstí vyrůstat v rodinném kruhu? Jak se vyvíjí jejich hodnoty a postoje? Co je pro takovéto dítě „*bez mámy a táty*“ rozhodující a důležité? Jaké může mít perspektivy do budoucna? Tímto tématem, konkrétně hodnotami dětí v náhradní rodinné péči, se zabývá bakalářská práce Gabriely Pánkové.¹³¹ Ráda bych alespoň okrajově refletovala a navázala na některé její poznatky. V závěru k popisu několika velmi zajímavých kasuistik konstatuje, že lze často pozorovat u dětí vychovávaných v ústavní péči nestabilitu v sociálních vztazích, nejasné vize a mizivý zájem o budoucnost. Problémem je také nízká sebedůvěra nahrazovaná často agresí a drzostí. Zde hovoříme opravdu o dětech vychovávaných ústavem a ne rodinou. Je mezi přístupem takových dětí a dětí vycházejících, ať už z dobře fungující či dysfunkční rodiny, takový rozdíl? Ani děti vychovávané v rodinném prostředí nejsou v dnešní době často sociálně ani citově zakotvené, nemají vizi své budoucnosti a často se nechovají společensky vhodně či přijatelně.

Vraťme se ale k našemu tématu. V dětských domovech děti nemají možnost, aby jim byla na blízku stálá mateřská osoba, která by o dítě pečovala z vroucího mateřského citu a ne z povinnosti.¹³² Autorka výše citované práce prováděla s dětmi z dětského domova v Pyšelech rozhovor na téma hodnot a budoucích perspektiv. Hovořila s jedenácti dětmi ve věku 15-20 let, přičemž jejich průměrná délka pobytu v domově byla šest let. Z výzkumu vyplynulo, že více než polovina dětí pokračuje ve studiu na střední škole, z toho dva chlapci by rádi pokračovali ve studiu na škole vysoké. Většina dotazovaných dětí také uvedla, že by rády zůstaly v domově i po dosažení plnoletosti, protože je to pohodlné a nemají stejně kam jít. Dva chlapci chtěli domov opustit co nejdříve, protože se cítili nesvobodní a řízení. Většina dětí vůbec nemá představu o budoucím bydlení a nezná ani možné alternativy. Zde můžeme vidět velký rozdíl mezi dětmi, které vycházejí z rodinného prostředí, a dětmi z dětských domovů. První skupina svobodu vyhledává a snaží se z vlivu rodičů vyprostit, naproti tomu druhá skupina se svobody děší a život bez pravidel a na vlastní pěst si nedovedou představit. Jsou nejistí a neví, co je čeká venku. „*Téměř všichni by si v budoucnu rádi založili rodinu.*

¹³¹ PÁNKOVÁ, Gabriela. *Hodnotová orientace dětí, které vyrůstají v ústavní péči v České republice (v dětských domovech)*. Praha. 2009. 74 s. Bakalářská práce. Univerzita Jana Amose Komenského Praha. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Olga Nytrová.

¹³² Tamtéž str. 57-58.

*Jejich představa o rodině je v první řadě mít dítě, to ostatní (láska, respekt, úcta) určitě přijde samo.*¹³³ Z krátkého testu hodnotové orientace vyplynulo, že na prvním místě děti z dětského domova označily zdraví, přátelství a vzdělání, dále zaměstnání, lásku, rodinu, partnerství, kariéru, peníze, úspěch atd. Závěrem autorka shrnuje, že ideály a motivace žít spokojený život jsou z rozhovorů s dětmi zřejmé.

Dětský domov je jistě potřebnou alternativou, ale nenaplnuje základní psychické potřeby dětí. Jak můžeme vidět, hodnoty dětí z dětského domova se příliš neliší od výsledků výzkumu na víceletém gymnáziu. Nicméně propastný rozdíl zázemí, ze kterého děti vychází, je patrný. Všechny tyto výše uvedené komentáře neustále poukazují na fakt, jak je rodina klíčová a nenahraditelná pro vznik kladného hodnotového žebříčku každého dítěte. Opět připomínám, že poskytnutí kvalitního rodinného fungujícího zázemí, by mělo být elementární povinností každých dvou lidí, kteří se rozhodnou spolu založit rodinu. Aby všechny děti měly možnost co nejpřirozeněji si osvojit lidské pozitivní univerzální hodnoty.

¹³³ PÁNKOVÁ, Gabriela. *Hodnotová orientace dětí, které vyrůstají v ústavní péči v České republice (v dětských domovech)*. Praha. 2009. 74 s. Bakalářská práce. Univerzita Jana Amose Komenského Praha. str. 64. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Olga Nytrová.

Závěr

Jak jsem již v úvodu mé práce poznamenala, jejím cílem není paušálně kritizovat naši postmoderní společnost, ani epochy, které jí předcházely. Přiznávám, že na mnoha místech práce jsem se kritice neubránila, ale má kritika vychází z mého přesvědčení, že naše společnost a její směřování se nachází na scestí. Má práce má být ale spíše inspirací k dalším úvahám které se budou věnovat člověku a prostředí ve kterém žije, lidskému směřování, lidskému bytí.

Obsahem mé práce je mimo jiné i několik, domnívám se, nadčasových problematik. Například k tématu globalizace, či ke kapitole týkající se konfliktu člověka a přírody jsem se snažila zaujmout co nejobjektivnější, zdůvodněné stanovisko, ale přiznávám, že se mi to ne zcela podařilo. Ve svém okolí znám jen velmi málo lidí, kteří nepodléhají konzumerismu a ani já k takovým lidem nepatřím. Domnívám se, že pro většinu lidí západní společnosti je téměř nemožné vyhnout se konzumu, který nás ze všech stran obklopuje a v plíživé, ale znatelné podobě proniká do našich životů. Ano, člověk možná potřebuje stále rafinovaněji uspokojovat své potřeby novými a novými produkty, sofistikovanými technologiemi, ale měly by to být takové technologie, které budou sloužit utváření a rozvíjení lidskosti člověka. Lidskosti, která se z našeho světa pomalu vytrácí. Co je nutné k naší záchraně? Renesance etiky a humanity, naplnění lidskosti v jejím nejhlubším smyslu. Pěknými slovy to popsal tvůrce projektu Světový étos Hans Küng: *„Potřebujeme vědomí étosu, základního, mravního postoje člověka, potřebujeme etiku, filosofické, nebo teologické učení o hodnotách a normách, kterými by se mělo řídit naše rozhodování a naše činy. Bez toho přijde krize, sociální rozklad, politická katastrofa.“*¹³⁴ S těmito slovy se ztotožňuji, nicméně je třeba usilovat o naplnění těchto ušlechtilých slov, aby nezůstaly pouze prázdnými pojmy. Pojdme mít odvalu být, mít odvalu užívat vlastní rozum bez vedení ostatních. Nehledejme potenciál mimo nás, ale snažme se ho objevovat v nás samotných. Bojujeme s odcizením od vlastní podstaty, vždyť sama lidskost není jen velkým tajemstvím, ale celoživotním krásným úkolem.

Další téma, které se prolíná mnoha kapitolami mé práce, je téma smyslu lidské existence. Tuto otázku podle mého názoru nelze zodpovědět, nicméně je nutné ji neustále filosoficky artikulovat. Je nutné naplnit obsah lidské existence. Smysl náš život bude mít, pokud budeme schopni mu ho sami dát. Někdo chápe pozemský život jako přestupní stanici k „něčemu vyššímu“, přechod k „životu po životě“ ať už bude mít jakoukoliv podobu. Jiný vidí smysl života v revoltě, podobně jako Albert Camus. Vůbec celé dlouhé období filosofie

¹³⁴ KÜNG, Hans. *Světový étos – Projekt*. Zlín: Archa. 1992, str. 33.

existencialismu se zabývá smyslem a existencí člověka a lidského života. Jde o představitele tohoto směru, kteří věří, že smysl lidské existence lze zachytit pouze v mezních situacích našeho života, jako jsou smrt, utrpení či vina. Jen v těchto momentech se existence uskutečňuje bezprostředně. Nedomnívám se, že by člověk pociťoval smysl svého života pouze v mezních situacích, i když souhlasím, že v takových situacích je prožitek vlastní bytosti mnohem více umocněn. Souhlasím s již výše zmíněným Albertem Camusem, který řekl, že úkolem, který stojí před námi je „*naučit se žít a umírat, a odmítnout být bohy, abychom mohli být lidmi*“. Osobně mi tento citát zní jako pěkné a výstižné poselství.

Závěrem bych se ráda vyjádřila k poslední části mé práce, která se týká mladých lidí. K výzkumu hodnot, který je obsahem mé poslední kapitoly, jsem přistupovala velmi skepticky. Domnívala jsem se, že přístup mladých lidí k této problematice a styl jejich odpovědí mi ani neumožní výzkum do diplomové práce zahrnout. Tyto skeptické předpoklady vycházejí bohužel z mých osobních několikaletých zkušeností, které s mladší generací mám. Za posledních několik let se účastním letního dětského tábora, jako vedoucí pracovník. Mám možnost pracovat s mladými lidmi a být s nimi v kontaktu. Bohužel musím konstatovat, že přístup mladé generace k přírodě, hodnotám a lidem ve svém okolí se podle mého názoru dost zhoršil. Mladým lidem v dnešní době chybí pozitivní hodnoty a především jejich rozvoj a pěstování. Naštěstí k mému překvapení jsem měla možnost, v rámci výzkumu hodnot, který jsem prováděla na Gymnáziu Elišky Krásnohorské v Praze, pracovat s bystrými a eticky orientovanými mladými lidmi, od kterých jsem se dočkala milého přijetí. Jejich výpovědi měly vyspělou úroveň, co se týká stylu esejů i obsahu jejich slov. Velmi mě potěšilo, že jsou ještě mladí lidé, kteří mají povědomí o hloubce obsahu takových slov, jako zdraví, rodina, láska, přátelství.

Otázkou zůstává, zda bych se s podobně milým přijetím, a s podobně směřovanými odpověďmi setkala i na jiných školách? Jaký by byl rozdíl v odpovědích mladých lidí studujících či žijících na venkově a ve městech? Je rozdíl v hodnotách mladých žáků, kteří studují na gymnáziu, střední škole či učilišti? Tyto a mnoho dalších otázek mohou sloužit jako námět pro zpracování obsírněji směřovanému výzkumu hodnot.

Děti mají velkou výhodu. Umí vidět beránky v krabičce – vybavil se mi kousek krásného příběhu Malého prince, kde Antoine de Saint – Exupéry vypráví, jak malý princ chtěl po svém novém příteli, kterého našel v poušti, aby mu namaloval beránka v krabičce. Přítel mu ale odvětil, že bohužel nedovede vidět beránky přes krabičku. Nenechme umřít to zvědavé dítě v nás. Nechme naši duši, ať se neustále táže. Neztrácejme zájem o ten údiv, který

tak mysticky a fantasticky naplňoval naše dětství. Pak třeba zase dokážeme vidět beránky přes krabičku. A možná i mnohé další věci, na které jsme již dávno zapomněli.

Život světa, i každého z nás, je jako příběh. Nevíme, jak začal, protože nebylo vypravěče. Nevíme ani, jak skončí. Vypravěče totiž opět nebude. Můžeme ale ovlivnit jednu z mnoha kapitol tohoto příběhu, protože každý z nás je jeho součástí, byť jsme jen malá zrnka toho většího a důležitějšího. Ani pouště by ale bez těch malých zrníček písku nebylo.

Pokud moje práce inspiruje čtenáře v tom smyslu, že je dovede k zamyšlení nad sebou samým, nad působením, směřováním, smýšlením a činy lidstva pak budu jediné ráda, že byl její cíl naplněn.

Seznam literatury:

- BAUMAN, Zygmund. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta, 1999. 157s.
- BAUMAN, Zygmund. *Tekutá modernost*. Praha: Mladá fronta, 2002. 343s.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti; eseje z pozdější doby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 301s.
- BONDY, Egon. *O globalizaci*. Brno: Marek, 2005. 152s.
- DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Filosofické kořeny právního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 144s.
- EYRE, L., EYRE, R. *Jak naučit děti hodnotám*. Praha: Portál, 2000. 156s.
- FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993. 158s.
- FROMM, Erich. *Mít nebo být*. Praha: Naše vojsko, 1992. 170s.
- FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003. 124s.
- HALÍK, Tomáš. *Co je bez chvění, není pevné; labyrintem světa s vírou a pochybností*. Praha: NLN, 2002. 379s.
- KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1990. 128s.
- KELLER, Jan. *Abeceda prosperity*. Brno: Doplněk, 1997. 160s.
- KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 203s.
- KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití; kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 216s.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Život s deprivanty I.; Zlo na každý den*. Praha: Galén, 2001. 390s.
- KÜNG, Hans. *Světový étos; projekt*. Zlín: Archa, 1992. 151s.
- KÜNG, Hans. *Věčný život?* Praha: Vyšehrad, 2006. 304s.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: Votobia, 1995. 367s.
- MASARYK, Tomáš, G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1990. 128s.
- PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství*. Praha: ISV, 2001. 163s.
- PEŠKOVÁ, J., SCHÜCKOVÁ, L. *Já člověk; jak dělat vědu o člověku dnes a zítra*. Praha: SPN, 1991. 270s.
- PLATÓN, *Ústava – VII. kniha*. Praha: Jan Laichter, 1921. str. 250-282.
- SAK, P., SAKOVÁ, K. *MLádež na křižovatce*. Praha: Svoboda servis, 2004. 240s.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie; dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. 522s.

PÁNKOVÁ, Gabriela. *Hodnotová orientace dětí, které vyrůstají v ústavní péči v české republice*. Praha 2009. 74s. Univerzita Jana Amose Komenského. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Olga Nytrová.

STÖRIG, Joachim, H. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. 630s.

VELKÝ SLOVNÍK NAUČNÝ, Praha: Diderot, 1999. 842s.

BIBLE. Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2002. 1290s.

RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO GYMNÁZIA, Praha: VUP, 2007.

ZÁKLADY SPOLEČENSKÝCH VĚD, IV. díl. *Vztah ke světu jako k celku*, Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 217s.

ANDERSON, Scott. Polygamisté. *National geographic*. číslo2. (únor 2010) str. 112-133.

BUDINSKÁ M., VAŇKOVÁ, J. Socializační činitelé a jejich vliv na děti a mládež. Život bez závislostí ve spolupráci s Coolish Press, *Prevence*, roč. 7, č. 4, str. 4-7.

FISCHMAN, Josh, Bionická podpora. *National geographic*. číslo 1. (leden 2010) str. 31 – 49.

MACEK, Petr. Být dospělým už mladé neláká. *Psychologie dnes*. roč.16, č.5, str.9-11.

PETRŽELKA, Alexandr. Venuše by se dnes z pěny nezrodila, *Právo – příloha Salon*. 19. listopad 2009, str. 9.

SCHLEGELOVÁ, J. Otazníky školní etické výchovy ve světle kurikulární reformy. *Paideia Philosophical E- Journal of Charles University*, roč 5, č.1, 2008. str. 1-8.

Prof. PIŤHA, Petr. Velká iluze českého školství, *Učitelské noviny*.19/2008, str. 16 -18.

TRAMPOTA, T. VYHNÁLEK, J. Mají média zásadní vliv na agresivitu?. *Psychologie dnes*. Praha: Portál, 2009. roč. 15., č. 11. str. 30-31.

Dokument české televize, *Jak se stát kyborgem*: ČT 2, 8.12. 2009.

Dokument České televize, *Konzumní děti aneb komercializace dětství*. ČT 2, 8.4. 2010.

Občanské sdružení etické fórum České republiky. [online]. Historie. [cit. 12.5. 2010]

Dostupné z WWW: <<http://www.etickeforumcr.cz>>

Australská Canberra se potýká s přemnoženými klokany, ČTK/AP. [online]. [cit. 23.4. 2009]

Dostupné z WWW:

<http://www.ekolist.cz/zprava.shtml?AA_SL_Session...nocache...sh_itm>

Přichází další masové vymírání?, MF DNES. [online] [cit. 6.3. 2010] Dostupné z WWW:

<<http://www.ekolist.cz>>

Projekt Odyssea, občanské sdružení [online]. O nás, Poslání a činnost, Naše hodnoty [cit. 27.3. 2010] Dostupné z WWW: <<http://www.odyssea.cz>.>

Pedagogický projekt „Dokážu to?“ [online]. O Projektu. [cit. 12.6. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://dokazuto.cz>.>

Metodický portál RVP. [online]. Kurikulum. Výuka. [cit. 13.2. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.rvp.cz>.>

Seznam příloh:

Příloha 1. Často si pokládám otázku, co bude dál.

Příloha 2. Lidé dobře vědí, proč svým blízkým přejí zdraví.

Příloha 3. Jsme lidské bytosti, nejsme dokonalí.

Příloha 4. Předpoklad, cesta, cíl.

Příloha 5. Člověk na sobě musí pracovat.

Příloha 6. Lidé nejsou schopni přestat s ničením planety.

Příloha 7. Lidstvo směřuje k záhubě.

Příloha 8. Chtít mít všechno se nevyplácí.

Příloha 9. Máma s tátou už prostě nejsou hvězdy večera.

Příloha 10. Jednou chci být někým.

Příloha 11. Pro mě je důležitá radost.

Příloha 12. Zdraví asi patří k hodnotám nejvyšším.

Příloha 13. V mém životě je zcela na prvním místě Bůh.

Příloha 14. Nevážíme si, toho co máme dnes.

Příloha 1. Často si pokládám otázku, co bude dál (děvče z kvinty)

Pohlaví: Žena Věk: 16

Když se někde smysl života, vybaví se mi především to, proč jsem tady, proč mám být tady, proč se snažit něčeho dosáhnout, když vše co tu je je pouhivě.

Na druhou stranu, ~~proč~~ když jsme tady, proč si neužít? V mém věku mám potřebu bavit se, komunikovat s lidmi, poznávat se s nimi. Užím mnoho svých vrstevníků, kteří sedí doma u počítače a s přáteli komunikují jen přes FACEBOOK nebo ICQ. Potom když se dostanou do větší skupiny lidí, jsou nesvá a bojí se přímého kontaktu.

Já osobně si nebudu představovat život bez nějakého toho smyslu života, pro mě je to třeba sroboroda, přátelství, ^(rodině) a třeba i ta láska, která nás mnohdy změní víc, než aby nás těšila, ale to k ní prostě patří, protože na druhou stranu je krásné, když se o své radosti i starosti můžete s někým podělit a když žijete jen pro toho druhého a on žije pro vás.

Často si pokládám otázku co bude dál... jak to bude se mnou, s ~~mými~~ rodiči, s mými dětmi, jestli je dobře vychováni, jestli nekončí jako petáci a jestli se jim povede lépe než mě.

Co se stane člověku když smysl života ztratí...? Má pak vůbec cenu ještě žít? Co když někdo ^(má) opravdu miluje tak, že by pro svého partnera udělal vše, třeba i zemřel? Co udělat, když vášně žije jen pro něj a on ho opustí? Já osobně si myslím, že přirozeně je sledat si nový smysl, např. práci, ^(vůči atd.) ale ve vědy to asi jde. Věřím tomu, že člověk by si měl svůj smysl života dlehnit, mít by ho hledat a neměl by dopustit aby ho

Příloha 2. Lidé dobře vědí, proč svým blízkým přejí zdraví (děvče z kvarty)

M. Václavová, 15

Člověk v labyrintu hodnot

Mé hodnoty... jak jen je jednoduše a srozumitelně hodnotit a vyhodnotit? Která hodnota je hodna nejvyšší přece v řetězku? Bez delšího rozmyšlení říkám (píši) - zdraví. Možná to zní jako bláznivě, ale já myslím, že lidé dobře vědí, proč svým blízkým přejí k narození - nám hlavně zdraví. Je to něco, co se nedá nikdy koupit, najít na chodníku, říst. Jistě musíme něco dělat, proto abychom své zdraví podporovali, ale nikterak skutečnosti škrtitka nevoláme. Zdraví je dar. Dále je tu štěstí. Co bychom bez něj dělali? Štěstí je podstatná složka života. Bez něj je člověk stracen. A proto mekci štěstí jen pro sebe (i když samozřejmě štěstí vždy uvítám), ale i pro všechny ostatní. Jak krásně je sledovat, jak se lidé radují, jak jim štěstí rozdává příděly plnými kbelmi. Člověk se prostě musí radovat s nimi i když jemu samotnému zrovna není práh do smíchu. Pak je tu přátelství. Mnozí lidé ho možná považují za samozřejmost. Ale mít dobré přátele, to není samozřejmost, to je štěstí. V neposlední řadě svoboda. Lidé, kteří celý život svobodně žijí, si asi nedokáží představit, jak by bylo, kdyby jim někdo z nich by o ni nechtěl přigít. Ať se tedy nepokoušejí omezoval svobodu jiných...

Příloha 3. Jsme lidské bytosti, nejsme dokonalí (děvče z kvarty)

ČLOVĚK V LABYRINTU HODNOT

pobavit: zima

stít: to

jiné: /

Stáří? Vím, ale už je tu napsaná diplovna' perspektiva, a tudíž možnost plamely, je zároveň ne jednolom a to na začátku každého z nás, takže a tímto začít máme jeden cíl (jista) - láska.

Láska má totiž mnoho podob. Může to být láska, jako cíl - směřovat, ale může to být i přátelská láska, láska ovládaný dialog, a rozvoj (kde má začít radost, blahobyt? Miluji jin' ale? Čau svou lásku dávat jen sobě? Láska může být ukrýta v jemných, které poslune na pomoc lidem v ústí, Měkkou' lidé mohou chovat lásku k sobě; což už není tak snít; ale stále, i to učí, je ovládané nejím směrem. A co je třeba jistě už láska? "Těmto a ještě křivka." tato

stít se často spojují s "mlou", "Miluji ~~je~~ Jemně křivka." Jisti, toto stít je výpisem jin' idealizaci putování - láte chvil, a jistě stít. Ale si stít učím lásku. Lásku k sobě, která stít učí stít. Pochybnosti se napříkládá na učí politiky, stít učí učí; ale učí dost peněz, které učí. Ani to však není žádnou' vlastnost.

Málokdy vytránsnější preferenci by byla tolerance a dialog. Jin' s dokonalou tolerancí mohou stít dokonalý dialog. Dialog lásky, přátelství, Dialog o radosti, o setkávání učí, o úspěchu a úspěchu, o toleranci, o rozvoji, o postavení učí (toleranci, nejlepší dialogem stít a učí stít). Dialog o blahobytu a radosti učí a stít. O zdraví, transcendentní.

O samozřejmě, stít tento dialog s tímto a to, co stít. Jsme lidé: tyto, nejsme dokonalí a každá z nás se občas (nebo často) učí učí svou individualitu stít. Ano, učí to stít stít stít. Ale láska může být i ke stím bez stít.

A co lepší je? Málokdy stít práci do "rukou" jednou obzvláštní slova a doafam, se tím stím stít...

A co je moje preferenci? Stít a láska, ~~stít~~ stít. A láska ke stím učí učí. Mo' preferenci je tedy láska k stím a láska, která učí učí a učí učí učí stít. Stejně, jako je samotné slovo "láska". Jednoduchý a přímý a stít stít. Stít, ale stále používáme, jako by nic nebylo.

Příloha 4. Předpoklad, cesta, cíl (chlapec z kvinty)

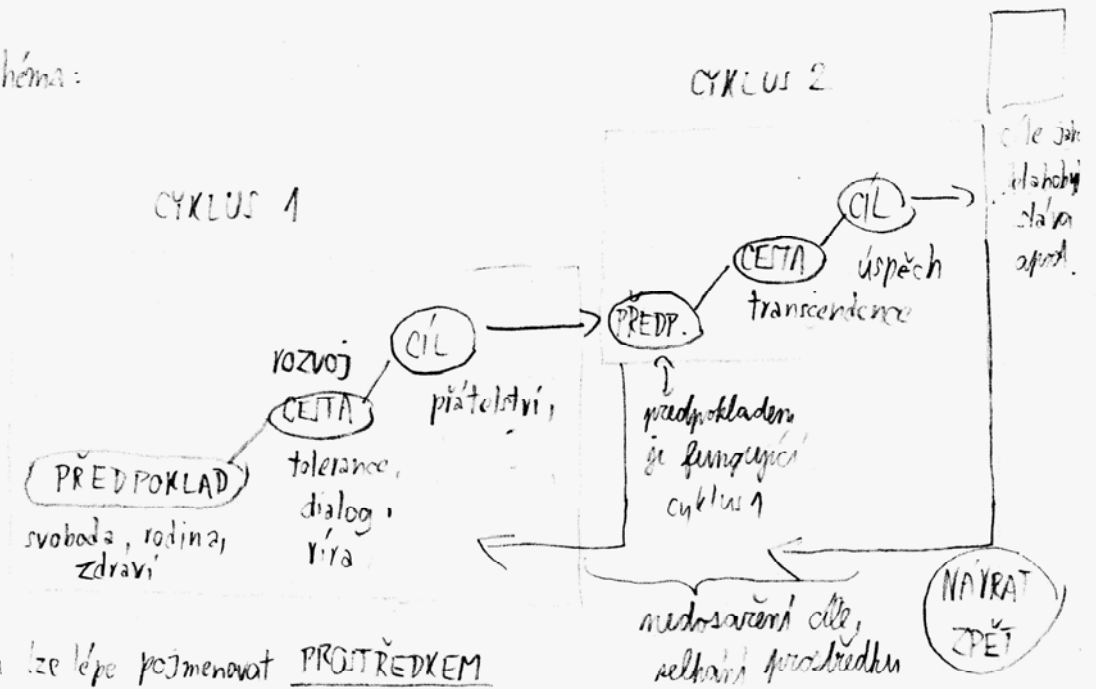
MOJE HODNOTY

Petr Pospíšil

Hodnota je pro mě něco, co opodstatňuje moje jednání. Vědno, co dělám, směřuji k nějakému cíli, který svým a určitou hodnotou velmi úzce spjat. Uvedení příklady zahrnují mnoho politických hodnot, jež se velice různí. Proto je nebudu komentovat ani rozkládat, ani karikaturovat.

Dominantní se, že uvedené hodnoty lze rozdělit do tří skupin: **PŘEDPOKLAD** → **CESTA** → **CÍL**.
 Hierarchické uspořádání odvíjí jejich význam - např. rodina, rodina a svoboda jsou předpoklady k dalším rozvoji (⇒ je cestou), který umožňuje dosažení úspěchu (= dosažení cíle). Nemí to tak, že úspěch by byl nejvyšší hodnotou - uvedené předpoklady jsou základními hodnotami a nejsou-li naplněny, musíme se "realit" a zajistit jejich - alespoň částečné - naplnění, abychom se mohli posunout dál → k vyšším cílům. Jestli můžeme být úspěšní a bohatí, v momentě, kdy tyto nejzákladnější hodnoty nejsou naplněny (válná nemoc, rozpad rodiny, ztráta svobody), je nutné se realit, často přehodnotit své pořadí priorit a svoji "čivovní real" rozkládat znovu od základů.

schéma:

* cestu lze lépe pojmenovat PROSTŘEDKEM

Příloha 5. Člověk na sobě musí pracovat (chlapec z kvarty)

POHLAVÍ: MUŽ

VĚK: 16

Swoboda je podle mého názoru velice subjektivní pojem. Každý může svou svobodu vnímat zcela jinak. Swoboda je však něco velice důležitého z hlediska rozvíjení sebe sama a své osobnosti. Pro mě osobně při pojmu swoboda jako první napadne jeden náš známý. Je velice bohatý a při své práci hodně často cestuje po celém světě. Díky penězům má swobodu volně se pohybovat ~~na~~ po celém světě. ~~Uvědomuji si~~ Vím že to není důstojný příklad, ale pro mě je to jeden z mnoha dalších chápání swobody. Já osobně dostávám velkou swobodu v mnoha směrech a je pro mě velice důležitá. Svět hodnoty ještě nemám úplně přesně uvědomě, ale tak jako každý bych chtěl být úspěšný, zdravý, mít přátele na které bych se mohl spolehnout a někdy možná i rodinu. Netíkám že je nekci, ale v sociálně době pro mě není jednou z hlavních priorit. V mém věku je to ~~můj~~ myslím normální. Soustředím se na studium a na své koníčky. Je pro mě důležitá moje rodina, která mě maximálně podporuje, na což jsem velmi rád a považuji to za svou velkou výhodu. Co se týče transcendence, víru ve vyšší moc, jsem spíše perimista. Myslim že nemohu vyšší moc úplně vyložit, ale v toho, nebo v lidstvo nevěřím. Nikdy jsem úplně nepochopil ke čemu je to dobré. ~~Uvědomuji si že to je něco co nám dává~~ Víra ve vyšší moc nice lidem dává "ochranu", ale stejně ve výsledku záleží na člověku jak to s ním dopadne. Člověk na sobě musí pracovat, protože nic nepřijde jen tak.

Planeta a její míření člověkem je ~~stále~~ neustále propírané téma. Každý si pře stav jaký je to dnes není dobrý, ale v podstatě nikdy s tím nic nedělat a úplně každý je neochoten slevit ze svých standardů...

Příloha 6. Lidé nejsou schopni přestat s ničením planety (chlapec z kvinty)

Muž
16 let

Co je pro mě důležité? Můžu na místě vymenovat spoustu různých věcí, ale myslím, že si nikdy neuvědomím, co je opravdu důležité, dokud to neztratím. Navíc to, co dnes považuji za priority, může být zítra zbytečností. A naopak

Nevíím, jaký je konkrétní smysl mého života a pochybuji, že se to někdy opravdu dozvím. Možná, že být dobrým nebo špatným přítelem, manželem, otcem... Třeba věnuji obrovské částky na charitu a zachráním tak něžské životy. Budu ~~je~~ významný muzikant nebo cokoli jiného. Jde o to se co možná nejlépe se vřít do paměti a zanechat po sobě jen to nejlepší.

Vize budoucnosti planety... Já říkám, že lidé nejsou schopni přestat s ničením planety, takže tu už asi moc dlouho nebudeme, tím pádem není nic moc, co řešit. Zůstaňme tak, jak jsme a na viděnou v pekle.

Moje hodnoty... Svoboda, ~~svoboda~~ související tolerance, bez kterých bych asi nedokázal žít nebo bych rozhodně nebyl takový, jaký můžu být teď. Rodina - ano, často ~~se~~ si nepochůvujeme, ale bez nich to taky nepůjde. Dialog - bez kontaktu s jinými lidmi si svět nedokážu představit. Radost, láska, zdraví.

Příloha 8. Chtít mít všechno se nevyplácí (chlapec z kvarty)

Moje hodnoty

Mikoláš Kríha
(15)

V dnešním spleťtém světě hodnot nám opravdu
problém vybrat nějakou hlavní. Ale s jistotou mohu
říct, že bez ostatních lidských bytostí by
život nešel za nic.

Takže v žebříčku svých hodnot budu na
první příčce učitel, přátelé, rodina, láska.
Zároveň se pro mě důležité, aby věci, které dělá
měly nějaký smysl a přínos pro společnost,
a aby tady pro mě něco zůstalo...

Ale myslím si, že v dnešním světě tyto
sociální hodnoty upadají a začínají
se daleko více prosazovat hodnoty materiální,
které lidstvu celkově ~~ne~~ nesoň nic zvlášť
prospěšné. A to už ~~se~~ se událo tolik
historických událostí, které nás upozornily, že
chtít mít všechno se nevyplácí a že člověk
bude etnicí kontrolu nad sebou samým.
A tak si říkám, jestli by se dneska, médii
a takovéto organizace, které mají sílu oslovit
a ovlivnit tisíce lidí, neměla zamyslet a neměla
zrát širší ~~rozsah~~ trochu více te
lásky, přátelství ~~aby~~ aby si lidé
více vážili jeden druhého

Příloha 9. Máma s tátou už prostě nejsou hvězdy večera (chlapec z kvarty)

Hanza Chmel

Pohlaví: Muž Věk: 15

Ještě před dvěma lety byla pro mne hlavní hodnotou rodina. Mamma, Tátta i mój (otec už 21 lety) brácha. Někdy to jenom hodnota. Bylo to všechno. Kamarádů jsem pár měl, ale nepřítelů jsem jim v mém životě takovou důležitost. Myslím, že leta 13-15 udělají člověkem pořádně směšným a já to rozhodně myslím výjimkou. Určitě stále jsem na rodině sto procentně závislý, ale máma s tátou už prostě nejsou „hvězdy večera“ jako dřív. S bráchou jsme, ale stále stejní kámoši, protože jsme hlavně pochopili, že ve dvou se to lépe táhne, a další „spolupráce“ mám jenom prospívat. Na kámoších se, ale takhle dáim mnohem více jak dřív. Naučil jsem si jich opravdu mářit. Šamozřejmě, že čím dál víc táhnu, tak tím víc aktivit mám a tím méně jsem doma. ~~to~~ B pravdě řícto mi to i trochu dřív, ale vyhovuje mi to tak. ~~to~~ Šal častěji jsem na nějakém kámošičku nebo ~~to~~ hodně (např. kytary) a tím více zjistuju, že existuje i mnoho jiných věcí než jen rodina a mnoho dalších věcí na čem bych byl závislý a na čem by mohl člověk žít.

Pozn. autora: Omlouvám se že jsem se nezmínil i o takových věcech jako je svoboda a transcendentce, ale ~~to~~ nad těmito věcmi, ještě moc nevládnou přemýšlet.

Příloha 10. Jednou chci být někým (děvče z kvinty)

Člověk v labyrintu hodnot

10. 2. 2010

Mezi moje nejdůležitější hodnoty patří RODINA. ~~Myšlenka~~ I když si určitě máme každý den, jak se máme rádi (upřímně moc často to ani neděláme), věnuje se třeba rodičům ^{na nás} opravdu záleží. Chci, abychom se učili dobře a aby nám nic nescházelo. Nebo sourozenci, i když se spolu často nedohodneme, ~~ale~~ máme se děsně rádi, prostě jsme ale moc „stydliví“, ~~že~~ máme zábrany, abychom si říkli, jak moc nám na sobě záleží. ^{měl by se hodilo „rozpačit“}

Mezi mé další velmi důležité hodnoty patří VZDĚLÁNÍ, protože jednou chci být NĚKým, jistě mě chápete. Nemusí to být rovně post prezidenta, nebo něco podobného, ale prostě bych chtěla dělat něco, co mě bude bavit a klouze - v čem budu OKRANOU dobře rá. Zatím nedávám, co by to mohlo být, ale někdy přemýšlím že přitom lituji toho, že mě rodiče nepřiblížili do žádného hračku (např. do nějakého sportovního nebo hudebního). ~~Chci bych chtěla dále rozvíjet matematiku~~ Rodiče se už ptají, na kterou VŠ bych chtěla jít, ale já jim (bohužel) nemohu odpovědět. Chtěla bych ale dosáhnout výš než mi ^{ještě} ~~ro-~~ dítě. Chtěla bych vyjít dále v budoucnu dopřít volněji a prostě lepší život, než v jakém nyní žiji (nechci ale říct, že by můj život byl nějak těžký...).

prostoru na další nestihám, tak ještě dopiši krátký seznam:

3. Prádelství

4. Svoboda

~~5.~~

Umlouvám se za shůřence a za nějaké další chyby a doufám, že vám má' esy dopřu trochu pomoci.

Zuzha Nguyen

Příloha 11. Pro mě je důležitá radost (děvče z kvarty)

♀, 15

Nemám ráda psaní o něčem, co nemám ujasněné nebo o čem toho vím málo. Myslím, že nemám cenu psát vám, co je pro mě v životě nejdůležitější, protože ještě že dnes napíšu, že je to svoboda, víra už si zase budu myslet něco jiného. Nemí to tak, že bych měla ze dne na den kompletně své názory, ale zkrátka v takových složitějších věcech nemám zatím jasno.

Rozhodně ale mohu říci, že blahobyt a úspěch, to není nic pro mě. Chci mít práci, která mě bude naplňovat a ze které budu mít peníze potřebné pro každodenní život. Určitě jednou z nejdůležitějších hodnot v mém životě je láska, rodina a přátelství. Žít bez lásky (at už v jakékoliv podobě) nemá žádný smysl. Jednou jsem četla citát od A. Eliotina: „Pouze život, který žijeme pro ostatní má smysl.“ a uvědomila jsem si ~~to~~, jak moc je pravdivý.

Další hodnota, která je pro mě důležitá je radost. Moji přátelé mi říkají, že ^{jsm} ~~jsm~~ dětská a když mám radost, tak se to projevuje nejvíce. A já mám radost poměrně často (i z takových věcí, jako když např. místo našeho starého vlaku přijete City Elephant).

Viřa ani transcendance mi zatím nic neříkají. Vířa, že můj názor je možná povrchní a subjektivní, ale ~~řeknu~~ říkám si, proč by lidé měli věřit v něco, co s největší pravděpodobností ani neexistuje? A už vůbec nechápu, proč vznikají konflikty na základě různých náboženských názorů. Vždyť nikdy nedokážu zta ten čí onen ~~bo~~ bůh/síla ovládnout naše životy. A navíc, lidstvo už promarnilo tolik času a ztratilo tolik životů jen kvůli ~~o~~ náboženským sporům.

~~Asi~~ Asi bych ještě psala dál, ale už nemám čas... A omlouvám se za ten začátek, ale je to pravda.

Příloha 13. V mém životě je zcela na prvním místě Bůh (děvče z kvarty)

v 15 letech dívka

Velká Miškejová

10.2.2010

V mém životě je zcela na 1. místě Bůh. A protože Bůh je dobrý a milující. Jediná definice Boha v Bibli je: Bůh = LÁSKA. Protože miluji Boha celým svým srdcem a celou svou duší, byl, je a bude tím nejdůležitějším v mém životě. Hned po něm, nebo vlastně i o něm je RODINA. Někteří přátelé považují za rodinu. Spíš než přátelství mám vztahy.

Ve smíru hodnota, je pro mne důležitá LÁSKA. Pokud vše vykonáme s láskou k ostatním (ne k sobě) bylo by vše ideální. Ať lásky jsou všechny mé hodnoty odhodit: upřímnost, laskavost, dobrota, věrnost, milovavost. Můj mysl života je nejistý a nedůležitý. Vše skončí stejně v hrobě.

Naše planeta bude tak dlouho přetvářet, dokud Bůh ji udělá novou. Samy ji nemáme a neumíme se k přírodě správně zachovat. Každý musí dělat co může, ale s největší problémy neumíme. Naše i Zem jde do "náje".

Doufám, že i když bude čím dál hůř, najdou lidi, kteří se o důležité hodnoty a morálku ještě budou zajímat.

Příloha 14. Nevážíme si toho, co máme dnes (děvče ze sexty)

Celkově si svůj život neumím představit bez svobody, ~~možnosti~~ lásky, přátel, rodiny a samozřejmě pevného zdraví, které by mělo být u každého na prvním místě.

Dnešní mládež si asi ani neumí představit život bez svobody, vlastního rozhodování, a i když si občas připadáme omezení, protože nám rodiče něco nechcejí dovolit nebo musíme být "zavřeni" ve škole, měli bychom si vážit dnešního systému a režimu. Jsme zvyklí, nevíme co to je, nemoc vycestovat, ~~neumíme~~ nemoc si vybrat z deseti druhů šejkaček... A neuvěříme si toho, co máme dnes, ušak ještě před dvaceti lety to vypadalo úplně jinak. Svoboda úzce souvisí s rozvojem člověka a osobnosti, s možností věnovat se naplno věcem, které nás zajímají, ať už jde o sport nebo doplnění vzdělání. K tomu, abychom se rozvíjeli, šli správným směrem, bychom měli být v pohodě, šťastní, měli bychom vědět co chceme. K našemu štěstí je určitě potřebné dobré zázemí, podpora rodiny, kamarádů. Abychom měli někoho, s kým se pobavíme, zabavíme, ale také někoho, komu se můžeme svěřit a u koho můžeme hledat pomoc. Pro mě osobně ~~nejvíce~~ jsou nejdůležitější rodiče a nejlepší kamarádi. Každému se svěřuji s jinými problémy. Co se mi na dnešním světě určitě nelíbí a čemu také z části přispívá svoboda, je vzrůstající násilí. To, že se bojíme jít za tmy sami domů např. I když to je jeden z nejmenších problémů, když ho srovnáme s domácím násilím, násilím ve školách. Na spodu žebříčku mých hodnot bude asi blahobyt. Chtěla bych se umět zabezpečit, abych se nemusela omezovat, měla dost peněz na jídlo a oblečení, třeba dovolenou. Ale určitě nepotřebuji bydlet ve vile, mít luxusní auto... To pro mě není prioritou. Mým životním cílem je mít práci, která mě bude bavit a zároveň mě zabezpečí a šťastnou rodinu. Nechtěla bych se na nikoho vázat, např. finančně, že by vyžadoval jen manžel. Chtít být soběstačná!